

PROMET STOKE U ZADARSKOJ SKELI U XVIII. STOLJEĆU

NIKOLA ČOLAK
Padova

UDK: 949.75:339.5"17" Zadar
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 15. XI. 1993.

Snaga zadarskog pomorstva stoji u prometu stoke koja se izvozila iz Turskog carstva i dijelom iz Dalmacije u Veneciju usredotočenom u zadarskoj skeli, a pravo na prijevoz stoke u Veneciju imali su isključivo zadarski teritorijalni pomorci, prije svega oni iz Silbe. Izvoz stoke preko zadarske skele dosegao je veći zamah već prvih desetljeća 17. st. i imao je standard izvoza skoro kao u 18. stoljeću. God. 1711. izvezeno je 10.148 volova što uvjerljivo dokazuje visok stupanj prometa stoke na skeli koja je skoro kroz cijelo 18. st. opskrbljivala Veneciju i njezinu kopnenu pozadinu jednom trećinom potrebnog mesa. Ta je cifra varirala zavisno od pojave kuge, epidemije ili ratova.

Hrvatsko pomorstvo na Jadranu ima duboku prošlost u dalekoj tradiciji Mediteranaca, Prailira, Ilira, Grka i Rimljana, da bi preko vojnog pohoda »s mnoštvom lađa« na Sipont u Italiji zablještilo u punom sjaju i nastavilo slavnu tradiciju u pobjedama nad Mlečanima u IX. i X. st. nametnuvši im godišnju dažbinu (»solitum censum«) za slobodnu plovidbu duž istočne jadranske obale. Hrvatska zaista reprezentativna pomorska snaga onoga doba osta posvjedočena od bizantskog cara povjesničara Konstantina Porfirogeneta.

Hrvatska je država, međutim, i nakon izumrća narodnih vladara i personalne unije s Ugarskom utoliko vrijedila i ulijevala poštovanje stranim pretendentima na njezino vrhovništvo i njezin teritorij, ukoliko je bila jaka na moru vojnički i gospodarski. Herojska borba Uskoka protiv Venecije u drugoj polovici XVI. i prvih desetljeća XVII. st. pokazala je da se Hrvati znadu ljuto osvetiti na moru i preko mora onima koji se - izravnavajući svoje račune - poigravaju njihovom slobodom i iscrpljuju ekonomiku njihove zemlje.

I u tijeku dugotrajne turske vladavine na Balkanu od gotovo pet stoljeća Hrvatska je i preko jednog malog dijela svoje obale, preko Dubrovačke

Republike, utoliko vrijedila, ukoliko se njezina gospodarska moć oslanjala na more. Nezamisliva je zaista sjajna dubrovačka balkanska trgovina u vrijeme srpske srednjovjekovne države i u tursko doba bez odgovarajuće moći Dubrovnika na moru. More je apsorbiralo dubrovačku balkansku trgovinu i eksploataciju balkanskih rudnika. Ogromni dobiti od trgovine i rudarstva balkanske pozadine privlačili su Dubrovčane i odvodili ih, poput Engleza u Novom vijeku, u najzabačenije balkanske predjele. To isto vrijedilo je u manjoj mjeri i za Bokelje, Barane, Splitske, Šibenčane i Zadrane.¹

Dio te sjajne hrvatske pomorske prošlosti na Jadranu i na Sredozemlju predstavlja i ovaj pokušaj obrade zadarskog trgovačkog pomorstva u XVIII. st., koje u dosadašnjoj historiografiji nije našlo svoje odgovarajuće mjesto.²

Tri su osnovna obilježja povijesti Zadra i njegova šireg područja, otkad su Hrvati došli na Jadran pa do naših vremena.

a) Padom Salone na početku VII. st., pri dolasku Hrvata na Jadran, Zadar postaje glavni grad Provincije Dalmacije. Taj položaj zadržava sve do

1 G. NOVAK, Naše more, *Pomorski zbornik*, jubilarno izdanje, Zagreb 1962., str. IX i d.

2 Zadar do danas nije dobio povijesnu monografiju iz jednog pera. Srednji vijek obradio je veoma solidno i na znanstvenoj visini, uz neke natruhe inspirirane motivima političke naravi, V. BRUNELLI, *Storia della città di Zara*, Venezia, 1913. Srednji i novi vijek zadarske povijesti napisao je jednostrano A. DE BENVENUTI, *Storia di Zara*, I, Milano 1944.; II, Milano, 1953. Povijest pomorstva Zadarske komune do naših dana nije nitko obradio. Strukturu zadarskog pomorstva u vrijeme komune dao je V. BRUNELLI, *Storia di Zara. Il Comune dei tempi di mezzo*, *Archivio Storico per la Dalmazia*, vol. XVIII, f. 102, str. 397-388; f. 107, str. 555-557; vol. XIX, f. 110, str. 70. Za kasnije razdoblje pod mletačkom vladavinom vidi A. DE BENVENUTI, *Storia di Zara*, vol. I, Milano 1944.; str. 331-342, s kratkim pasusom o trgovini stokom. Prvu obradu povijesti zadarskog pomorstva do pada Mletačke Republike vidi N. ČOLAK, *Pomorstvo Zadarske komune od dolaska Hrvata na Jadran do pada Mletačke Republike*, *Pomorski zbornik*, jubilarno izdanje, Zagreb 1962.; str. 1555-1595. ISTI, *Brodovlasnici Zadarske komune između Karlovačkog i Požarevačkog mira*, *Pomorski zbornik*, Zadar, III/1865., str. 775-808. ISTI, *Armatori del Comune di Zadar fra la Pace di Požarevac e la missione dei Sindici inquisitori (1718.-1751.)*, *Archivio Veneto*, Venezia, Serie V, XCVI/1972., str. 43-118. ISTI, *Navigazione marittima fra i porti dalmato-istriani e i porti pontifici alla fine del Settecento*, *Studi Veneziani*, I, Firenze, XI/1969., str. 583-634; II, *ibid.* XIV/1972, str. 227-348. Za povijest pomorstva Silbe P. STAREŠIN, *Pomorstvo Silbe*, Zadar 1971., str. 155. V. CVITANOVIC, *Prilog proučavanju pomorstva otoka Silbe i Premude*, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, Zadar, 9/1962., str. 447-474. Za povijest pomorstva Iža N. ČOLAK, *Ekonomska moć iških parona Banića u XVIII. stoljeću*, *Pomorski zbornik*, Zadar, 2/1964., str. 641-651. Izostavljam opću bibliografiju i kraće priloge. [Budući da uredništvo *Radova* nije moglo, zbog objektivnih razloga, stupiti u kontakt s autorom N. Čolakom, na ovom mjestu navodimo primjedbe recenzenta. Autor nije naveo tri knjige *Prošlosti Zadra*, tiskane između god. 1976. i 1987. Autor također pri citiranju literature nije naveo djela o dalmatinskoj trgovini XVIII. st., točnije nije naveo radove S. Traljića i Š. Peričića, u kojima se dodiruje i trgovina stokom u Zadru. Uredništvo zanječuje da je autor svoj rad napisao puno prije naznačenog god. »Padova, studeni 1993.«]

pada pod Italiju nakon Prvog svjetskog rata (1918.). Položaj upravnog središta daje Zadru svojevrsnu fizionomiju. Olakšava mu razvoj i na društveno-gospodarskom i uljudbenom polju.

b) Odcijepljen od pozadine velebitskim masivom, bez pravih putova koji bi ga povezivali s Likom i Bosnom, Zadar je uvijek težio prema moru. U tom svjetlu treba objasniti njegovu višestoljetnu borbu protiv Venecije i njezinih nastojanja nametnuti svoj monopol na trgovinu Jadranskim morem.

c) Kao sjedište poglavara Dalmacije Zadar se prvi i najranije pohrvaćuje i u samom gradu. Vodeći ogorčenu borbu protiv presizanja Venecije na istočnu jadransku obalu, vazda je stajao na strani Hrvatske Države.

U oluji koja je prostrujila istočnim Jadranom pri dolasku Hrvata Zadar je sačuvao čitav svoj municipalni organizam i osnovni instrument za svoj život na moru preko jake trgovačke i ratne mornarice. Kao autonomna općina Zadar kroz stoljeća održava normalne i redovite službene odnose s jedne strane s Rimom i Carigradom, s druge strane unapređuje žive poslovne i trgovinske veze s gradovima Italije duž njezine istočne i zapadne obale, kao i s ostalim dalmatinskim gradovima i bližom okolicom. U prvoj sintetičkoj obradi pomorstva Zadarske komune³ dao sam detaljniji prikaz zadarskog pomorstva do kraja XVIII. st., njegove trgovačke mornarice, luke i arsenala, brodogradnje i plovidbe i njegovu herojsku borbu protiv Venecije u tijeku XIII. i XIV. st. očitovanu u najmanje jedanaest pobuna i ratova braneći vlastitu autonomiju velikodušno zajamčenu od hrvatsko-ugarskih kraljeva.

U istom sam radu, međutim, ukazao i na činjenicu da Zadar i nakon definitivnog pada pod Veneciju (1409.), zajedno s ostalim dalmatinskim općinama, nije potpuno klonuo duhom. Pošto mu je Venecija dobroano potkresala krila na političkom i samoupravnom terenu, na gospodarskom i kulturnom polju već u tijeku XVI. st. počinje, uporedo s drugim dalmatinskim gradovima, obnavljati svoje snage, dajući živi otpor i Turčinu, koji bijaše stigao do samih njegovih zidina. XVII. stoljeće predstavlja doba oslobađanja teritorija Dalmacije ispod turske vlasti, dok u XVIII. st. Zadar, i opet uporedo s Dubrovnikom, Bokom, Splitom i Šibenikom, doživi u znatnom stupnju gospodarsku i uljudbenu renesansu. Na polju pomorstva Zadar djelomice zamjenjuje u trgovačkoj plovidbi Jadranom i samu mletačku mornaricu u fazi njezina nezaustavljivog opadanja. Učešće Zadra i njegove regije u trgovačkoj

3 N. ČOLAK, Pomorstvo Zadarske komune, n. dj.

navigaciji Jadranom i Mediteranom u XVIII. st., u uporedbi s osvjetljavanjem pomorske povijesti Dubrovnika, Boke i Lošinja, ostaje u sjeni.

Ova studija, po svojim rezultatima, daje zadarskom trgovačkom pomorstvu u XVIII. st. mjesto koje mu pripada u pomorskoj povijesti Dalmacije u cjelini.

Iako je povijest Zadra i njegove regije, u usporedbi s drugim dalmatinskim gradovima, dosegla relativno visok stupanj obrade, ipak povijest njegova pomorstva, kao osnovne poluge u njegovu gospodarstvu, do danas - možemo slobodno ustvrditi - u odnosu na povijest pomorstva Dubrovnika, Boke Kotorske i Splita, dobrano zaostaje.⁴ Glavni razlog tome nalazi se bez sumnje u činjenici što je Zadar do oslobođenja našao pretežno obrađivače svoje prošlosti u pripadnicima talijanske narodnosti. Jedna od prvih konstatacija do koje se dolazi proučavajući povijest zadarskog pomorstva jest ta da se njegovo pomorstvo nalazilo u rukama Hrvata. To je bez sumnje razlog što obrađivačima zadarske prošlosti s talijanske strane nije išlo u račun osvjetliti ovu stranu njegove historije.⁵

Maritimnu važnost Zadra i njegove regije veoma dobro su uočavali mletački magistrati u Dalmaciji. Taj sam vid raščlanio u navedenoj sintetičkoj obradi zadarskog pomorstva.⁶ Povijest zadarskog pomorstva u XVIII. st. dokazuje bjelodano da su mletački magistrati bili u pravu.

U pogledu *periodizacije povijesti Dalmacije u XVIII. st.* podijelio sam ovo stoljeće u tri razdoblja: a) između Karlovačkog i Požarevačkog mira (1699.-1718.); b) između Požarevačkog mira i misije sindika inkvizitora (1718.-1751.); c) od misije sindika inkvizitora do pada Mletačke Republike (1751.-1797.). Razdoblje Prve austrijske vladavine u Dalmaciji (1797.-1806.) tek sumarno obrađujem.

Prvo razdoblje predstavlja obnovu gospodarskog i kulturnog života u Dalmaciji nakon dugotrajnog Morejskog rata (1683.-1699.) koji je dobrim dijelom iscrpio ekonomske snage ove Pokrajine. Tako ovaj period predstavlja

4 G. NOVAK, Povijest Splita, II, Split 1961. V. FORETIĆ, Povijest Durovnika do 1808., II, Zagreb 1980. Najsveobuhvatniji i zacijelo najkompetentniji povjesničar dubrovačkog pomorstva je J. LU-ETIĆ. Navodim jedino: Pomorci i jedrenjaci Republike Dubrovačke, Zagreb 1984.; 1000 godina dubrovačkog brodarstva, Zagreb 1969.; O pomorstvu Dubrovačke republike u XVIII. stoljeću, Zagreb, JAZU, 1959.

5 G. PRAGA, Storia di Dalmazia, Varese 1981.; kratki osvrt na str. 196.

6 N. ČOLAK, Pomorstvo Zadarske komune, str. 1584-1585.

obnavljanje zadarskog gospodarstva, prekinuto novim četverogodišnjim ratom između Turske s jedne i Venecije i Austrije s druge strane (1714.-1718.), koji talijanska historiografija naziva i Drugim morejskim ratom.

Drugi period označen je reprizom u obnovi ekonomike i kulture ove Pokrajine nakon rata, koji je, iako znatno kraći, djelovao veoma negativno na gospodarski razvoj Dalmacije. Ova tri desetljeća mirnog života u Dalmaciji, kao i u cijeloj Mletačkoj Republici, nisu dala očekivane rezultate zbog nebrige mletačke vlade za Dalmaciju i znatne korumpiranosti mletačkog magistrata, gotovo stoljeće i po nekontroliran od strane sindika inkvizitora.

Nakon duljih borbi i krznanja u samom mletačkom Velikom vijeću došlo je do slanja trojice mletačkih patricija kao sindika inkvizitora, koji su ujedno kroz trogodišnji mandat vršili i funkciju generalnog providura kao namjesnika mletačke vlade. Ima znakova i dokaza da ni ovaj sindikat nije postogao svoju svrhu, jer sindici inkvizitori nisu obavili dužnost po savjesti.⁷

Uza sve to mjere koje su sindici poduzeli u uklanjanju negativnih pojava uvriježenih u život Dalmacije, imali su barem djelomično pozitivan ishod. Čuveni agrarni zakon generalnog providura Francesca Grimanija iz 1756. god. nije samo djelo tog velikog političara i administratora. On ima svoj fundus u novim mjerama koje su zaveli sindici inkvizitori. Na njima počiva i buđenje gospodarstva Dalmacije u praksi i u teoriji preko agrarnih akademija u Splitu, Trogiru i Zadru. Gospodarska pak snaga zemlje prelijeva se u trgovinu, koja u lučkom gradu pretežnim dijelom nalazi izlaz na moru. Tako je i zadarska komuna uzdigla vlastitu ekonomiku ponajviše pomorskom trgovinom. A ova se prije svega očitovala u trgovini stokom prevoženom iz kopnene pozadine u Veneciju preko zadarske skele. To je slika Dalmacije u trećem razdoblju.

Širi okvir ove povijesne analize predstavlja razvitak zadarske privrede do XVIII. st. i u toku samog stoljeća. Srž rada sačinjava analiza trgovačkog pomorstva zadarske komune, u kome prijevoz stoke krupnog i sitnog zuba iz balkanske pozadine u Veneciju zauzima središnje mjesto. Tako funkcija zadarske skele u prevoženju stoke iz Turskog carstva u Veneciju predstavlja glavnu polugu u razvoju zadarske privrede tijekom cijelog stoljeća.

U pogledu *upotrebljenih arhivskih vrela* prije svega treba istaknuti, da je povijest Zadra pogođena time što se spisi Zadarske općine čuvaju i zaista

7 A. DE BENVENUTI, *n. dj.*, str. 174-175.

u velikom obilju tek od 1809. god. naovamo, dok je fond za starija razdoblja potpuno nestao i do danas se još ne zna gdje je završio. Jedino se znade da nije nikada bio predan Historijskom arhivu u Zadru. Time je dakako snažno pogođena i obrada pomorske povijesti Komune. Najvjerojatnije su se u sklopu tog arhiva nalazili i spisi Zdravstvenog ureda (Ufficio di Sanità) u kome su svi brodovi pri ulazu u zadarsku luku i pri izlazu iz nje bili registrirani.

Tome treba dodati i požare zadarskih palača i samostana, pa i samog gradskog Arhiva početkom XV. st. I sami povjesničari u prošlosti nisu bili na znanstvenoj visini raznoseći spise zadarskih arhiva, a da ih nikada više ne vrate. Takvi su bili Ivan Lucius, Valerio de Ponte, Šimun Ljubavac, a u novije doba Šimun Ljubić. Tijekom XIX. st. i početkom XX. st. neprijatelji hrvatskog naroda talijanske narodnosti namjerno su uništavali naše kulturno blago, posebno u Zadru, uključivši tu i stare pergamene i crkvene knjige pisane glagoljicom. I konačno, prikupljena vrela kod obitelji Filippi, koja danas prolaze pod imenom »Anonim Filippi« također su nestala tijekom Drugoga svjetskog rata.

U svemu tom zlu ipak treba istaknuti da je Zadar tijekom prošlog svjetskog rata imao tu sreću da je njegov Historijski arhiv u potpunosti sačuvan i pored brojnih bombardiranja grada.

Od fondova koji se danas čuvaju u Historijskom arhivu u Zadru manjim dijelom iscrpio sam spise zadarskih notara iz prve polovice XVIII. st., od ukupno 179 debelih busta, istražujući u njima podatke koji se općenito odnose na ekonomiku Komune.

Naprotiv, dosta iscrpno sam pregledao i iskoristio podatke o pomorstvu zadarske komune sadržane u spisima zadarskih knezova, zatim zadarskih kapetana, generalnih providura Dalmacije, mletačkog dragomana i fiskalnog savjetnika. Od privatnih arhiva u ovim istraživanjima ugledno mjesto zauzimaju spisi samostana sv. Krševana u Zadru te spisi matrikule zadarske Bratovštine pomoraca i ribara. Za razdoblje francuske vladavine u Dalmaciji ulaze u obzir spisi francuskih magistrata u Dalmaciji.

Od spisa sačuvanih u arhivima privatnih obitelji iskoristio sam gotovo u potpunosti spise iz XVIII. st. obitelji Banić u Velom Ižu i obitelji Brnetić u Silbi. Tu sam dijelom konzultirao spise župnog arhiva.

Iz bogatog fonda rukopisa vraćene biblioteke Paravia iskoristio sam manji dio rukopisa koji se odnose na pomorstvo.

Od arhiva izvan Hrvatske istražio sam dobar dio građe u Archivio di Stato u Veneciji, a djelomice u onima u Trstu, Anconi, Napulju. U Archivio della Sacra Congregazione di Propaganda Fide u Rimu istražio sam brojne izvještaje zadarskih nadbiskupa o prilikama u Zadru i njegovu kraju. Spisi Kongregacije sv. Koncila koji se čuvaju u Archivio Segreto Vaticano, također su bili predmet mojih istraživanja.

Konačno u Archivio di Stato u Padovi konzultirao sam spise čuvene Kasinske benediktinske kongregacije sv. Justine u Padovi u vezi s poviješću zadarskih samostana sv. Krševana i sv. Marije.

Promet stoke u zadarskoj skeli u XVIII. st.

Obrađu razvitka zadarske privrede općenito do XVIII. st. i u XVIII. st., zatim funkciju zadarske luke u razvoju zadarske trgovine do XVIII. st. i tijekom istoga stoljeća te povijest same skele za prevoženje stoke u Veneciju u XVIII. st. kanim izložiti u drugom radu i na drugom mjestu.

Ovdje obrađujem sâm *promet stoke u zadarskoj skeli u XVIII. st.* kao osnovnu funkciju zadarskog pomorstva.

O prometu stoke u zadarskoj luci i o stanju same luke u XVIII. st. izvijestio je mletačku vladu god. 1622. prvi redovito imenovani generalni providur za Dalmaciju Giustino Antonio Belegno. Prema njemu u zadarsku luku često pristižu iz pozadine velike količine volova, gdje se ukrcavaju na velikim fregatama. Promet stokom znatno je oštetio samu luku. Belegno je zabranio ubuduće ukrcavati stoku u samoj luci i uputio trgovce stokom i brodare da krcaju stoku ili na Puntamici (danas Borik) ili na kojem drugom prikladnijem mjestu. Prijetnja prekršiteljima globom od 200 dukata ukazuje na to da je luka bila zaista ugrožena od daljnjeg propadanja krcanjem stoke.⁸

Značajno je za ono vrijeme da su glavni izvoznici stoke iz Zadra u Veneciju bili zadarski plemići Giovanni Lantana i Giacomo Califfi, dokaz da je u ono doba bilo još volje za rad i privređivanje barem kod jednog dijela zadarskog plemstva. Pogođeni ovom Belegnovom naredbom, oni su konačno isposlovali da se puno ne udaljuju od grada te da mogu krcati stoku u samom zadarskom zaljevu na kopnenoj strani preko puta luke.⁹

8 H. A. Z., Spisi generalnog providura G. A. Belegno, sv. II, list 516.

9 Isto mjesto, Molba datirana 26. X. 1622., dan nakon Belegnove terminacije.

Prva desetljeća XVII. st. do izbijanja Kandijskog rata (1646.-1670.) između Turske i Venecije predstavljaju relativno mirno razdoblje u povijesti Dalmacije. Stanje se na meltačko-turskoj granici smiruje. Trgovina stokom kao glavnim proizvodom Dalmacije i njezine bliže i daljnje balkanske pozadine toliko je bila oživjela da je mletačka vlada osjetila potrebu da u zaštitu svojih carinskih ubiranja ograniči izvoz stoke isključivo na zadarsku skelu. U njoj se promet stokom prvotno najsnažnije razvio. Ograničenje je najprije isključivalo sve ostale luke na području zadarske regije, a kasnije i ostale Dalmacije.

Povlastica priznata od strane mletačke vlade zadarskoj luci na isključivi izvoz stoke u Veneciju tako dugo nije postao zaoštreni problem, dok izvoz stoke nije preuzeo takav zamah da teritorijalni zadarski patruni nisu bili u stanju odgovoriti svom zadatku. Prvi trag toj zaoštrenoj situaciji nalazimo u terminaciji gen. prov. Giorgia Grimanija od 29. srpnja 1734.¹⁰ Na priziv zadarskih patruna Grimani se pozvao na brojne dekrete njegovih predšasnika, na presude mletačke vlade i sudova, na dukale i druge naredbe izdane u raznim vremenima u korist brodovlasnika zadarskog područja na isključivo prevoženje stoke iz Dalmacije u Veneciju. Svojom naredbom Grimani potvrđuje *jus privativum* zadarske skele na izvoz stoke iz Dalmacije i Turskog Carstva u Veneciju. Dvije godine iza toga Vijeće Četrdesetorice u Veneciji potvrdilo je Grimanijevu terminaciju.

U vrijeme Kandijskog rata trgovina s turskim zaleđem u Dalmaciji znatno je jenjala, iako nije sasvim zamrla, zahvaljujući prije svega krijumčarenju. To vrijedi i za trgovinu stokom. U nedatiranom prizivu (između 1675. i 1677.) patruna Giovannija Pietra Piccardija i drugova upućenom gen. prov. Girolamu Grimaniju (1675.-1677.) da bi omogućio trgovinu makar s austrijskim zemljama, tvrdi se da je trgovina potpuno prekinuta («estinto negozio»¹¹).

Iza Kandijskog rata spomenuti Giovanni Pietro Piccardi uspio je dobiti gotovo monopol na izvoz stoke iz Bosne i Hercegovine u Mletke preko Zadra. Ali je nasljednik kav. Giorgia Morosinija gen. prov. Pietro Civran u tome vidio nemalu smetnju jačem razvoju ove privredne djelatnosti toliko potrebne Veneciji za opskrbu mesom da je ubrzo tome stao na kraj.¹² Posljedice su se

10 H. A. Z., Spisi gen. prov. G. Grimanija, list 23.

11 H. A. Z., Spisi gen. prov. Girolama Grimanija, sv. III, 1. 16.

12 H. A. Z., Spisi gen. prov. P. Civrana, sv. II, 1. 782. O tome opširnije N. ČOLAK, Pomorstvo

naskoro osjetile. Trgovci iz pozadine jednostavno su se počeli natjecati koji će što više stoke izvesti. Na drugoj strani javio se veći broj nabavljača stoke u Veneciji i veći broj posrednika te trgovine u Zadru preko kojih se trgovina stokom obavljala.

I zaista, prvih godina iza Kandijskog rata trgovina stokom počinje se naglo obnavljati. Za god. 1672., i to od lipnja do kraja godine, i za prvu polovicu siječnja 1673. god. posjedujemo statistički pregled o izvozu volova iz Bosne zadarskom skelom. U 8 mjeseci bilo je izvezeno 4.142 grla volova.

Prema mjesecima izvoz je bio sljedeći:

VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I
336	410	641	1.017	471	678	241	348

Tu su stoku naručila šestorica mletačkih nabavljača:

Filippo Gipponi	1.615 grla
Giovanni Pietro Piccardi	1.435
Girolamo Piasevole	760
Alessio Arigoni	145
Pietro Donadoni	90
Juraj Pavlina	88

Od navedenih dobavljača Juraj Pavlina bio je ujedno i prevoznik stoke (patrun).¹³ Sama brojka od 4.142 grla volova izvezenih u Veneciju preko zadarske skele u tijeku od 8 mjeseci govori da je trgovina stokom između Turskog Carstva i Venecije nakon dugog rata odmakla dobrano naprijed.

Dugotrajni Morejski rat između Austrijskog Carstva i Venecije s jedne i Turske s druge strane (1683.-1699.) prouzročio je novi prekid gotovo svake trgovine između Turske i Venecije.

Zadarske komune, str. 1586.

13 H. A. Z., Spisi mletačkih dragomana, filca 129, poz. br. 15/1.

Između Karlovačkog i Požarevačkog mira (1699.-1718.)

Kako je izgledala trgovina stokom između Turske Carevine i Venecije u toku prvog desetljeća XVIII. st. saznajemo iz jednog pisma *predstavnika (mahzara) turskih trgovaca* (Università de mercanti) od 18. siječnja 1709. god. upućenog gen. prov. V. Vendraminu. Prema mahzaru volovi su u to doba navirali iz Otomanskog Carstva u zadarsku skelu. Prije su trgovci dolazili iz Venecije u Zadar i tu su sklapali pismene ugovore s dovoznicima volova (conduttori) u pogledu cijena i vremena kada će stoku krcati i u kojem će roku koju količinu dostaviti. Čim bi nabavljači stoku ukrcali u brodove, odmah bi sve točno isplatili. Dok je vladalo to povjerenje između bosanskih trgovaca stokom i mletačkih nabavljača, dotle je trgovina stokom bila sigurna i jaka, a priliv je trgovaca bio velik. Nabavljači su bili točni u isplati ukrcane stoke, a ova je pristizala u zadarsku skelu prema ugovorenim rokovima.

Međutim, krajem prvog desetljeća u skupini bosanskih trgovaca (»della nostra banda«) pojavili su se i lažni trgovci koji su bankrotirali (»che sono falliti, buggiardi«). Oni nisu imali ni novaca ni volova, a držali su kompanije s nekim lažnim mesarima u Veneciji, kakvi su bili i oni sami. Mijenjali su rokove za krcanje ugovorene s trgovcima i dovoznicima volova. Takvi su bili Jovan, Milutin, Rado i Jovan Pandžić.¹⁴

Mahzar, međutim, u istom pismu ukazuje da u to doba ni zadarski patruni nisu bili točni u redu vožnje. Znali su kasniti i ostavljati luku bez brodova. Znalo je proći i 15 dana od određenog roka a da brodova u skeli nije bilo. Šteta po bosanske trgovce je tim veća, što na području zadarskog kotara nije bilo ni sijena ni dovoljno vode da se stoka nahrani i napoji. Ona je mršavila i ugibala ili bježala na sve strane tražeći ispašu.

S treće strane ni kupci stoke nisu bili točni u isplaćivanju kupljenog blaga. Znali su preći rok isplate za 15 dana, pa i za čitav mjesec, a da bosanski trgovci nisu dobili novac za izručeno blago. Bilo je i takvih slučajeva da su bosanski trgovci za volove poslane o Petrovdanu, uz mnogo kukanja i dosađivanja, dobivali isplatu o Miholjdanu. Prilikom isplate za stoku dolazilo je do sporova s mnogo prijevara i nasilja, šteta i smanjivanja njihova kapitala.

Da bi se uklonile sve te poteškoće i neredi, bosanski su trgovci, koji sačinjavaju navedeni mahzar, imenovali za svoje agente Ahmedagu Ćurčića,

14 H. A. Z., I, mj. filca 128, br. 2/1.

Ibrahimagu Hasana Spahijina i Matiju Sojića, ljude povjerljive, ispravne i djelatne u svakom pogledu. Oni mole da se od mletačke strane imenuju trgovci sigurni i ispravni, koji će sklopiti kupoprodajne ugovore. Turski trgovci mole gen. prov. Vincenza Vendramina da ih ne priječi u odabiranju mletačkih trgovaca koji njima odgovaraju i s kojima će pregovarati (»negoziare«). Između njih ne bi se trebao nitko miješati sa strane. Tek će se tako urediti stvar i u Zadru naći će se dovoljan broj krupne stoke. U protivnom će slučaju, na štetu državnih prihoda, zadarska skela ostati prazna. Apeliraju na generalnog providura da ukloni iz trgovačke mreže ljude koji uzrokuju te neredе.

Predstavku su potpisala 82 trgovca iz Turske Carevine.¹⁵

Na kraju ovog memorijala mahzara bosanskih trgovaca turski emin u Zadru Hasanaga nadodaje primjedbu da slične stvari koje je mahzar naveo ne objašnjavaju niti mali dio od brojnih nereda koje je emin našao otkad je došao u Zadar, tj. u posljednje dvije godine.

Tragova tim neredima u prometu stokom u Zadru nalazimo i u dopisivanju bosanskog paše Mustafe i gen. prov. Vincenza Vendramina. Dne 8. listopada 1708. god. Vendramin šalje po posebnom tekliću odgovor na pašino pismo. Providur izražava čuđenje zbog tužbi koje su iznijeli bosanski trgovci volovima. Za njega su to nove stvari. On nije mogao misliti da bi situacija na tom području bila tako strašna. On dodaje da je u pitanju bila i kuga koja se te godine pojavila na dalmatinsko-turskoj granici. Ističe da je dužan pružiti svaku pomoć, kako bi se, u slučaju sumnje od zaraze, zemlja

15 H. A. Z. I, mj., S obzirom na ulogu koju mahzar na ovom polju vrši i radi boljeg pregleda nositelja bosanske trgovine onoga doba donosim popis u cjelini kako su zabilježeni u ispravi prema hrvatskoj grafiji: Abdulah, Ahmedbaša, Mehmed Čelebija, Alibaša, Bećirbaša (Beser Bassi!), Ibrahimaga, Alibaša, Bećirbaša, Osman, Mehmedbaša, Mehmed Čatib, Hadži Omer, Mustafa, Hasan, Sulejman, Hadži Selim, Hemare, Mehmedbaša iz Sarajeva, Aliaga iz Travnika, Džaferbaši od Čurčića, Mustafa iz Beograda, Mumin Odabaši, Jusuf Kurci, Halil Čelebi iz Silistrije, Abdulah, Hasan Odabaši iz Smedereva, Hadži Ahmed iz Sarajeva, Mehmed iz Mostara, Omerbaši iz Beograda, Mahmed... (praznina u izvorniku), Ibrahim Čelebi, Jusufbaša iz Beograda, Mehmedbaša iz Travnika, Bećirbaša, Abdulahbaša iz Sarajeva, Mehmedaga iz Akkiseru, Omerbaša iz Beograda, Halil Odabaši, Mehmed Buljukbaša, Sulejman Buljukbaša, Mustafabaša, Popov sin, Mehmed iz Beograda, Mustafabaša, Hadži Murat, Ahmed Čelebi, Ismail iz Mostara, Salihbeg iz Mostara, Ibrahimbaša iz Sarajeva, Jusufbaša, Muharembaša iz Sarajeva, Mehmed Buljukbaši (Boluk!), Ahmed Čelebi, Burmaz (Burnas!) Ibrahimbaša, Omerbaša iz Temišvara, Turkman Ali Spahi, Ibrahimbaša, Milutin, Mihajlo, Ivan, Matija, Nikola, Vukosan, Mileta, Andrija, Milutin, Ismailbaša, Ramazan Čokadar (Zokadar!), Bećir Buljukbaši iz Travnika, Hasan Buljukbaši, Pavao, Šahin (Sciahin!) iz Plovdiva (Filippopoli), Milutin Čolak iz Beograda, Hasan iz Sarajeva, Mehmedbaša Franka (!), Ahmed Čelebi Čatib, koji sada boravi (attuale!) u Zadru, Mehmed Spahi, zamjenik (commesso!) za Jasagi (Jasagije! Jasadži?), Aliaga iz Banjaluke.

spasila od bolesti. Ali on nije nikada kanio zbog toga obustaviti trgovinu, osobito u Zadru gdje dolaze brojni otomanski trgovci. Javlja paši da je sazvaov turske trgovce u Zadru i traži način kako bi ih zadovoljio. Prema njemu ovo će se stanje nastaviti sve dotle dok ne nestane opasnost od bolesti i dok s mletačke strane ne iščeznu prijevare (»strusci«) i nepogode koje Paša iznosi u pismu.¹⁶

Turski su trgovci pristali, javlja Vendramin, držati svoje zastupnike u Zadru, kako to čine i drugi koji ne mogu doći osobno u mjesto poslovanja. Oni su iznijeli generalnom providuru kako im se često dešava da stignu sa stokom u Zadar, a da tamo nema onoga koji bi stoku kupio i koji bi se pobrinuo za blago, uz veliku dobit, prevesti iz Zadra u Veneciju. Vendramin ne nalazi izlaza iz te situacije. Brojne pošiljke stoke kreću iz Beograda i drugih udaljenih mjesta kopnenim putem. Dešava se tako da prodavači dognaju preveliki broj stoke bez prethodnog ugovora i bez dogovora dana dolaska blaga u luku i njegova ukrcavanja u brodove.

On dopušta mogućnost da neki od mletačkih podanika otkupe stoku od otomanskih trgovaca za nisku cijenu u slučaju da je ovima bila nužda rasprodati je. Ti neredi dolaze od turskih trgovaca. Ne može se obvezati jedne da blago prodaju, a druge da ga otkupe. Mletačkim je vlastima stalo do toga da ne samo sačuvaju, nego i da povećaju trgovinu stokom na opću korist i jedne i druge strane. Svi imaju jednako pravo na zaštitu, pomoć i pravdu. Njemu je osobno jako stalo do toga. Ovo pismo piše iz Splita. Čim se vrati u Zadar, učinit će sve da se obave zaostale isplate i poduzmu sve druge potrebne mjere u vezi s time.

Međutim i nakon tih obećanja i jamstava danih od strane Generalnog providura neredi nisu bili uklonjeni. U rujnu pred Divan i Vijeće Bosne pristupili su dovoznici volova u Zadar i izložili kako su do onda, na temelju ugovora, dovozili robu u dalmatinske luke. Stoku koju su te godine dognali u Zadar, nisu mogli uvesti u skelu, jer im nije bilo dopušteno. Osim toga, mletački su im trgovci preko svojih agenata nudali manju cijenu od njihova koštanja. Za krunu svega za prodanu robu ne dobijaju novac, nego ih vlasti tjeraju iz mletačkih mjesta (»fortezze«). Neki su bili konfinirani u Golubiću. Obaviješten o svemu tome, bosanski paša Mustafa upozorava gen. prov. Vendramina da će, ukoliko postoje slični nalozi od strane mletačkih vlasti,

16 H. A. Z., Spisi mletačkih dragomana, filca 128, br. 2/27.

zatvoriti zadarsku skelu, biti prisiljen o tome obavijestiti Portu. Ako se pak to čini iz zlobe, Porta će zatražiti od baila da stvar razjasni, zašto trgovci ne primaju volove i ne plaćaju za kupljenu stoku. To su razlozi zbog kojih bi se mogla zatvoriti skela u Zadru i sljedeće godine. Ukoliko se stvar ne izglati i ne uklone neredi, Paša će poduzeti odgovarajuće korake. Na sreću, prošlo je više od četiri mjeseca što je stoka upućena u Dalmaciju, a da u mjestima kuda ona prolazi nema ni traga zaraznim bolestima.¹⁷

Ljeti 1709. god. mletački trgovac i mesar Pietro Giozza uspio je u potpunosti izmijeniti dotadašnju praksu otkupa volova od turskih trgovaca i preuzeti na sebe cjelokupnu nabavu stoke iz Otomanskog Carstva. Uspio je čak isposlovati od mletačkih vlasti terminaciju prema kojoj se volovi ne smiju prodavati na drugom mjestu izvan Venecije. Obaviješten o tome, bosanski paša Seifullah, obratio se pismom od 25. lipnja 1709. na gen. prov. Vincenza Vendramina u kome odlučno tvrdi, da ta nova praksa ide na štetu drugih trgovaca i same države. On je poslao u tu svrhu Vendraminu posebnog teklića, kako bi ga upozorio da se procjene stoke obavljaju u zadarskoj skeli te da se stoka može prodavati ne samo u Veneciji, nego i u drugim mjestima gdje se ukaže potreba. Zahtijeva od Generalnog providura da ukloni mesara Giozzu kao jedinog posrednika u kupoprodaji stoke. Ukoliko Giozza ne bi bio uklonjen, Paša će zabraniti bosanskim trgovcima dogoniti volove u zadarsku skelu i unutar Carstva prodavati Giozzi stoku.¹⁸

Vendramin je spremno već 2. srpnja odgovorio Paši. Uvjerava ga da posvećuje svu svoju pažnju i pruža svu pomoć turskim trgovcima. Što se tiče Pietra Giozze, koji se nalazi u Veneciji, iza njega ne stoji Generalni providur za Dalmaciju. Njega podupire pohlepa turskih trgovaca koji uz nagradu pregovaraju s njime i sklapaju ugovore. Čim su mu bosanski trgovci izložili svoje poteškoće i namete koji dolaze od strane Giozze, on je uvažio njihove žalbe i predao im svoja pisma za mletačke magistrature i sudove koja idu u prilog njihovim stremljenjima.¹⁹

Međutim, u jesen te godine bosanski trgovci volovima, koji su se bili naselili na mletačkom teritoriju, uložili su žalbu pred Divanom Bosne protiv nekog Jove hrišćanina²⁰ koji je stanovao u Zadru i varao trgovce. Najvjero-

17 I. mj., br. 2/27.

18 I. mj., br. 2/24.

19 I. mj., br. 2/25.

20 Kod Hrvata u Bosni termin *hrišćanin* označuje pravoslavca, a *kršćanin* katolika.

jatnije se ovdje radi o čuvenom trgovcu volovima Jovi Tadiću o kome je gore bilo riječi. On je znao kupiti volove, a onda je odbijao platiti ih prema ugovorenoj cijeni. Drskim ponašanjem podriva povjerenje među poslovnim ljudima u skeli. Bosanski je paša na to zamolio Vendramina da prisili Jovu kako bi isplatio trgovcima dug za kupljene volove i da mu zabrani miješati se u interese skele.²¹

Osim paše Seifullaha, na Vendramina se obratio 9. studenoga i defterdar Bosne Mustafa Efendija. I on je jednako napao rečenog Jovu hrišćanina te postavio isti zahtjev, zaprijetivši da će u protivnom slučaju povući emine iz dalmatinskih skela i da će stvar prijaviti Porti.²²

Vendramin je 14. prosinca odgovorio i Paši i defterdaru. Iako smatra trgovinu volovima jednim od najvažnijih problema države, on ipak misli da nije uputno miješati se u unutarnje stvari same trgovine u ime vlasti, tim više kad se i sami trgovci ne ravnaju prema načelima razboritosti. Dužnost je vlasti ukloniti iz trgovačkog poslovanja nasilja, vrijeđanja i otvorene prijevare, a ne ulaziti u unutarnje probleme samog poslovanja. Što se tiče Jove, neki ga kude, a drugi poslušju s njime. Takvi sukobi spadaju na sudove, a ne na vlasti.²³

Rečeni Jovo, kako saznajemo iz pisma defterdara Bosne od 9. studenoga 1709., prije je bio austrijski podanik. A onda je prebjegao preko granice, nastanio se u Zadru i počeo se baviti trgovinom volovima.

Tužbe od strane bosanskog Paše i defterdara protiv nesavjesnih trgovaca stokom u Zadru, a posebno protiv rečenog Jove, nastavile su se i u sljedećoj godini. Ali, kako se vidi iz Vendraminova pisma od 18. siječnja 1710. god. upućenog defterdaru Abdullahu, Vendramin nije želio ulaziti u nutarnje sporove među trgovcima, nego je uporno nastojao nagovoriti bosanske poglavare da ovi djeluju na turske trgovce, kako bi izbjegavali poslovati s nepoštenim poslovnim ljudima i time poštedjeli trud i samim vlastima. Vendramin je u ovom slučaju zauzimao liberalniji tav i branio slobodno poslovanje i trgovinu. Prema njemu, svatko ima slobodu stjecati svojim radom, niti mu se to može zabraniti i u tome ga priječiti. Zbog toga nitko nije obvezan u svom poslovanju i obrani svojih interesa na ono što mu ne odgovara. Generalni providur nije pozvan dijeliti trgovce na dobre i loše. Njihova je

21 H. A. Z., Spisi mletačkih dragomana, filca 128, br. 1/12

22 I. mj., br. 2/13.

23 I. mj., br. 2/14.

dužnost upoznati se između sebe i poslovati s poštenima i isključiti nepoštene iz svojih poslovnih krugova.²⁴

U stvari radilo se o masovnom pritisku od strane nekih 30 do 40 bosanskih trgovaca koji su preko Zadra izvozili volove na bosanskog pašu Abu Bećira kajmakama od Numana. U to su se vrijeme u Zadru nastanili trgovci Jovan, Milutin, Rade i Jovan Pandžić, rodom iz Sarajeva, i stavili se na čelo ove vrste djelatnosti. Oni su oblikovali cijene, uzimali od mnogih darove, oduzimajući robu od siromašnijih trgovaca te sprečavajući da se ova raspača. S mnogo lukavosti oni su polagali pravo na tu robu. Paša je u pismu od 19. siječnja zahtijevao od gen. prov. Vendramina da se ti ljudi uklone s tog mjesta, da se na njihovo mjesto postave drugi, ispravni ljudi te da se od turske strane prime za tu službu oni koji su određeni i ispravni. U protivnom slučaju stvar će završiti na Porti.²⁵

Vendramin je 22. siječnja odgovorio kajmakamu Abu Bećiru. Ističe kako je, da bi uklonio nered u zadarskoj skeli, uvijek pružao pomoć svim trgovcima u svim sporovima. On je zastupnike bosanskih trgovaca popratio pismom na mletačke vlasti, kako bi u Veneciji našli trgovce na koje se mogu obratiti i s kojima mogu poslovati. Generalni providur ponovno branit će svoje stajalište da nitko nema pravo protiv volje trgovaca miješati se u njihove stvari. Do trgovaca stoji upoznati lažljive ljude i ne pouzdavati se u njih. Nitko ih ne sili da trguju s onima na koje se žale.²⁶ Ponavlja da nije stvar Generalnog providura goniti bilo koga. Njemu je više nego samim trgovcima stalo da vlada red.

Međutim, poslovanje u zadarskoj skeli nisu ometali samo neispravni trgovci. Trgovinu stokom između Turskog Carstva i Venecije ometali su i česti nemiri na dalmatinsko-turskoj granici, na koje ukazuje Vendramin u pismu od 24. siječnja 1710. upućenom bosanskom paši Abu Bećiru. Nasilja, otičačine stoke i ubojstva nisu rijetka pojava na tom području.²⁷

24 I. mj., br. 2 5.

25 I. mj., br. 2 8.

26 I. mj., br. 2/6.

27 I. nj., br. 2/7. Gen. prov. Vendramin navodi u pismu Paši nekoliko slučajeva ubojstva, nasilja i pljački počinjenih od strane turskih podanika nad pučanstvom u Dalmaciji. Dne 28. studenoga Marko i Šimun Jadrević iz Cetinskog kontada, vraćajući se kasno navečer kući sa četiri konja nakrcana namirnicama, na barovitom mjestu pri prijelazu rijeke bili su napadnuti od pet turskih konjanina, Konje su oborili na zemlju, a jedan od njih, Mustafa Masloban (Maslobaneh!) iz pištolja je ubio Šimuna, dok su se drugi razbježali. Turci su odnijeli dio robe. - Prije nekoliko mjeseci dogodilo se ubojstvo u noći u kući Harabuje iz Vrgorca. Kasnije se ustanovilo, da je neki Hasan, Ciganin iz

Nije jasno zašto je gen. prov. Vincenzo Vendramin zauzimao u pitanju nereda u trgovini stokom između Venecije i Otomanskog Carstva tako pasivan stav, sakrivajući svoje mlitavo držanje argumentima o slobodi trgovine i nemiješanju vlasti u poslovne stvari privatnika. U stvari se radilo o organiziranoj trgovini između dvije države i to u tako osjetljivoj materiji kao što je bila stoka uvažana iz Turskog Carstva, koja je opskrbljivala Veneciju mesom za gotovo jednu trećinu njezinih potreba. Mogli bismo pomisliti da se radilo o skupini bosanskih trgovaca koja se u Zadru u to doba organizirala, a vjerojatno i podmićivala ljude iz okoline Generalnog providura, ukoliko i on sam nije ušao u to kolo korupcionaša. Budući da se radilo o velikim dobitima, bit će da su bile i velike nagrade koje su trgovci potajno davali predstavnicima vlasti, kako bi mogli lakše izvoditi svoja spletkarenja na štetu poštenih trgovaca. Vrlo vjerojatno da je mletački magistrat u Zadru bio umiješan u te nečasne poslove. Ali nam dokumentacija kojom raspolazemo ne daje temelje da bismo bacili sumnju i na samog gen. prov. Vendramina.

U svakom slučaju on je i nadalje zadržao svoj liberalan stav u ovoj stvari. U travnju iste godine bosanski defterdar Abdullah ponovno se tuži Vendraminu na istu skupinu. Abdullah ističe kako je glasoviti Jovo pobjegao iz Sarajeva i nastanio se u Zadru zajedno sa svojim drugovima Hadži Petrom, Jovanom Pandžićem, Radom iz Mostara i Stjepanom Vuletićem. Ovi zajedno sa sukrivcima određuju cijene volovima koji tamo stižu i rade nečuvane nepravde. Obaraju cijene volovima protiv ugovora, raznim isprikama i lažima sile dovoznike da im ustupe stoku zadržavajući je čak i po osam i devet mjeseci.²⁸

Posve jednaku tužbu gen. prov. Vendraminu iznosi 8. svibnja i sam bosanski kajmakam protiv Jove i njegovih drugova. Kajmakam se prijeti da će, ukoliko se ti neredi ne bi uklonili, biti prisiljen obavijestiti o tome Portu. Na molbu bosanskih trgovaca volovima Paša je odredio za svog otpravnika Abu Bećiragu i njemu je dao potrebne usmene upute.²⁹

Ljubuškog, u društvu svoga strica Mihajla i Tome Filića iz Krakovlja(!), mletačkog podanika, s otomanskog teritorija bio ušao u kuću i dok je domaćin posluživao stoku izazvali s njime svađu. Rečeni Hasan i Mihajlo prerezali su članu obitelji Tomi, dok je spavao, grlo i pokušali sakriti leš. - Osim toga dešava se da po koje grlo stoke, vlasništvo Zagoraca, mletačkih podanika, koja ne zna za granicu, pređe liniju tražeći bolju travu za koji metar. Turski podanici nato često prelaze granicu i pljačkaju ljude na mletačkom teritoriju. Tako su prije nekoliko dana seljacima u Blatu odveli 8 volova i krava.

28 Spisi mletačkih dragomana, filca 28, br. 2/22.

29 I. nj., br. 2/10. Kajmakam navodi slučaj Jove koji je utekao iz Sarajeva i s drugim kompanjonima sličnima njemu, Hadži Petrom, Jovanom Pandžićem, Radom i Stipanom Vukom iz Mostara, sklappaju

Vendramin u pismu od 10. svibnja upućenom bosanskom paši Ahmedu, kajmakamu od Numana ponavlja svoj stav, da ovisi o otomanskim dovoznicima volova da isključe lažljive i nevaljane ljude iz trgovine volovima. Sami dovoznici moraju sklapati poslove i pregovarati o stoci s onima koje poznaju kao časne i istinite ljude, pustivši na stranu one druge. Ako bi Generalni providur pokušao obvezati nekoga ili ga isključiti iz trgovačke mreže, uslijedilo bi zadržavanje stoke u zadarskoj skeli. Najveće zlo koje se po trgovca može dogoditi. Upozorava Pašu da se stoka ne stavlja u pokret iz Carstva, gdje se može zadržati i gdje imade više pašnjaka, ako prije nije prodana na temelju ugovorenog roka za krcanje. Sve to spada na turske vlasti, jer se dešava preko granice. Dužnost je Generalnog providura da dade izvršiti sklopljene ugovore kako ne bi koja od stranaka, neodržavanjem ugovora, bila oštećena. U tome je bio uvijek spreman posredovati, samo ako se prizvalo na njega.³⁰ Istog dana Vendramin šalje iz Splita suglasno pismo jednakog sadržaja i defterdaru.³¹

Dok iz prvog desetljeća ovoga stoljeća nemamo nikakvih statističkih podataka o izvozu stoke iz Zadra u Veneciju, dotle je iz 1711. god. sačuvan *popis izvoznika stoke* koji nam daje zaokruženu sliku o ovoj tako važnoj djelatnosti zadarske skele.³²

Ne treba se čuditi da je sveukupno izvezena stoka bila prevezena u Veneciju. Kako je općenito poznato, mletačke su vlasti svu robu neophodnu Veneciji usmjeravale isključivo put Lagune, a izvoz tih artikala u druge zemlje, na temelju istih zakona, uzimao se kao krijumčarenje i kažnjavano teškim globama.

Budući da je tijekom cijelog ovog stoljeća potreba za mesom u Veneciji i njezinoj kopnenoj pozadini od Trevisa pa preko Verone, Cremona i sve tamo do Bergama i Bresciana, bila osjetljivo velika, to nikada nije bilo dovoljno stoke.

s Turcima koji dovode stoku u zadarsku skelu, ugovore o prodaji i obaraju cijenu stoci. Zatim volove prodaju drugima i ostavljaju stoku čekati mjesecima. Trgovci stokom trguju s tuđim novcem, često dolaze iz najudaljenijih krajeva Vlaške, gledaju, čekajući na krcanje, kako im stoka propada i suši se («divengono secchi, smunti») u nedostatku ispaše te ju na koncu prodavaju pošto zašto.

30 H. A. Z., Spisi mletačkih dragomana, filca 128, br. 2/11.

31 I. mj., br. 2/18. Vendramin se u pismu Paši osvrće na Jovu, koga Paša uzimlje na nišan. Prema Vendraminu, on je predstavljen kao loš čovjek, dok mnogi trgovci u skeli posluju s njime kao i s tolikim drugima, a mogu ga se kloniti. Do sporova dolazi među trgovcima zbog netočnosti unesenih u ugovore. Jovo je u sporu s Pavlom Grujičićem i Ahmedagom Čurčićem uredno deponirao novac u providurovu uredu, kako se po zakonu običaje činiti, dok se ne upoznaju uzroci spora.

32 Upor. N. ČOLAK, Pomorstvo Zadarske komune, str. 1586-1587.

A države koje su je s kopna okruživale ni same nisu imale dovoljno stoke. Otuda toliki teret bačen od Velikog vijeća i Senata na Magistrate za trgovinu i mesnice kako bi preko nabavljača stoke u Veneciji osigurali potreban dovoz stoke u metropolu iz Turskog Carstva. Hvatalo se trgovačke veze ne samo s trgovcima stokom u Bosni i Hercegovini, nego i s onima u Vojvodini, Vlaškoj, Srbiji, pa čak i Makedoniji.

Evo tog popisa izvezene krupne stoke iz Zadra u Veneciju god. 1711.

Broj	Datum	Volova	Patrun prevoznik	Naručitelj u Veneciji	Nabavljač
1	2. IV.	78	Marko Vecchiardo ³³	Tadić	Jovo Tadić, brat
2	6. IV.	110	Gašpar Gladinić	"	"
3	6. IV.	106	Matija Mavro	"	"
4	24. IV.	80	Marko Vecchiardo	Galiotti	"
5	26. IV.	72	Marko Gladinić	Lambranzi	"
6	2. V.	98	Matija Mavro	Pietro Giozza	"
7	3. V.	99	Gašpar Gladinić	"	"
8	11. V.	103	Ivan Debelić	Gio. Batt. Millesi	"
9	19. V.	106	Gio. Maria Santorio	Pietro Giozza	"
10	19. V.	82	Marko Vecchiardo	Galiotti	"
11	19. V.	102	Perazzin	Pietro Giozza	"
12	2. VI.	60	Bartol. de Zorzi	Cozza i Barzon	Cecchini
13	2. VI.	102	Matija Mavro	Giozza i Tadić	Jovo Tadić
14	7. VI.	84	Marco Zaratín	Tadić	"
15	11. VI.	70	Grgur Bortolić	Cecchini	Cecchini
16	11. VI.	50	Nikola Grandić	Cecchini	Cecchini
16	12. VI.	104	Gio. Maria Santorio	Pietro Giozza	Jovo Tadić
17	13. VI.	90	Ivan Debelić	Millesi	Jovo Vučetić
18	11. VI.	78	Jeronim Banić	Cecchini	Cecchini
19	15. VI.	74	Andrija Vecchiardo	Tomašević	Tomašević
20	15. VI.	46	Antonio di Donà	"	"
21	16. VI.	46	Grgur Skropanić	Pietro Giozza	Jovo Tadić
22	29. VI.	100	Matija Mavro	Cozza i Barzon	Cecchini

33 Stari hrvatski rod na Silbi *Starešina*, *Starešinić*. Pod utjecajem talijanskih pomorskih krugova neki od njih prevedeni u *Vecchiardo*. Kasnije se vraća hrvatski oblik *Starešinić*, *Starešina*. U vrelima XVIII. st., prije hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji, rod se gotovo bez izuzetka bilježi kao *Vecchiardo*. Zato sam zadržao ovaj oblik.

Broj	Datum	Volova	Patrun prevoznik	Naručitelj u Veneciji	Nabavljač
23	2. VII.	105	Matija Mavro	Pietro Giozza	Jovo Tadić
24	3. VII.	100	Matija Jadrošić	"	"
25	3. VII.	100	Ivan Debelić	Millesi	Arnautović
26	7. VII.	80	Marko Vecchiardo	Galiotti	Jovo Tadić
27	7. VII.	100	Antun Lazarin	Pietro Giozza	"
28	9. VII.	60	Nikola Maričić	Jovo Vučetić	"
29	11. VII.	97	Ivan Lovrović	Millesi	Jovo Pandžić
30	12. VII.	100	Jeronim Crljenko	Pietro Giozza	Jovo Tadić
31	12. VII.	90	Matija Gospić	Cozza i Barzon	Cecchini
32	19. VII.	55	Bartolomeo de Zorzi	Pietro Giozza	Jovo Tadić
33	19. VII.	80	Lorenzo di Simon	"	"
34	19. VII.	58	Grgur Skropanić	"	"
35	19. VII.	100	Matija Jadrošić	"	"
36	19. VII.	70	Grgur Bortolić	Cozza i Barzon	Cecchini
37	19. VII.	75	Jeronim Banić	"	"
38	19. VII.	57	Antun Bracan	"	"
39	20. VII.	108	Ivan Debelić	Barzac	Adži Petar
40	21. VII.	45	Josip Ilijin	Pietro Giozza	Jovo Tadić
41	21. VII.	48	Andrija Vlatković	"	"
42	28. VII.	70	Nikola Marinić	Lambranzi i Bordon	"
43	28. VII.	85	Matija Petito	Pietro Giozza	"
44	28. VII.	105	Antun Lazarin	"	"
45	29. VII.	80	Marko Vecchiardo	Giorgio Giozza i Galiotti	"
46	29. VII.	60	Giovanni de Santi	Lambranzi i Colombo	"
47	29. VII.	57	Božidar Mavro	Giozza	"
48	5. VIII.	95	Lovro Fatović	"	"
49	5. VIII.	95	Giovanni Semada	"	"
50	5. VIII.	110	Jeronim Crljenko	"	"
51	5. VIII.	100	Ivan Lovrović	Millesi	"
52	5. VIII.	65	Domenico Ventura	Ant. Lambranzi i Bordoni	"
53	6. VIII.	60	Nikola Grandić	Lambranzi i Colombo	"
54	6. VIII.	77	Grgur Bortolić	Antonio Bonaugurio	Cecchini
55	6. VIII.	77	Andrija Vecchiardo	"	"
56	7. VIII.	106	Ivan Debelić	Millesi	Tripko
57	7. VIII.	75	Jeronim Vučić	Giozza i Galiotti	Jovo Tadić
58	6. VIII.	100	Matija Mavro	Pietro Giozza	"
59	10. VIII.	54	Antun Bortolić	Cozza i Barzon	Cecchini
60	10. VIII.	59	Bartolomeo de Zorzi	"	"

Broj	Datum	Volova	Patrun prevoznik	Naručitelj u Veneciji	Nabavljač
61	16. VIII.	66	Antun Bracan	Cozza i Barzon	Cecchini
62	16. VIII.	66	Tommaso de Zorzi	"	"
63	16. VIII.	66	Grgur Skropanić	"	"
64	18. VIII.	105	Antun Lazarin	Pietro Giozza	Jovo Tadić
65	18. VIII.	85	Matija Petito	"	"
66	19. VIII.	92	Lorenzo di Simon	Cozza i Barzon	Cecchini
67	20. VIII.	104	Ivan Ivanušić	Millesi	Adži Petar
68	20. VIII.	56	Andrija Vlatković	Antonio Lambranzi	Jovo Tadić
69	20. VIII.	70	Josip Ilijin	"	"
70	23. VIII.	80	Giovanni de Santi	Millesi	"
71	23. VIII.	80	Marko Vecchiardo	Giozza i Galiotti	"
72	23. VIII.	65	Giovanni de Santi	Pietro Giozza	"
73	23. VIII.	25	"	Cozza i Barzon	Cecchini
74	24. VIII.	76	Tommaso Bagatella	Bonaugurio	"
75	24. VIII.	92	Matija Mavro	"	"
76	25. VIII.	70	Grgur Bortolić	Cozza i Barzon	"
77	25. VIII.	70	Nikola Marinić	"	"
78	27. VIII.	106	Ivan Debelić	Millesi	Damjan Arnautović
79	27. VIII.	78	Jeronim Banić	Cozza i Bazron	Cecchini
80	29. VIII.	90	Antun Kulinović	"	"
81	30. VIII.	92	Ivan Lovrović	Millesi	Jovo Pandžić
82	2. IX.	65	Bartolomeo de Zorzi	Bonomelli	"
83	2. IX.	70	Nikola Grandić	"	"
84	5. IX.	102	Matija Mavro	Pietro Giozza	Jovo Tadić
85	5. IX.	88	Matija Petito	"	"
86	6. IX.	88	Marko Vecchiardo	Giozza i Galiotti	"
87	6. IX.	74	Nikola Marinić	Pietro Lambranzi	"
88	8. IX.	107	Ivan Ivanušić	Millesi	Adži Petar
89	8. IX.	105	Antun Lazarin	Pietro Giozza	Jovo Tadić
90	8. IX.	76	Andrija Vecchiardo	Jovo Tadić	"
91	11. IX.	106	Matija Mavro	"	"
92	16. IX.	100	Jeronim Crljenko	Bonomelli	Adži Pripko
93	17. IX.	74	Juraj Fortunić	Pietro Giozza	Jovo Tadić
94	17. IX.	50	Bartolomeo de Zorzi	Adži Pripko	Adži Pripko
95	24. IX.	85	Giovanni de Santi	Pietro Giozza	Jovo Tadić
96	26. IX.	106	Ivan Debelić	Millesi	Adži Pripko
97	27. IX.	48	Bartolomeo de Zorzi	Milutin Janković	Milutin Janković
98	28. IX.	90	Matija Petito	Pietro Giozza	Jovo Tadić

Broj	Datum	Volova	Patrun prevoznik	Naručitelj u Veneciji	Nabavljač
99	29. IX.	100	Antun Lazarin	Pietro Giozza	Jovo Tadić
100	29. IX.	97	Matija Mavro	"	"
101	30. IX.	41	Grgur Skropanić	Giozza i Galiotti	"
102	30. IX.	70	Marko Vecchiardo	"	"
103	8. X.	70	Nikola Marinić	Pietro Lambranzi	Niccolò Lambranzi
104	8. X.	70	Grgur Bortolić	Giozza i Galiotti	Jovo Tadić
105	9. X.	60	Josip Ilijin	Pietro Giozza	"
106	9. X.	95	Antun Kulinović	"	"
107	20. X.	100	Jeronim Petito	"	"
108	22. X.	103	Ivan Lovrović	"	"
109	22. X.	104	Ivan Debelić	"	"
110	22. X.	70	Giovanni de Santi	Pietro Lambranzi	Niccolò Lambranzi
111	26. X.	102	Ivan Ivanušić	Pietro Giozza	Jovo Tadić
112	31. X.	90	Matija Petito	"	"
113	31. X.	70	Lovro Banić	"	"
114	2. XI.	60	Lovro Solina	"	"
115	4. XI.	58	Bartolomeo de Zorzi	"	"
116	6. XI.	70	Antun Bracan	Pietro Lambranzi	Niccolò Lambranzi, brat
117	15. XI.	109	Ivan Debelić	Millesi	Milutin Janković
118	15. XI.	101	Antun Lazarin	Pietro Giozza	Jovo Tadić
120	29. XI.	60	Grgur Bortolić	Bernardo Chiapparin	Pietro Nanni
121	29. XI.	20	Grgur Bortolić	Pietro Giozza	Jovo Tadić
122	29. XI.	100	Lovro Lovrović	"	"
123	29. XI.	20	Antun Kulinović	"	"
124	29. XI.	70	"	Pietro Lambranzi	Niccolò Lambranzi
125	1. XII.	74	Giovanni de Santi	"	" ³⁴
Ukupno		10.148			

34 H. A. Z., Spisi samostana sv. Krševana u Zadru, kaps. V, br. 3.

U ovom statističkom pregledu predočena su 125 prijevoza, u stvari su izvršena 123 prijevoza. Patrun Giovanni de Santi istoga dana (23. VIII.) kreće sa 65 grla goveda za Pietra Giozzu i 25 volova za Cozzu i Barzona (ukupno 90 grla). To isto vrijedi i za patruna Grgura Bortolića koji 29. XI. krca 60 volova za Bernarda Chiapparina i 20 grla za Pietra Giozzu (ukupno 80 grla). Međutim, prema statistici patrun Giovanni de Santi kreće i s teretom od 80 volova za Millesija, vjerojatno drugim brodom kojim je zapovijedao drugi patrun. Krcanje je obavljeno istoga dana, 23. VIII.

U navedenoj godini 1711. prevezeno je bilo iz Zadra u Veneciju ukupno 10.148 grla volova.

Kao prevoznici pojavljuju se 43 patruna ili zapovjednika brodova. Prema količini prevezenih volova i prema broju vožnji zauzimaju sljedeći redoslijed: Matija Mavro prevezao 1.208 volova u 11 vožnji, Ivan Debelić 932 vola (9 vožnji), Marko Vecchiardo 638 (8 vožnji), Antun Lazarin 616 (6), Giovanni Santi 459 (6), Matija Petito 438 (5), Grgur Bortolić 437 (7), Bartolomeo de Zorzi 395 (6), Ivan Lovrović 492 (5), Ivan Ivanušić 313 (3), Jeronim Crljenko 310 (3), Nikola Marinić 284 (4), Antun Kulinović 275 (4), Jeronim Banić 231 (3), Andrija Vecchiardo 227 (3), Giovanni Maria Santorio 210 (2), Grgur Skropanić 211 (4), Gašpar Gladinić 209 (2), Matija Jadrošić 200 (2), Antun Bračan 193 (3), Nikola Grandić 180 (3), Josip Ilijin 175 (3), Lorenzo di Simon 172 (2), Andrija Vlatković 104 (2), Perazzin 102 (1), Lovro Lovrović 100 (1 kao i svi daljnji), Jeronim Petito 100, Lovro Fatović 95, Giovanni Semada 95, Matija Gospić 90, Marco Zaratin 84, Tommaseo Bagatella 76, Jeronim Vučić 75, Juraj Fortunić 74, Marko Gladinić 72, Lovro Banić 70, Tommaso Zorzi 66, Domenico Ventura 65, Nikola Maričić 60, Lovro Solina 60, Božidar Mavro 57, Antun Bortolić 54, Antonio Donà 46.³⁵

Od 43 patruna prevoznika *po narodnosti* bilo je Hrvata 32 (74,41%) i Talijana 11 (25,59%). Od prevoznika Hrvata gotovo svi Silbljani.

Naručitelja stoke trgovaca u Veneciji bilo je 15: Pietro Giozza 4.776 grla volova s 54 narudžbe, od toga 6 puta se pojavljuje s drugima; Cozza i Barzon 1.188 grla s 15 narudžbi; Millesi 1.300 (13), Pietro Lambranzi 698 (10), Antonio Lambranzi 191 (3), Jovo Tadić 560 (60), Bonaugurio 322 (4),

35 U navedenom radu N. ČOLAK, Pomorstvo Zadarske komune, u statistici transporta volova na str. 1587. pogriješno naveden patrun Matija Matko umjesto *Matija Mavro*. Pridodavši njegov broj prevezenih volova patrunu Matiji Mavro, dobije se podatak da je patrun Mavro prevezao 1711. god. 1.208 grla volova. Tako on zauzima prvo mjesto u brojidbi, s ukupno 1.208 prevezenih volova.

Galiotti 242 (6), Bonomelli 235 (3), Cecchini 193 (3), Tomašević 120 (2), Barzon se pojavljuje u društvu s Cozzom, Vučetić 60, Chiapparin 60, Adži Pripko 50, Janković 48. Među njima prevladavaju Talijani s 10 članova (66,66%). Ostali su pravoslavci iz Bosne, po svoj prilici svi Srbi po narodnosti.

Među nabavljačima vodi Jovo Tadić sa 78 prijevoza (63,41%); iza njega slijedi Cecchini s 24 prijevoza (19,51%).

Iz statistike proizlazi da je Pietro Giozza nabavljao stoku iz Otomanskog Carstva isključivo preko Jove Tadića. U potpunosti potvrđena sprega između dvojice toliko ozloglašene kao loše i nepoštene trgovce od strane najviših vlasti otomanske Bosne, kako smo vidjeli iz dopisivanja između njih i mletačkih generalnih providura za Dalmaciju.

Navedeni popis izvezene stoke iz Otomanskog Carstva u Veneciju preko zadarske skele ne navodi druge vrste stoke kao što su bravi, koze, kljusad, konji. Ovi se ne spominju niti u drugim popisima s ovog područja. Naprotiv, nailazimo na česte potvrde izvoza konja preko splitske i trogirске luke u Italiju i to konja uvažanih iz Turskog Carstva i prevažanih u luke srednje i južne Italije u dosta skromnim količinama, jer ih je sama Turska Carevina trebala za vlastite svrhe, u prvom redu strateške naravi.³⁶

U spisima istog samostana sv. Krševana u Zadru nalazimo u jednoj bilješci (Nottarela!) podatke o приходима i rashodima krcališta za stoku, čiji je vlasnik bio samostan, za god. 1713. i to samo za drugu polovicu godine. Navedeni su uz datum vlasnici stoke koji krcaju blago za Veneciju, broj grla i *pristojba plaćena vlasniku skele*.

Radi lakšeg uvida u ovu vrstu djelatnosti donosim podatke u obliku statistike.

36 G. NOVAK, Split u svjetskom prometu, Split 1821.

Redni broj	Datum	Vlasnik stoke	Volova	Brava	Pristojba za krcanje	
1	28. VII.	Antonio Lambranzi	-	-	31:10	lira
2	28. VII.	Stellio de Zorzi	-	-	15	"
3	2. VIII.	Francesco Desiderati	236	-	11:16	"
4	16. VIII.	"	210	-	10:10	"
5	21. VIII.	Grgur Bortolić, patrun	-	300	9	" (3 L za 100)
6	21. VIII.	"	40	-	2	"
7	21. VIII.	Domenico Marzocco	-	300	9	"
8	24. VIII.	Stellio de Zorzi	200	-	10	"
9	24. VIII.	Antonio Lambranzi	318	-	15:18	"
10	24. VIII.	Francesco Desiderati	608	-	31:18	"
11	25. VIII.	"	201	-	5:01	"
12	25. VIII.	"	-	190	5:14	"
13	25. VIII.	"	-	1.200	36	"
14	3. IX.	Gasparo de Luca	76	-	3:16	"
15	4. IX.	Francesco Desiderati	210	-	10:10	"
16	8. IX.	Antonio Lambranzi	115	-	5:15	"
17	10. IX.	"	100	-	5	"
18	10. IX.	Stellio de Zorzi	200	-	10	"
19	12. IX.	Stjepan Radić	-	260	7:10	"
20	15. IX.	Stjepan Pavasović	-	300	9	"
21	17. IX.	Grgur Milović (Split)	-	400	7:04	"
22	25. IX.	Gasparo de Luca	76	-	3:16	"
23	26. IX.	Antonio Lambranzi	209	-	10:9	"
24	29. IX.	----- (Splićanin)	-	600	18	"
25	2. X.	Francesco Desiderati	434	-	21:14	"
26	3. X.	Stellio de Zorzi	400	-	20	"
27	10. X.	Hadži Milutin, Turčin	203	-	10:03	"
28	11. X.	Gasparo de Luca	72	-	3:12	"
29	12. X.	Francesco Desiderati	282	-	14:02	"
30	12. X.	Antonio Lambranzi	211	-	10:11	"
31	12. X.	Stellio de Zorzi	70	-	3:10	"
32	27. X.	Gasparo de Luca	76	-	3:16	"
33	31. X.	Francesco Desiderati	197	-	9:17	"
34	3. XI.	"	208	-	10:08	"
35	7. XI.	Antonio Lambranzi	200	-	10	"
36	7. X.	Adži Petar, Turčin	106	-	5:06	"
37	12. XI.	Antonio Lambranzi	105	-	5:05	"
38	12. XI.	"	188	-	9:08	"

Redni broj	Datum	Vlasnik stoke	Volova	Brava	Pristojba za krcanje	
39	31. XI.	Francesco Desiderati	497	-	24:17	"
40	31. XI.	Stellio de Zorzi	250	-	12:19	"
41	7. XII.	Antonio Lambranzi	283	-	14:03	"
42	7. XII.	Gasparo de Luca	75	-	3:15	"
43	15. XII.	Antonio Lambranzi	99	-	4:19	"
44	22. XII.	Stellio de Zorzi	182	-	9:02	"
Ukupno			6.937	Ukupno	502:02	lire ³⁷
					(491:07)	

U nepunih pola godine 1713. registrirane su 44 krcališne pristojbe isplaćene samostanu sv. Krševana kao vlasniku skele. Od toga je bilo isplaćeno za 6.937 grla volova i za 3.550 brava ukupno 502:02 lire. Međutim, u statistici za prvu uplatu pristojbe od 31:10 lire nije označen broj stoke. U pitanju su najvjerojatnije volovi. Radi se o 605 volova (taksa je bila 5 lira za 100 grla). U drugom je slučaju bila uplaćena pristojba od 15 lira, dakle drugih 300 volova. Ukupno 905 grla volova, koje moramo dodati gornjoj svoti od 6.943 grla. Dobijemo ukupnu svotu od 7.848 grla volova.

Uzevši u obzir da je u pitanju nepuno pola godine, to za cijelu godinu možemo podvostručiti svotu i tako dobijemo, da je 1713. preko zadarske skele ukrcano bilo za Veneciju približno 15.700 grla krupne stoke. Teoretska pretpostavka!

Izvoz brava iz Zadra u Veneciju, prema ovoj statistici, znatno zaostaje za izvozom volova. U pola godine bilo je ukrcano u Zadru 3.550 brava. U cijeloj godini moglo je biti izvezeno oko 7.000 grla sitne stoke.

Brojka od oko 15.000 izvezenih volova iz Turskog Carstva u Veneciju preko zadarske skele već u prvom periodu stoljeća zaista je impozantan. Najvjerojatnije je dodirnuo maksimum u izvozu volova u cijelom stoljeću.

U prvoj polovici godine pojavljuje se 7 izvoznika volova: Francesco Desiderati (3.083 grla), Antonio Lambranzi (2.433), Stellio de Zorzi (1.602),

37 H. A. Z., Spisi samostana sv. Krševana, kaps. V, br. 4.

Gasparo de Luca (375), Hadži Milutin (203), Adži Petar (106) i patrun Grgur Bortolić (40).

Među izvoznicima brava pojavljuju se: Francesco Desiderati (1.390 grla), neimenovani Splicićanin (600), Grgur Milović iz Splita (400), Grgur Bortolić (300), Domenico Marzocco (300), Stjepan Pavasović (300), Stjepan Radić (260).

Kako se iz statistike vidi, čuveni zadarski trgovac i bivši denovski konzul u Zadru Francesco Desiderati znatno nadmašuje u izozu volova druge izvoznike. Za njim dolaze sa znatnijim brojem izvezenih grla Antonio Lambranzi i Stello de Zorzi. I u izvozu brava u Veneciju predvodi Francesco Desiderati.³⁸

Podatke o izvozu stoke iz Zadra u Veneciju pruža nam, kako se vidi, obična bilješka samostana sv. Krševana za njegove unutarnje potrebe te nije čudo da su tako šturi. Odsutni su prevoznici stoke, trgovci naručitelji u Veneciji i njezini nabavljači u Otomanskom Carstvu. Začuđuje osim toga da se u godini 1711. ne pojavljuje među operaterima u zadarskoj skeli Francesco Desiderati. I obratno ove godine ne nalazimo u luci među prisutnima čuvenog Jovu Tadića, a među Talijanima Cecchinija.

Po *narodnosti* od ukupno 12 izvoznika Hrvata je bilo 5 (41,66%), Talijana 5 (41,66%), pravoslavaca iz Bosne najvjerojatnije po narodnosti Srba 2 (16,66%).

U pogledu *nosioca zadarskog pomorstva* u prvom redu dolaze u obzir *patruni* kao brodovlasnici i zapovjednici brodova. Njih sam obradio u radu »Brodovlasnici Zadarske komune između Karlovačkog i Požarevačkog mira«. ³⁹ Tu sam dao deteljnije podatke o svim patrunima i njihovim rodovima kojima sam raspolagao. Među patrunima kontada daleko ispred drugih vode oni iz Silbe koja je dala i nekoliko kapetana duge plovidbe. Među brodovlasnicima Silbe u ovo se doba ističu: Debelići, Vecchiardo, Petito, Marinići, Mavro, Pavline, Lovrovići, Brnići, Gašparovići, Bortolići, Bogdanići, Ivanušići, Lazarini i Grandići. ⁴⁰ Tu sam istakao njihovo djelovanje kao brodovlasnika i moreplovaca, njihovu gospodarsku moć, njihove međusobne poslove

38 O Francescu Desideratiju v. N. ČOLAK, *Pomorstvo Zadarske komune*, str. 1592.

39 Upor. N. ČOLAK, *Brodovlasnici Zadarske komune*.

40 N. dj., str. 776-793.

i trzavice, međusobno kreditiranje i pomaganje i općenito njihovu borbu za život i sticanje.

Slične sam podatke dao i o patrunima ostalih otoka i samog Zadra.⁴¹

Po *etničkoj pripadnosti* među patrunima s otoka od ukupno 89 njih 83 bili su Hrvati (93,25%), a Talijani 6 (6,74%). Među patrunima u samom gradu od 16 njih bilo je talijanskog podrijetla 11 (68,75%), a hrvatskog 5 (31,35%). Uzevši pak ukupno brodovlasnike s cjelokupnog područja Komune, od 105 brodovlasnika Hrvata je bilo 88 (84,64%), a Talijana 17 (16,19%).

Razmjerno velik broj brodovlasnika i moreplovaca zadarske komune ukazuje na snažan razvoj njezina pomorstva u ovom razdoblju. Mnogi su od njih i trgovci. Bilo je malo brodovlasnika koji nisu plovili svojim brodovima (Tommasoni, Pinelli).

O strukturi zadarske trgovačke mornarice i o njezinoj prijevoznoj sposobnosti, kao i o njezinu stanju u pojedinim razdobljima, bit će govora na drugom mjestu.

Ovdje bih ipak naveo barem nekoliko podataka o *gospodarskoj moći* zadarskih patruna tijekom prva dva desetljeća XVIII. stoljeća. Tako npr. *patrun Ivan Debelić* prevezao je god. 1711. iz Zadra u Veneciju u devet vožnji 932 grla volova. Brodarina za volove u to se doba računala na 9 lira dobre valute, odnosno 12 lira i 10 solda dalmatinskih. Ukupni iznos Debelićeve vozarine bio je 12.040 lira dobre valute. S tom je svotom patrun Debelić za jednu godinu zaradio toliko, da je mogao isplatiti svoj fregatun ili kupiti dvije trokatnice u Zadru. S tom je svotom mogao otvoriti u Zadru i trgovinu s osrednjim kapitalom.

Patrun Matija Mavro nije puno zaostajao za njim. On je te godine prevezao u Veneciju 911 grla volova. Njegova bruto zarada od 9 vožnji iznosila je 11.387 lira i 10 solda.

Nisu, međutim, svi patruni toliko zarađivali od ove vrste poslovanja. Bilo je i onih koji su devet do deset puta manje zarađivali. Ali ove druge nalazimo na prevoženju druge robe po ostalim jadranskim lukama sve do Krfa i Kefalonije. Osim toga samo se po sebi razumije da su se zadarski patruni, kad nisu plovili, bavili i poslovima, kao što je bio ribolov, vinogradarstvo, uzgajanje maslina i drugo.

41 N. dj., str. 793-800.

Ovdje bih nadopunio prikaz o brodovlasnicima zadarske komune iz ovog razdoblja s četvoricom drugih patruna koje nisam obuhvatio u navedenom radu.

U prvom se desetljeću ističu *patruni Ivan Tvrđić i Ivan Crnić* koji su radili kao drugovi i držali ujedno i jedan dućan. Iz isprave se ne vidi kojom su se vrstom trgovine bavili. Ali je sigurno da su istodobno bili i brodovlasnici

baveći se prijevozom stoke i druge robe i ujedno su bili trgovci. Vrlo vjerojatno su se izmjenjivali na brodu i u dućanu.⁴²

Sličan je slučaj i s *patrunima Jurjem Tomašićem i Giorgiom Terzijem*, koji su došli u sukob s prvom dvojicom zbog najma istog dućana. I oni su, prema tome, djelovali na dvije strane i kao trgovci i kao pomorci, iako je bilo nastupilo vrijeme kad su se u načelu dijelile ove dvije vrste privređivanja.

Dućan je, u stvari, pripadao bratovštini sv. Silivestra koja ga je najprije dala u najam Tvrđiću i Crniću, a zatim im ga oduzela i iznajmila Tomašiću i Terziju. Uplata depozita za najamninu rečenog dućana od 30. prosinca 1703. nije promijenila ništa na stvari, jer je bratovština ostala pri svojoj odluci da im se dućan oduzme, najvjerojatnije zato što nisu bili točni u plaćanju najamnine. Čini se da ni protest Tvrđića i Crnića uložen u uredu zadarskog kneza nije stvar izmijenio. Iz dokumentacije se ne vidi kakav je ishod imao spor između četvorice zadarskih patruna i ujedno trgovaca.⁴³

Između požarevačkog mira i misije sindika inkvizitora (1718.-1751.)

Već sam istaknuo da u vrijeme prethodnog mletačko-turskog rata (1714.-1718.) trgovina stokom između Venecije i Turskog Carstva nije bila potpuno prekinuta, nego je bila znatno oslabljena. Postojala je makar verižna trgovina čas slabija čas jača te se nastojalo makar ovim načinom koliko toliko zadovoljiti potrebe pučanstva i uz to zaraditi, iako ne može biti govora o pravim trgovačkim vezama.

42 H. A. Z., Spisi zadarskog kneza Francesca Semitecola (1701.-1704.), sv. II, list 25-26.

43 I. mj., 1. 28.

Međutim, i nakon završenog rata, iako je bilo nastalo mirno vrijeme i na razvedrenom nebu nije bilo oblaka koji bi prijetili novim ratnim potresima, ipak, sudeći barem na temelju sačuvane dokumentacije, ova vrsta djelatnosti nije bila obnovljena u onoj mjeri kako bismo očekivali. Benediktinci samostana sv. Krševana u Zadru obnovili su skelu, ali intenzivnijeg prometa kroz skelu nije bilo tijekom prvih šest do sedam godina nakon rata.

Vjerojatnije je da se iza rata nastavila u ratu zavedena praksa izbjegavati dogoniti stoku iz pozadine u Zadar, otkuda se otpremala u Veneciju, zato što se u zadarskoj skeli morala platiti mitnica fiskalnoj komori i pored toga pristojba vlasnicima skele, odnosno njezinim zakupnicima, za samo krcanje stoke.

Za vrijeme rata bili su pronađeni i uhodani *drugi putovi* i nakon rata nastojalo se i dalje izvoziti stoku tim novim putovima zakonom nikad odobrenima.⁴⁴ Zato i vlada praznina u dokumentaciji o izvozu stoke. Ova je službenog značaja i odnosi se na zakonito prevoženje stoke preko zadarske skele. Krijumčarenje stoke obavljalo se bez ikakvih zapisa ili su se ovi, nakon obavljena posla, po naravi same stvari, uništavali.

Da se, međutim, kroz prvo desetljeće nakon rata nastavilo krijumčariti stokom i na taj način izbjeći plaćanje carine u Zadru i krcališne takse, nalazimo tragova u više terminacija generalnih providura za Dalmaciju i zadarskih knezova, koji su nastojali spriječiti prevoženje stoke preko drugih luka i natrag kanalizirati taj inače unosan posao za zadarsku luku. Dne 10. prosinca 1719. god. gen. prov. Alvise Mocenigo izdaje naredbu kojom zabranjuje izvažanje stoke iz Dalmacije izvan Zadra.⁴⁵ Dne 29. lipnja 1721. zadarski kapetan i podknez Girolamo Loredan u naredbi brodovlasnicima i vlasnicima stoke koji krcaju ovu u zadarskoj skeli da plaćaju redovito pristojbe za krcanje samostanu sv. Krševana kao vlasniku krcališta izričito dodaje da nitko ne smije krcati stoku za Veneciju izvan rečenog krcališta i izvan vremena za ukrcavanje.⁴⁶

Gen. prov. Niccolò Erizzo u pismu od 22. travnja 1724. god. upućenom providuru Novigrada tuži se da usprkos tolikih službenih naredbi prijašnjih mletačkih magistrata ne poštuje se zabrana krcanja volova i brava za Veneciju izvan zadarskog krcališta. Njemu je poznato da novigradski providur dozvoljava krcanje stoke za Veneciju u tamošnjoj luci. Erizzo upozorava providura

44 N. ČOLAK, Pomorstvo Zadarske komune, str. 1588.

45 H. A. Z., Spisi samostana sv. Krševana, kaps. V, br. 3, fasc. V.

46 I. mj., kaps. XVIII, br. 2, list 28.

da obustavi dajnje krcanje stoke u Novigradu i poziva ga da uputi vlasnike stoke da pređu na Brodaricu u Zadru i tu ukrcaju stoku.⁴⁷ Pet godina nakon toga, 30. kolovoza 1719., na molbu otaca samostana sv. Krševana u Zadru gen. prov. Pietro Vendramin, oslanjajući se na stari običaj i naloge pretšasnika, izdaje analognu naredbu. U toku prošlih stoljeća nije se drugdje krcala stoka za Veneciju izvan zadarske skele. Tvrdi da je to staro pravo samostana kao vlasnika krcališta. Naređuje da se ne smije drugdje na kopnu krcati stoka osim na zadarskom kao jedinom zakonski priznatom.⁴⁸

Međutim, i vrlo mršava sačuvana dokumentacija o djelatnosti zadarske skele tijekom trećeg desetljeća ukazuje na to da se i u samoj ovoj skeli barem donekle obnovilo prevoženje stoke u Veneciju. God. 1721. četvorica bosanskih trgovaca i to Antun Rajčević, Ivan Milović, Jovan Mijalović i Jakov Šimić ostali su dužni samostanu sv. Krševana u Zadru kao vlasniku skele 120 lira za 4.577 grla sitne stoke izvezene u Veneciju kroz protekle tri godine.⁴⁹ Prosječno su izvozili godišnje 1.500 brava. Uzevši u obzir da se ovdje radilo samo o četvorici izvoznika, dok o ostalima barem za sada nedostaju podaci, može se govoriti o relativnoj obnovi izvoza stoke u Veneciju iz zadarske skele. Još uvijek je na djelu bila verižna trgovina i neodobrena konkurencija Novigrada u više navrata zabranjivana od mletačkih vlasti. Kako smo vidjeli, sam providur Novigrada nije se držao uputa i zabrana viših organa. O izvozu stoke iz drugih dalmatinskih luka tek tu i tamo nailazimo na tragove. U svakom slučaju bilo života zadarske skele u ovom deceniju moralo je pasti na niski stupanj u odnosu prema drugim razdobljima, kako svjedoči i samo zauzimanje mletačkih vlasti za obnovu prometa stokom u njoj.

Na početku četvrtog desetljeća u dokumentima samostana sv. Krševana kao vlasnika skele nalazi se niz potvrda o ulaganjima krcališnih pristojbi obavljenih u uredu zadarskog kneza umjesto u samostanu. U to je, naime, vrijeme trajala parnica između samostana i don Jakova Radmilovića zbog investiture nad skelom. Državni odvjetnik u Veneciji naredio je da prevoznici stoke iz Zadra u Veneciju uplaćuju krcališnu pristojbu u uredu zadarskoga kneza umjesto u samostanu dok traje parnica između stranaka.

Tako je 14. svibnja 1731. patrun Filip Vecchiardo uplatio 14 lira u uredu zadarskoga kneza u ime krcališne takse za 380 grla brava ukrcanih u

47 I. mj., kaps. V, br. 3, fasc. V.

48 I. mj., kaps. V, br. 2, 1. 6. I kaps. XVIII, br. 74, 1. 36.

49 I. mj., kaps. V, br. 2, 1. 36.

skeli za Veneciju.⁵⁰ Dne 29. svibnja deponirao je u kneževu uredu patrun Juraj Jerolimić zlatni cekin za obavljeno krcanje volova za Veneciju.⁵¹ Iz uplaćene pristojbe vidi se da se radilo o teretu od 105 do 110 volova. Sutradan je patrun Petar Petito na temelju istog dekreta državnog odvjetnika (Avogador del Comun) uložio kod zadarskoga kneza 10 lira za krcanje volova. U pitanju je bio teret od kojih 50 grla.⁵² Dne 6. lipnja Antun Petito, i on Silbljanin kao i svi već navedeni, uložio je 14 lira za krcanje 400 grla brava na svoj trabakul »Madonna del Rosario e S. Antonio di Padova«.⁵³ Istog dana uložio je već spomenuti patrun Filip Vecchiardo za drugi teret ukrcanih brava 14 lira. Otprilike jednaki teret.⁵⁴ Istu svotu istog dana uložio je i patrun Šimun Vlasanović za 400 brava.⁵⁵ To isto je izvršio istog dana i patrun Jeronim Banić iz Iža uloživši 14 lira za 400 brava.⁵⁶ Ovdje ne malo začuđuje neujednačenost u plaćanju krališnih taxi. Prema ugovorima između samostana i zakupnika skele bilo je određeno da se za krcanje brava plaća na svakih 100 grla pet lira. Ukoliko nije u pitanju greška u bilježenju samoga kancelara!

Dva dana iza toga iški patrun Franjo Banić uložio je u kneževu uredu 14 lira za 453 brava ukrcana na njegov trabakul »S. Antonio di Padova«.⁵⁷ Dan iza toga patrun Antun Todaro iz Silbe ukrcao je na svoj trabakul »S. Antonio di Padova e Madonna del Carimne« 66 volova za Veneciju i uplatio pola zlatnog cekina. I u ovom je slučaju uplaćena pristojba bila preniska, ako se uzme da je u ono doba mletački cekin iznosio 48 dalmat. lira. A vjerojatno se o ovima radi. Pola lire bila je taksa za ukrcanog vola. Trebao je prema tome uplatiti 33 lire.⁵⁸

Pet dana iza toga silbanski patrun Antun Bračan, vlasnik trabakula »L'Annunziata e S. Antonio« uplatio je 14 lira za 350 ukrcanih brava.⁵⁹ Dan iza toga patrun iz Silbe Šimun Bortolić, vlasnik fregatuna »La Madonna del Carmine«, ukrcao je 105 volova i uplatio jedan zlatni cekin. I patrun

50 I. mj., kaps. V, br. 4, l. 16.

51 I. mj., l. 16.

52 I. mj., l. 16v.

53 I. mj., l. 21.

54 I. mj.

55 I. mj.

56 I. mj.

57 I. mj., list 24.

58 I. mj., l. 22.

59 I. mj., l. 22v.

marcilijane »Madonna del Rosario« Matija Mavro iz Silbe ukrcao je 108 grla volova i uplatio jednaku pristojbu.⁶⁰ Dne 18. lipnja patrun Franjo Banić uplatio je 14 lira za 400 grla brava.⁶¹

Navedenih 12 transporta krupne i sitne stoke upućenih iz Zadra u Veneciju u 35 dana ukazuju na to da se tridesetih godina XVIII. st. ritam prevoženja stoke iz Zadra u Veneciju počeo bližiti normali. Bilo je izvezeno 439 grla volova s ukupno 5 prijevoza i 4.043 brava prevezenih na 8 brodova. Bilo je deponirano u kneževu uredu 290 lira. Navedeni prijevozi vrše se u punoj transportnoj sezoni. A takvih je bilo 6 mjeseci. Tome treba dodati smanjeni ritam u drugih 6 mjeseci zimskog godišnjeg doba. U ovom slučaju nije uputno upuštati se u hipotetička nagađanja.

Prijevoz stoke, kako se vidi, nalazio se gotovo isključivo u rukama patruna Silbe uz neznatne izuzetke. Patruni skromno prijavljuju svoje brodove kao trabakule, a u pitanju su bile njihove čuvene manzere i kastre koje su mogle krcati do 400 grla sitne stoke i stotinjak volova. Dakle brodovi znatnog prevoznog kapaciteta.

U noći između 12. i 13. rujna 1732. god. patrun Juraj pok. Jurja iz Silbe krenuo je put Venecije sa svojim fregatunom »SS.ma Annunziata« nakrcan sa 70 grla volova, vlasništvo trgovca Ilije Rajića, namijenjenih Pietru Leonzinu Naniju u Veneciji. Već pri polasku iz Zadra puhao je sjeveroistočnjak. Na Silbu je stigao prije izlaska sunca. Tu je iskrcao jednog putnika i krenuo dalje. Na ulasku u Kvarner, oko 22 sata navečer, pod jakim udarcima sjeveroistočnjaka (grego) brod je počeo propuštati vodu. Crpljenje nije pomoglo. Sat iza toga valovi su počeli pokrivati palubu. Posada je bila prisiljena napustiti brod i na čamcu tražiti spasenje prema rtu, kojih 6 milja daleko od Silbe. Članovi posade Matija Vlašić pok. Jakova, Nikola pok. Antuna Petito, Ivan s. Šimuna Baćilo (Bachilo!), Andrija, s. Stjepana Matešić i Antun, s. Antuna Visković, svi iz Silbe, potvrdili su patrunov iskaz. Patrun Jure naveo je da zbog proglašene karantene nije u stanju otputovati u Veneciju i zamolio zadarskoga kneza Bartolomea (Bartolamio!) da pošalje u Mletke priloženu dokumentaciju.⁶² Naveo sam cijelu posadu, da se vidi u čijim je rukama bilo zadarsko pomorstvo u ono doba.

60 H. A. Z., Spisi samostana sv. Krševana, kaps. V, br. 4, l. 22v.

61 I. mj., l. 23.

62 Archivio di STato di Venezia (ubuduće A. S. V.), Cinque Savi alla Mercanzia (ubuduće C. S. M.), busta 571, bez folijacije.

S obzirom na visinu krcališnih pristojbi u zadarskoj skeli za prijevoz stoke proizlazi da se za jednog brava plaćalo približno jedan i po solid, a za krcanje jednog vola približno 10 solida, odnosno pola lire. Iz toga proizlazi, da su zakupnici krcališta iza Požarevačkog mira ništa manje nego za deset puta povećali krcališne takse. Nije jasno na temelju čega su mogli tako drastično povećati pristojbe. Stvar nam objašnjava jedan spis sindika inkvizitora za Dalmaciju od 21. svibnja 1750.⁶³ U njemu se izričito tvrdi da su sindici uzeli u razmatranje državne prihode koji dolaze od investicije od zadarskog krcališta i obora za stoku u kome je ova čekala na krcanje (»Serraglio«, »Pontile«). Prema sindicima gen. prov. Sebastiano Vendramin izdao je 24. veljače 1730. krcalište u zakup don Jakovu Radmiloviću, koji nije bio potvrđen od Senata iz razloga navedenih u dekretu od 14. prosinca 1721. god. Razlog je tome preniska zakupnina od samih 12 lira godišnje (2 srebrna dukata). U stvari, don Radmilović je ubirao od krcatelja gotovo deset puta veću pristojbu za krcanje stoke. Iz državnih je knjiga vidljivo da je on u nepunih deset godina ubrao u ime pristojbi za krcanje stoke 748 cekina, a da nije isplaćivao niti onih 12 lira godišnje zakupnine. Na posredovanje sindika Senat je dukalom od 9. travnja vratio natrag staro stanje u skeli. Takvo nezdravo stanje u skeli zacijelo je dobrim dijelom odvratio trgovce stokom od nje i tražili su druge putove kojima bi slali stoku u Veneciju uz neznatnu pristojbu.

Ali glavna borba za održanje trgovinske razmjene s Turskim Carstvom Venecija, a za njom i Dalmacija, vodila se *na polju zdravstva*. U pitanju je bila prije svega kuga koja je nemilosrdno kosila ljude i stoku i svako malo je tijekom preostale povijesti Republike od 70 godina izbijala iz bliže i daljnje balkanske pozadine na Jadran prelazeći često i u Italiju. Mletačka Republika od Požarevačkog mira (1718.) do samoga pada (1797.) ne vodi rat ni s kim. Ratovi koji se u Europi tijekom stoljeća vode, daleko su od njezinih granica. I austrijsko-turski rat 1738.-1740. tek periferno dodiruje njezinu sjevernodalmatinsku granicu.

Prve tragove o širenju kuge koja dopire sve do Dalmacije upravo iz ovog vremena nalazimo u naredbi gen. prov. za Dalmaciju Sebastiana Vendramina od 6. prosinca 1730. On je dobio sigurne glasove da kuga hara u Bosni. Izričito spominje Jajce, dva dana udaljeno od Knina na mletačkoj

63 H. A. Z., Spisi Sindika inkvizitora (1748.-1751.), sv. V, 1. 191v-192.

granici. Uputio je posebne izvidnike da ga obavijeste o tim tamnim glasinama.⁶⁴

Vrlo vjerojatno gen. prov. Vendramin poduzeo je taj korak na signale primljene iz Venecije. Već u travnju te godine providuri za zdravstvo (Provveditori alla Sanità) upozorili su Generalnog providura da je kužna zaraza stoke prešla iz Njemačke i Ugarske sve do Palme.⁶⁵ Dne 14. lipnja ponovno upozoravaju Vendramina da se zaraza stoke širi u Bosni već od listopada prethodne godine. Neka ne dozvoli krcanje volova u zadarskoj skeli za Veneciju, a da ih prethodno nekoliko dana nisu zadržali na zraku ispitavši njihovo zdravlje. Oslobodili su prvi prijevoz od 90 volova koji je prije tri dana stigao na Lido.⁶⁶ U svibnju 1731. providuri za zdravstvo obavijestili su Generalnog providura za Dalmaciju, na temelju izvještaja primljenog od mletačkog vicekonzula u Skadru Duode, da je kuga zahvatila Albaniju i Bosnu, osim Jajca («... a riserua del solo Jaiaz».)⁶⁷

U travnju 1731. isti providuri obavješćuju Generalnog providura da je kuga buknila u Jajcu. Uza sve to obnoviti trgovinu s Likom i Krbavom. Propustiti karavane koje dolaze iz Bosne u splitski lazaret.⁶⁸ Sljedeće godine u rujnu providuri za zdravstvo šalju gen. prov. Giorgiu Grimaniju nove upute u pogledu sanitarnih mjera. Priznaju da je, zahvajujući »slijepom povjerenju« prema turskom pograničnom pučanstvu («La cieca confidenza in cui uiueua con li confinanti Tenute Ottomane la Dalmazia») kuga se iz Bosne proširila sve do Strmice. Uza sve to ne prihvaćaju Grimanijev prijedlog da se obustave sve karavane koje dolaze iz Bosne »bez ikakvog obzira na poremećaj trgovine« («... senza riguardo alcuno a sconcerti del commercio»). Vlada je naredila da se obnovi trgovina s otomanskim pokrajinama, ali uz zdravstveni nadzor.⁶⁹

Godina 1733. vrvi od obavijesti i upozorenja upućenih Generalnom providuru za Dalmaciju. U veljači providuri za zdravstvo potvrđuju kao sigurne vijesti, da je kuga zahvatila Đevrske u kraju Skradina. Neka providur nadzire karavane.⁷⁰ Da bi spriječili zarazu bilo ljudi, bilo stoke, providuri za

64 H. A. Z., Spisi zadarskog kneza Antonija Marina (1730.-1732.), sv. I, list 1.

65 A. S. V., Provveditori alla Sanità, Lettere dei Provveditori, busta 241, list 25.

66 I. mj., 1. 26.

67 I. mj., 1. 45.

68 I. mj., 1. 44-46.

69 I. mj., 1. 71.

70 I. mj., 1. 82.

zdravstvo svako malo šalju lijekove.⁷¹ U ožujku 1734. providuri konstatiraju da je zaraza popustila. Poručuju Generalnom providuru da se pristupi oprezno obnavljaju trgovine s Bosnom preko karavana.⁷²

Dok se, međutim, moglo nadzirati kretanje karavana s robom, bilo je do skrajnosti opasno propuštati prema obali stada stoke koja su dolazila iz krajeva osumnjičenih kao okuženih; smiono i za ljude i za stoku još uvijek zdravu. Zato ove i nema u zadarskoj skeli u periodima jačih haranja kuge.

U vrijeme austro-turskog rata (1737.-1740.) pojačana je opasnost širenja zaraze iz zaraćenih krajeva u Dalmaciju. U pismu od 6. travnja 1739. god. providuri za zdravstvo upozoravaju Generalnog providura da pripazi posebno na Obrovac i Karlobag, jer je kuga prešla iz Srbije u Ugarsku i Hrvatsku.⁷³ U toku rata očito je bio obustavljen dovoz stoke iz Like i Krbave, te su naručitelji škopaca u Veneciji bili na kraju rata u velikoj neprilici u pogledu opskrbe Venecije mesom. Oni su se obratili providurima za zdravstvo da odobre barem dovoz stoke iz Bosne («... chiedono di aprire il traffico con la Bosnia»). Oslanjajući se na iskustvo iz kužnog perioda god. 1731., providuri za zdravstvo pozivlju se na tadašnju opskrbu sitnom stokom («animali lanuti»). U tom smislu oni daju sugestije Generalnom providuru u pismu od 10. srpnja 1739.⁷⁴

Iz petog desetljeća postoje konkretni statistički podaci koji nam kazuju da je na prijelazu iz četvrtog u peti decenij priliv volova u zadarskoj skeli opao u toj mjeri, da nam brojke naprosto izgledaju nevjerovatne.⁷⁵

Pogledajmo ponovno statistiku.

Godina	Brava	Goveda	Ključadi
1740.	25	648	-
1741.	55	690	-
1742.	52	1.469	25
1743.	50	1.276	50

71 I. mj., 1. 99.

72 I. mj., 1. 121.

73 I. mj., 1. 207.

74 I. mj., 1. 220.

75 Upor. N. ČOLAK, Pomorstvo Zadarske komune, str. 1589.

Godina	Brava	Goveda	Kljusadi
1744.	66	4.118	106
1745.	60	4.372	97
1746.	45	5.026	391
1747.	69	9.486	792
1748.	90	9.499	733
1749.	88	9.986	66
Ukupno	600	46.835	2.260

Iz statistike proizlazi, da izvoz brava pada prvih godina u desetljeću na čisto simboličnu brojku, čak na 25 grla. I kroz cijeli decenij uvoz škopaca ostaje neznatan. Slična je situacija i s izvozom krupnog zuba. Tek posljednjih godina u desetljeću izvoz doseže normalnu visinu.

Niski broj izvezenih brava u desetljeću kompenzira bilješka uvrštena ispod same ove statistike: iz drugih dalmatinskih luka krenulo je u Veneciju 15 prijevoza, koji ukupno iznose 6.000 grla (računajući prosječno 400 brava po transportu). Problem ipak ostaje: objasniti pad prometa sitne stoke kroz skelu.

Za temu je od primarne važnosti *financijski učinak* koji proizlazi od ove vrste djelatnosti. U pitanju je vrijednost prevezene stoke.

Sitna je stoka prema vrelima procijenjena na 15 lira po grlu. Prema tome, vrijednost 600 grla prevezenih brava u statistici zabilježenih iznosila je 9.000 lira. Drugih 6.000 škopaca koji su bili prevezeni u Veneciju iz drugih luka stajali su, prema istoj cijeni, 90.000 lira. Pretpostavljam da se radi o mletačkim lirama, tako podatke crpimo iz dalmatinske dokumentacije.

Krupna stoka imala je sasvim drugu cijenu. Konj se cijenio na 11 cekina. Računajući cekin prema mletačkoj zamjeni na 22 lire, 2.260 grla imali su vrijednost od 49.720 lira. Stvarna vrijednost ove stavke bila je zacijelo niža, jer tu je uvršteno i nešto kljusadi.

Vrijednost volova prema statistici izvoza stoke iz 1756., kako ćemo odmah vidjeti, iznosila je 11 dukata po grlu.⁷⁶ Računajući dukat po 6:4 lira, jedan vol je stajao 67:4 lira. Prema tome, vrijednost 46.835 volova iznosila

76 H. A. Z., Spisi samostana sv. Krševana, kaps. XVIII, br. 127.

je 3,147.312 lira. U pitanju je izvoz od 10 godina. Podijelivši tu svotu s 10, dobijamo prosječni godišnji prijevoz volova od 314.731 lire. U pitanju je bruto prodajna vrijednost stoke. Kolika je pri tome bila zarada trgovaca ne možemo odrediti, jer ne znamo po kojoj su je cijeni kupovali. Osim toga statistika nam ne pruža podatke o nabavljačima stoke pojedinačno po prijevozu. Tako iz nje ne saznajemo koliki je broj trgovaca s koliko nabavljene stoke sudjelovao u ovoj vrsti djelatnosti.⁷⁷ Radi se vjerojatno o prodajnoj cijeni izravno od strane vlasnika.

Glavni uzrok padu prometa stoke u zadarskoj skeli tijekom petog desetljeća ipak treba tražiti u *širenju kuge*. Dokumentacija nam u ovom slučaju ne ostaje dužna, imajući u vidu da nadzor nad širenjem kuge koja je kosila ljude i stoku nad cjelokupnim jadranskim i balkanskim prostorom imala je, rekli bismo gotovo u nadležnosti, Mletačka Republika. Ona je redovito na vrijeme obavješćivala sve jadranske priobalne države, nerijetko zlorabeći tu svoju »dužnost« u političke svrhe.

Na samom početku 1740. god., 1. veljače, mletački providuri za zdravstvo u pismu upućenom Gen. prov. za Dalmaciju konstatiraju da teče već treća godina otkako zaraza prelazi iz Transilvanije »a da se nigdje nije zaustavila« (»senz'essere in uerun luoco arrestato«, scl. contagio). Već se počela spuštati s Velebita u Morlački kanal. Nije bilo moguće zaustaviti je niti vatrom.⁷⁸ Dugotrajna pošast zaraze prisilila je mletačke vlasti da ublaže mjere oko održavanja sanitarnog kordona. Dva tjedna nakon navedenog pisma, isti providuri obavješćuju Generalnog providura da su odlučili »ublažiti kontumac za jedan stupanj u tim nama podložnim krajevima, kako bi trgovina

77 U parnici između bosanskih trgovaca stokom i zadarskih teritorijalnih prevoznika stoke koja se god. 1746. vodila pred Vijećem 40-orice u Veneciji, u kojoj su zadarski pomorci pobijali zahtjev trgovaca stokom da se nosivost zadarskih manzera svede na 70-75 volova, na trećoj i posljednjoj raspravi od 16. prosinca 1746. god. bili su od strane pomoraca kao stranke koja tuži prisutni sljedeći zadarski patruni: don Antun Beg kao zastupnik Filipa pok. Marka Vecchiarda, Šimun Bortolić, zvan Jurina, Božidar pok. Jurja Škropanić, Franjo pok. Ivana Lovrović, Matteo pok. Mattea Scarpa, Mihovil pok. Dominika Grandić zvan Rosić, Luka Filipa Vecchiardo, Marko pok. Lovre Fatović, Natale pok. Antonija Ferrara, Šimun pok. Jurja Smirčić, Nikola pok. Jurja Gašparović zv. Jurina, Marko pok. Ivana Polanić, Pavao Šimuna Smirčić, Ivan pok. Antuna Vuković, Jeronim pok. Petra Rasol, Dominik pok. Jurja Lazarin, Andrea Giovannija Pasquale, Bartol Jurja Čupčić, Petar Ivana Marinić, Antun Dominika Fatović, Mihovil pok. Nikole Korli, Nikola pok. Antuna Visković, Nikola pok. Andrije Marinić, Franjo pok. Andrije Marinić, Marco, s. Šimona Garofalo, Giovanni Lorenzin de Santaro, Mattio s. Andree Scarpa, Šimun pok. Marka Rasol, Šimun pok. Mateja Markov, Šimun Antuna Todaro (Toderol) i Matija Martina Bogdanić. - H. A. Z., Spisi zadar. kneza Angela Marije Orija (1784.-1786.), sv. I, list 3-5.

78 A. S. V., Provveditori alla Sanita, Lettere dei Provveditori, busta 241, l. 227.

mogla malo odahnuti« (»... di alleuiare di un punto la contumacia di codeste suddite parti affinché respirar possa alcun poco codesto Commercio«).⁷⁹

Ali kad zaraza nije jenjala ni tijekom 1741. god., providuri naređuju vrhovnom mletačkom magistratu za Dalmaciju da podvrgne strogom nadzoru karavane koje dolaze iz dalmatinske pozadine.⁸⁰ Zaraza se, međutim, i sljedećih godina nezaustavljivo širila. U jeseni 1744. god. providuri za zdravstvo obavješćuju Generalnog providura, da se zaraza proširila od Ohrida preko Srbije, Slavonije i Bosne sve do Like i Hrvatskog primorja. Zahvatila je čak Zagreb, sela Drenšćinu, Gređu, zatim Jasenovac; pojavila se oko Travnika, Banjaluke, Gospića. Zabilježeni smrtni slučajevi na Zrmanji. Nesreća je za Dalmaciju, da mora graničiti s krajevima, koji joj svaki čas mogu prirediti kakvo neugodno iznenađenje od zaraze (»... il confinare in modo che continuamente deue uiuere in gelosia d'una qualche sorpresa«).⁸¹

Tek ljeti 1745. mletačke su vlasti, pošto se zaraza udaljila od Like, popustile. Providuri za zdravstvo 8. lipnja obavješćuju Generalnog providura da je otvorena granica prema Kninu.⁸²

God. 1747. bosanski trgovci stokom požalili su se mletačkom Magistratu za trgovinu (Cinque Savi alla Mercanzia) da im stoka upućena prema zadarskoj skeli izgiba u tamošnjem kraju zbog pomanjkanja ispaše i nečiste vode. Obaviješten o tome gen. prov. Giacomo Boldù, 27. rujna odgovara iz Zadra Magistratu, da nije istina da u Dalmaciji bosanska stoka izgiba zbog trule vode i pomanjkanja paše, nego od kuge koja se od nekog vremena širi iz Turske u primorske krajeve (»è falso nell'essenziale principio, mentre deuno attribuirsi le mortalità a codesta parte pure seguita, non alla scarsezza de Pascoli, e alla putrefazione delle acque stagnati di questa Prouincia...«).⁸³

Ustvrdivši kategorički da smrtnost krupne stoke treba pripisati zarazi koja dolazi iz Turske i tamo je još uvijek snažna (»... e che tuttora crassa nella Turchia«), Boldù odgovarajući na tužbe bosanskih trgovaca stokom, prelazi u protunapad. Tvrdi da zbog zlobe sprovodnika stoke prošlih i sadašnjih karavana mnogo je grla izginulo na putu. Oderavši im kožu, ostavljali su ih nezakopane, oduprijevši se čak njihovu zakopavanju. Otuda je nesreća prešla

79 I. mj., 1. 228.

80 I. mj., 1. 265.

81 A. S. V., Provveditori alla Sanita, Lettere dei Provveditori, b. 242, 1. 65, 66, 72.

82 I. mj., 1. 81.

83 A. S. V., Cinque Savi alla Mercanzia, b. 571, Lettere, bez fol.

i na mletačke podanike («... per la perfidia de Condutori delle passate e presenti Carauane de'manzi, peritine molti nel uiaggio, leuate loro le Pelli, e lasciate le Carni insepolte, opponendosi alla loro sotterrazione, fu cominciata con ciò la disgrazia a quelli de Sudditi«).

I samo ugibanje stoke na putu zbog pomanjkanja ispaše i nečiste vode Generalni providur pripisuje nedisciplini sprovodnika, koji se nisu držali njegovih uputa: »I conduttori non hanno osseruato la sua disciplina e indicazioni dei pascoli ed acque, ma passando per le regioni della siccità ci furono dei casi di morte per questa causa.«

Nekoliko mjeseci kasnije, u pismu upućenom Magistratu za trgovinu od 29. siječnja⁸⁴ Boldù nastavlja s napadima na bosanske trgovce i pratnju stoke. Govori o nasiljima koja ovi počinjaju na putu prema zadarskoj skeli i samim turskim podanicima. Na žalbe bosanskih trgovaca stokom na područne mletačke vlasti u Dalmaciji podnesene Magistratu za trgovinu preko njihova predstavnika Gabba, a koje je Magistrat prenio Generalnom providuru, ovaj odgovara, da su one »učinak već priopćene alergije Turaka, koji se opiru suzdržati se u sadašnjim granicama da žive s onom umjerenošću koju treba održavati u tuđoj kući« (effetto »della solita già partecipata allergia (!) Turchesca ripugnante di contenersi nei presenti limiti di uiuer con quella moderazione, che deue osseruarsi in casa altrui«). Boldù je od svoje strane poduzeo potrebne mjere u tom pogledu, kako ne bi bilo utemeljenih tužbi sa strane bosanskih trgovaca. Na molbu turskog trgovca Tabakovića i drugova da im se u granicama mogućnosti iziđe u susret, Boldù je prenio potrebne upute kolunelu Posedarskom, a ovaj je izdao nalog da se na njegovu području osigura potreban teren za ispašu stoke koja dolazi iz Turske. Tabaković se nato vratio u Bosnu potpuno zadovoljan.

Kako se vidi, kraj svih nevolja koje je kuga donosila i ljudima i stoci koja se iz Turskog Carstva prevozila preko Zadra u Veneciju, i sâmi ljudi su bili djelomično krivi ne održavajući propise vlasti.

Na putu od granice do Zadra domaći se svijet nije žacao ni krađe stoke, pogotovu po noći. Zato su bosanski trgovci tražili od mletačkih vlasti da im se stoka pri dolasku u Zadar osigura od otimačine i krađe. Tako u vrijeme gen. prov. Girolama Querinija, 1743. god., seljaci Islama Grčkog, Kašića, Biljana i Suhovara zahtijevali su, na štetu bosanskih trgovaca stokom, da im

84 I. mj., pod datumom.

se plati za prolaz stoke do zadarskog krcališta. Zato je Sava Matić, trgovac stokom iz Sarajeva, te godine u ime ostalih bosanskih trgovaca, da bi se uklonile nepogode, predložio dogovor sa seljacima navedenih sela. Ove su predstavljali Grgur Matić, kapetan Islama Grčkog, Kašića i Biljana, a Mate Severdžija (u izvorniku: Matte Severcia! Ševrča?), sudac iz Suhovara u ime Ilije Vukalovića, kapetana toga sela. Dogovorili su se da će ubuduće sprovodnici stoke iz Turske na polju kod Stošije, u zadarskom kontadu, predati stoku, pošto je prebroje u prisutnosti kapetana Kašića, domaćim pastirima koji će je čuvati i dovesti do krcališta. Ovi će biti izabrani iz četiri navedena sela. Za svakog nestalog vola odgovarat će navedena sela i isplatiti vlasniku odgovarajuću vrijednost. A domaći pastiri goniči dobit će u ime nadoknade od vlasnika stoke 2:10 lire dnevno po glavi, osim troškova za hranu i održavanje.⁸⁵

Između misije sindika inkvizitora i pada Mletačke Republike (1751.-1797.)

Slijedeći historijat zadarske skele za prijevoz stoke u Veneciju oko polovice XVIII. st., nailazimo na žestoku borbu između sindika inkvizitora za Dalmaciju s jedne i samostana sv. Krševana u Zadru kao vlasnika skele s druge strane. U stvari, sindici inkvizitori posredovali su u sporu između rečenog samostana i zakupnika skele don Jakova Radmilovića i don Grgura Bilovića⁸⁶ i sami ušli u spor s rečenim samostanom. Sindici inkvizitori su, pozvani da posreduju u sporu, pregledavši poslovne knjige skele, ustanovili da su zakupnici kroz proteklo desetljeće ubrali od samih krcališnih pristojbi ništa manje nego 748 cekina. Zakupnici su došli do tih velikih dobitaka dižući postupno pristojbe na račun toga što su o svom trošku obnovili krcalište.⁸⁷ Sindici su ustanovili da je takvim poslovanjem u skeli don Radmilović (u ono doba samo on figurira kao zakupnik) izgubio pravo na investituru te su odredbom od 21. svibnja 1750. dokunuli investituru, naredili da se njegovo ime briše iz knjige državne blagajne i dali prodaju barkanja na Brodarici na dražbu na državni račun. Tim su činom lišili samostan sv. Krševana prava vlasništva nad skelom. Dobivši parnicu protiv države na temelju presude

85 I. mj.

86 H. A. Z., Spisi samostana sv. Krševana, kaps. V, br. 3, fasc. 34.

87 H. A. Z., Spisi Sindika inkvizitora, sv. V, 1. 191v.

Senata od 16. prosinca 1755.,⁸⁸ samostan sv. Krševana dobio je natrag u vlasništvo skelu na Barkanju i pravo da njome raspolaže.

Dobivena parnica protiv države urodila je time da je samostan posvetio daleko veću pažnju skeli nego prije, kad ju je jednostavno davao u zakup. Sada su u skeli, polovicom šestog decenija, jednako poduzetni zakupnici kao i benediktinci. Njihov je trud naravno urodio oživljavanjem prijevoza stoke kroz skelu. Vjerojatno su i samostanci i zakupnici brižno pazili da se stoka ne izvozi iz drugih luka Dalmacije te su preko zadarskog kneza i Generalnog providura uspjeli jače kanalizirati promet stoke kroz skelu, kako bi od toga imali i za sebe veće dobiti.

Da je promet stokom u zadarskoj skeli tijekom šestog desetljeća daleko više oživio nego u prethodna dva decenija, pokazuje statistika za 1756. sačuvana u spisima samostana sv. Krševana. Radi se o potpunom popisu svih prijevoza volova koji su krenuli iz zadarske skele u Veneciju po mjesecima i danima s navodom patruna broda, broja stoke prema vrstama i s oznakom takse plaćene u dalmatinskim lirama za svaki pojedini transport.⁸⁹

Radi preciznije i preglednije analize podataka koji nam ovaj popis pruža pogledajmo ga u cijelosti.

Red. broj	Datum	Patrun prevoznik	Grla volova	Grla brava	Krcališna pristojba
Travanj					
1.	13.	Ivan Bracan	-	1	15 lira dalmat.
2.	26.	Bartol Bracan	76	-	41:16
3.	27.	Mattio Scarpa ⁹⁰	100	-	55
4.	28.	Ivan Vojvodić	-	1	15
Svibanj					
5.	7.	Josip Lovrović	80	-	44
6.	10.	Grgur Kalić	-	1	15
7.	10.	Dominik Grandić	79	-	43:09
8.	10.	Nikola Marinić	-	1	15
9.	18.	Matija Petito	79	-	43:9

⁸⁸ H. A. Z., Spisi samostana sv. Krševana, kaps. VIII. br. 74, list 75 i kaps. V, br. 3, 1. 25.

⁸⁹ I. mj., kaps. V, br. 3. Vidi analizu N. ČOLAK, Pomorstvo Zadarske komune, str. 1589-1590.

⁹⁰ Vjerojatno se radi o useljenicima na Silbu iz Chioggie ili Pellestrine. U svakom slučaju rod talijanske narodnosti.

Red. broj	Datum	Patrun prevoznik	Grla volova	Grla brava	Krcališna pristojba
10.	18.	Ivan Tripković	-	1	15 lira dalmat.
11.	18.	Petar Bracan	-	1	15
12.	18.	Martin Škropanić	36	-	19:16
13.	20.	Šimun Kanatić	-	1	22:10
14.	20.	Benedikt Grandić	-	1	15
15.	20.	Apostol Bracan	84	-	46:04
16.	24.	Grgur Lazarin	76	-	41:16
17.	29.	Ivan Bracan	-	1	15
18.	29.	Giovanni Bradello (?)	-	1	15
19.	29.	Ivan Švorinić	-	1	15
Lipanj					
20.	2.	Dominik Čupić ⁹¹	-	1	15
21.	2.	Ivan Vojvodić	-	1	15
22.	7.	Antun Sambunjak	-	1	15
23.	7.	Mattio Scarpa	77	-	42:07
24.	10.	Nikola Marinić	-	1	15
25.	10.	Grgur Kalić	-	1	15
26.	11.	Matija Silvestri ⁹²	84	-	46:04
27.	14.	Pavao Batistić	80	-	44
28.	14.	Mihovil Grandić	80	-	44
29.	15.	Donat Lovrović	78	-	42:18
30.	17.	Benedikt Grandić	-	1	15
31.	17.	Šimun Kanatić	-	1	15
32.	19.	Matija Petito	85	-	46:15
33.	22.	Petar Bracan	-	1	15
34.	23.	Martin Škropanić	76	-	41:16
35.	25.	Dominik Grandić	80	-	44
36.	25.	Bartol Bracan	80	-	44
37.	26.	Grgur Lazarin	82	-	45:02
38.	28.	Antun Fortunić	77	-	42:07
39.	28.	Ivan Bracan	-	1	15
40.	28.	Mihovil Gašparović	-	1	15

91 Danas Supićić. U vremima redovito zabilježen oblik *Zupicich*, rijetko kao *Supicich!* Ne bi bilo nikakva razloga, s obzirom na talijansku grafiju, da su talijanski kancelari i bilježnici pisali *Zupicich*, da su u ono doba čuli od stranaka prezime izgovoreno kao *Supicich*. Da su rezime katkada čuli i kao *Supicich* dokaz je grafija *Supicich* na koju povremeno nailazimo.

92 Rod povremeno zabilježen i kao *Silivstrich!*

Red. broj	Datum	Patrun prevoznik	Grla volova	Grla brava	Krcališna pristojba
Srpanj					
41.	2.	Dominik Silvestri	80	-	44 lira dalmat.
42.	2.	Antun Brajković	77	-	42:07
43.	2.	Šimun Švorinić	-	1	15
44.	2.	Dominik Čupičić	-	1	15
45.	2.	Benedikt Bogdanić	-	1	15
46.	6.	Petar Švorinić	80	-	44
47.	6.	Ivan Petito	80	-	44
48.	8.	Šimun Todaro	75	-	41:05
49.	9.	Ivan Vojvodić	-	1	15
50.	9.	Antun Sambunjak	-	1	15
51.	12.	Mattio Scarpa	75	-	41:05
52.	12.	Matija Silvestri	80	-	44
53.	13.	Nikola Marinić	-	1	15
54.	14.	Josip Lovrović	77	-	42:07
55.	14.	Božidar Škropanić	75	-	41:05
56.	14.	Mihovil Grandić	75	-	41:05
57.	15.	Grgur Kalić	-	1	15
58.	15.	Jakov Rasol	-	1	15
59.	17.	Petar Bracan	-	1	15
60.	17.	Šimun Kanatić	-	1	15
61.	17.	Matija Petito	80	-	44
62.	19.	Pavao Batistić	80	-	44
63.	20.	Juraj Čupičić	77	-	42:07
64.	21.	Tomo Vlasanović	82	-	45:02
65.	21.	Apostol Bracan	82	-	45:02
66.	21.	Šimun Lorencin	-	1	15
67.	21.	Benedikt Grandić	-	1	15
68.	25.	Grgur Lazarin	79	-	43:09
69.	26.	Mihovil Gašparović	-	1	15
70.	26.	Šimun Sutlović	-	1	15
71.	28.	Dominik Čupičić	-	1	15
72.	28.	Sebastijan Car	-	1	15
73.	28.	Antun Fortunić	75	-	41:05
74.	28.	Martin Škropanić	79	-	43:09
75.	28.	Nikola Marinić	-	1	15
76.	31.	Jakov Rasol	10 konja	1	20:10

Red. broj	Datum	Patrun prevoznik	Grla volova	Grla brava	Krcališna pristojba
Kolovoz					
77.	1.	Dominik Grandić	77	-	42:07 lira dalmat.
78.	3.	Josip Jadrošić	75	-	42:05
79.	4.	Simeone de Bonosi	75	-	42:05
80.	5.	Grgur Kalić	-	1	15
81.	5.	Šimun Pavlina	-	1	15
82.	6.	Petar Bracan	-	1	15
83.	7.	Antun Brajković	80	-	44
84.	8.	Dominik Silvestri	75	-	41:05
85.	10.	Ivan Tripković	-	1	15
86.	10.	Šimun Kanatić	-	1	15
87.	11.	Ivan Lorencin	-	1	15
88.	11.	Benedikt Grandić	-	1	15
89.	12.	Šimun Todaro	75	-	41:05
90.	13.	Antun Vecchiardo	70	-	38:10
91.	14.	Petar Švorinić	73	-	40:03
92.	14.	Mattio Scarpa	77	-	42:07
93.	15.	Nikola Marinić	-	1	15
94.	17.	Matija Silvestri	75	-	41:05
95.	18.	Mihovil Grandić	75	-	41:05
96.	18.	Jeronim Rasol	-	1	15
97.	18.	Mihovil Gašparović	-	1	15
98.	19.	Božidar Škropanić	82	-	145:02
99.	21.	Dominik Čupičić	-	1	15
100.	21.	Šimun Švorinić	-	1	15
101.	22.	Josip Lovrović	73	-	40:03
102.	23.	Pavao Batistić	73	-	40:03
103.	25.	Matija Petito	81	-	44:11
104.	25.	Sebastijan Car	-	1	15
105.	26.	Tomo Vlasanović	76	-	41:16
106.	26.	Juraj Čupičić	75	-	41:05
107.	28.	Petar Bracan	-	1	15
108.	28.	Antun Sambunjak	-	1	15
109.	29.	Gašpar Mavro	76	-	41:16
110.	29.	Antun Todaro	74	-	40:14
111.	31.	Grgur Kalić	-	1	15
112.	31.	Ivan Tripković	-	1	15

Red. broj	Datum	Patrun prevoznik	Grla volova	Grla brava	Krcališna pristojba
Rujan					
113.	1.	Apostol Bracan	77	-	42:07 lira dalmat.
114.	2.	Grgur Lazarin	75	-	41:05
115.	4.	Ivan Bracan	-	1	15
116.	5.	Mihovil Gašparović	-	1	15
117.	5.	Martin Škropanić	77	-	42:07
118.	5.	Dominik Grandić	75	-	41:05
119.	5.	Dominik Fortunić	78	-	42:18
120.	10.	Šimun Kanatić	-	1	15
121.	10.	Jeronim Rasol	-	1	15
122.	11.	Benedikt Grandić	-	1	15
123.	11.	Nikola Marinić	-	1	15
124.	12.	Antun Bujačić	74	-	40:14
125.	14.	Šimun Bortolić	70	-	38:10
126.	15.	Dominik Silvestri	73	-	40:03
125.	16.	Josip Jadrošić	75	-	41:05
126.	18.	Ivan Petito	73	-	40:03
127.	18.	Mihovil Grandić	74	-	40:14
128.	18.	Šimun Todaro	66	-	36:06
129.	19.	Ivan Rasol	75	-	41:05
130.	19.	Božidar Škropanić	73	-	40:03
131.	20.	Dominik Čupičić	-	1	15
132.	20.	Sebastijan Car	-	1	15
133.	23.	Matija Silvestri	75	-	41:05
134.	23.	Pavao Batistić	76	-	41:16
135.	23.	Josip Lovrović	75	-	41:05
136.	23.	Petar Švorinić	77	-	42:07
137.	24.	Petar Bracan	-	1	15
138.	24.	Antun Sambunjak	-	1	15
139.	24.	Ivan Bracan	-	1	15
140.	29.	Juraj Čupičić	75	-	41:05
141.	30.	Tomo Vlasanović	84	-	46:04
142.	30.	Matija Petito	72	-	39:12
143.	30.	Gašpar Mavro	76	-	42:16
Listopad					
144.	2.	Grgur Lazarin	73	-	40:03
145.	2.	Ivan Tripković	-	1	15
146.	2.	Grgur Kalić	-	1	15

Red. broj	Datum	Patrun prevoznik	Grla volova	Grla brava	Krcališna pristojba
147.	3.	Nikola Marinić	-	1	15 lira dalmat.
148.	4.	Josip Pavlina	81	-	44:11
149.	6.	Šimun Bortolić	78	-	42:18
150.	6.	Anton Todaro	76	-	41:16
151.	6.	Jeronim Rasol	-	1	15
152.	6.	Sebastijan Car	-	1	15
153.	8.	Josip Jadrošić	75	-	41:05
154.	9.	Pavao Batistić	74	-	40:14
155.	11.	Antun Brajković	77	-	42:07
156.	11.	Apostol Bracan	77	-	42:07
157.	12.	Martin Škropanić	90	-	42:10
158.	12.	Mihovil Grandić	78	-	42:18
159.	14.	Matija Silvestri	78	-	42:18
160.	17.	Dominik Silvestri	75	-	41:05
161.	17.	Mattio Scarpa	77	-	42:07
162.	20.	Ivan Petito	79	-	43:09
163.	21.	Šimun Todaro	76	-	41:16
164.	21.	Tomo Vlasanović	75	-	41:05
165.	21.	Antun Bujačić	75	-	41:05
166.	22.	Grgur Lazarin	80	-	44
167.	24.	Antun Fortunić	74	-	40:14
168.	24.	Juraj Čupičić	75	-	41:05
169.	25.	Josip Lovrović	78	-	42:18
170.	26.	Dominik Grandić	75	-	41:05
Studeni					
171.	2.	Ivan Sopranić	75	-	41:05
172.	2.	Petar Švorinić	76	-	41:16
173.	3.	Šimun Bortolić	80	-	44
174.	3.	Apostol Bracan	79	-	43:09
175.	5.	Pavao Batistić	77	-	42:07
176.	5.	Gašpar Mavro	75	-	41:05
Ukupno			8.137	-	5.578:16 lits dalmat.

Prijevoz stoke u toku 1756. po mjesecima bio je sljedeći:

	volova grla	prijevoza	brava tereta	pristojbe
travanj	176	4	4	126:16 L
svibanj	434	8	9	381:04
1/2 lipanj	879	9	10	633:09
srpanj	1.408	18	18	1.049:18
kolovoz	1.437	19	17	1.051:11
rujan	1.645	22	11	1.070:05
listopad	1.696	22	5	1.000:16
studenj	462	6	-	254:02
Ukupno	8.137	108	72	5.578:16 L

Patruni prevoznici krupne stoke u god. 1756. bili su sljedeći:

Broj	Prezime i ime	Podrijetlo	Nar.	Volova	Prijevoza	Brodarina
1.	Banić Pavao	Iž Veli	Hrv.	80	1	720 L
2.	Batistić Pavao	Silba	"	380	5	3.420
3.	Bortolić Šimun	"	"	303	4	2.727
4.	Bracan Apostol	"	"	399	5	3.591
5.	Bracan Bartol	"	"	156	2	1.404
6.	Brajković Antun	Silba	Hrv.	234	3	2.106
7.	Bujačić Antun	"	"	149	2	1.341
8.	Čupičić Juraj	"	"	302	4	2.718
9.	Fortunić Antun	"	"	226	3	2.034
10.	Fortunić Dominik	"	"	78	1	702
11.	Grandić Dominik	"	"	386	5	3.474
12.	Grandić Mihovil	"	"	302	4	2.718
13.	Jadrošić Josip	Premuda	"	225	3	2.025
14.	Lazarin Grgur	Silba	"	465	6	4.185
15.	Lovrović Donat	"	"	78	1	702
16.	Lovrović Josip	Silba	"	383	5	3.447
17.	Mandić Mihovil	"	"	80	1	720
18.	Mavro Gašpar	"	"	227	3	2.043
19.	Pavlina Josip	"	"	81	1	729
20.	Petito Ivan	Venecija	Tal.	79	1	711

Broj	Prezime i ime	Podrijetlo	Nar.	Volova	Prijevoza	Brodarina
21.	Petito Matija	Venecija	Tal.	79	1	711 L
22.	Petito Ivan	Silba	Hrv.	153	2	1.377
23.	Petito Matija	"	"	318	4	2.862
24.	Rasol Ivan	"	"	75	1	675
25.	Scarpa Mattio	"	Tal.	406	5	3.654
26.	Silvestri Dominik	"	Hrv.	303	4	2.727
27.	Silvestri Matija	"	"	392	5	3.528
28.	Sogran Ivan	"	"	75	1	675
29.	Škrivanić Martin	"	"	76	1	684
30.	Škropanić Božidar	Silba	"	230	3	2.070
31.	Škropanić Martin	"	"	282	4	2.538
32.	Todaro Antun	"	"	150	2	1.350
33.	Todaro Šimun	"	"	223	4	2.007
34.	Vecchiardo Antun	"	"	70	1	630
35.	Vlasanović Tomo	Iž Veli	"	317	4	2.853
36.	Švorinić Petar	Silba	"	306	4	2.754
Ukupno				8.068	106	72.612 lire

Patruni prevoznici sitne stoke u god. 1756.

Broj	Prezime i ime	Podrijetlo	Nar.	Brava	Prijevoza	Brodarina
1.	Bogdanić Benedikt	Silba	Hrv.	350	1	1.050 L
2.	Bracan Ivan	"	"	1.750	5	5.250
3.	Bracan Petar	"	"	2.100	6	6.300
4.	Bradello Giovanni	Silba	Tal.	350	1	1.050
5.	Car Sebastijan	"	Hrv.	1.400	4	4.200
6.	Čupičić Dominik	"	"	1.750	5	5.250
7.	Gašparović Mihovil	"	"	1.400	4	4.200
8.	Grandić Benedikt	"	"	1.750	5	5.250
9.	Kalić Grgur	"	"	2.100	6	6.300
10.	Kanatić Šimun	"	"	2.275	6 1/2	6.825
11.	Lorencin Ivan	Silba	"	350	1	1.050
12.	Lorencin Šimun	"	"	350	1	1.050
13.	Marinić Nikola	"	"	2.450	7	7.350
14.	Pavlina Šimun	"	"	350	1	1.050
15.	Rasol Jakov	"	"	350	1	1.050

Broj	Prezime i ime	Podrijetlo	Nar.	Brava	Prijevoza	Brodarina
16.	Rasol Jeronim	Silba	Hrv.	1.050	3	3.150 L
17.	Sambunjak Antun	"	"	1.400	4	4.200
18.	Šutlović Šimun	Iž	"	350	1	1.050
19.	Švorinić Ivan	Iž Veli	"	350	1	1.050
20.	Švorinić Šimun	"	"	700	2	2.100
21.	Tripković Ivan	Silba	"	1.400	4	4.200
22.	Vojvodić Ivan	"	"	1.050	3	3.150
Ukupno				25.375	52	76.125 lira

Patruna prevoznika krupne stoke bilo je 36, prevoznika sitne stoke 22, ukupno 58. Prema *podrijetlu* iz Silbe ih je bilo 44 (75,86%), iz Iža 5 (8,62%), 2 iz Venecije, 1 iz Premude i 6 neodređena podrijetla.

Prema *narodnosti* Hrvata je bilo 55 (94,82%), Talijana 3 (5,17%).

Od *krupne stoke* bilo je prevezeno u Veneciju 8.137 grla. Takvo je stanje izvoza prema prvom popisu.

Od *sitne stoke* bilo je prevezeno 25.200 grla.

Za *prevozninu krupne stoke* bilo je ubrano za krupnu stoku 72.612 dalmat. lira; za sitnu stoku 76.125 lira. Ukupno 148.732 dalmat. lire.

Za *krcališne pristojbe* od prevoznika stoke bilo je isplaćeno u god. 1756. lira dalmat. 5.578:16.

Kontrolu upućenih prijevoza volova iz Zadra u Veneciju god. 1756. prema navedenom popisu omogućuje nam *popis pristiglih transporta volova na Lido u Veneciji* u istoj godini 1756. Da bismo mogli obaviti tu kontrolu potrebno je donijeti i taj drugi popis pristigle stoke u Veneciju, tim više što nam ovaj drugi popis navodi pored broja volova svakog pojedinog transporta i imena otpremnika krupne stoke. Nedostaje takav popis pristiglih prijevoza brava u Veneciju.⁹³

Broj	Datum	Patrun prevoznik	Otpremnik	Volova
1.	18. IV.	Apostol Bracan	Ivan Bilić	76
2.	30. IV.	Mattio Scarpa	Giovanni Roberti	100
3.	15. V.	Josip Jadrošić	Ivan Bilić	83
4.	22. V.	Matija Petito	Mihajlo Adžigavrić	79

93 H. A. Z., Spisi samostana sv. Krševana, kaps. XVIII, br. 127.

Broj	Datum	Patrun prevoznik	Otpremnik	Volova
5.	23. V.	Dominik Grandić	Mihajlo Adžigavrić	79
6.	23. V.	Martin Škropanić	Nikola Lovrić	36
		I prijevoz brava od 286 grla.		
7.	24. V.	Apostol Bracan	Mihajlo Adžigavrić	84
8.	26. V.	Grgur Lazarin	Giorgio Gabbo	76
9.	13. VI.	Mattio Scarpa	"	77
10.	16. VI.	Matija Silvestri	"	84
11.	21. VI.	Josip Lovrović	Mihajlo Adžigavrić	78
12.	21. VI.	Mihovil Grandić	Giorgio Gabbo	80
13.	22. VI.	Pavao Batistić	"	80
14.	23. VI.	Matija Petito	Mihajlo Adžigavrić	85
15.	28. VI.	Martin Škropanić	Giorgio Gabbo	76
16.	30. VI.	Dominik Grandić	"	80
17.	30. VI.	Apostol Bracan	Mihajlo Adžigavrić	81
18.	1. VII.	Grgur Lazarin	"	80
19.	4. VII.	Antun Fortunić	"	77
20.	6. VII.	Antun Brajković	Giorgio Gabbo	77
21.	6. VII.	Dominik Silvestri	"	80
22.	15. VII.	Ivan Petito	"	80
		Jedan član posade pokopan na Lidu.		
23.	15. VII.	Šimun Todaro	Mihajlo Adžigavrić	75
24.	15. VII.	Petar Švorinić	Giorgio Gabbo	80
25.	17. VII.	Mattio Scarpa	Mihajlo Adžigavrić	75
26.	17. VII.	Matija Silvestri	Giorgio Gabbo	80
27.	18. VII.	Mihovil Grandić	Mihajlo Adžigavrić	75
28.	19. VII.	Josip Lovrović	"	77
29.	19. VII.	Božidar Šrkopanić	"	74
30.	22. VII.	Matija Petito	Giorgio Gabbo	80
31.	23. VII.	Pavao Batistić	Mihajlo Adžigavrić	80
		Jedan član posade bačen u more.		
32.	24. VII.	Tomo Vlasanović	Mihajlo Adžigavrić	81
33.	24. VII.	Juraj Čupičić	Giorgio Gabbo	77
34.	25. VII.	Apostol Bracan	Mihajlo Adžigavrić	82
35.	29. VII.	Grgur Lazarin	Giorgio Gabbo	79
36.	2. VIII.	Antun Fortunić	Mihajlo Adžigavrić	75
		Jedan drug bačen u more.		
37.	2. VIII.	Martin Škropanić	Mihajlo Adžigavrić	75
38.	3. VIII.	Dominik Grandić	"	77
39.	10. VIII.	Šimun Bortolić	"	75

Broj	Datum	Patrun prevoznik	Otpremnik	Volova
40.	10. VIII.	Josip Jadrošić Šest članova posade bačeno u more.	Mihajlo Adžigavrić	75
41.	11. VIII.	Antun Brajković	"	80
42.	11. VIII.	Dominik Silvestri	"	75
43.	16. VIII.	Antun Vecchiardo Jedan drug bačen u more.	"	70
44.	16. VIII.	Šimun Todaro	Mihajlo Adžigavrić	75
45.	17. VIII.	Mattio Scarpa	"	77
46.	18. VIII.	Petar Švorinić	Giorgio Gabbo	72
47.	22. VIII.	Matija Silvestri Jedan drug pokopan na Lidu.	Mihajlo Adžigavrić	75
48.	22. VIII.	Mihovil Grandić	Mihajlo Adžigavrić	75
49.	22. VIII.	Božidar Škropanić	Giorgio Gabbo	82
50.	25. VIII.	Josip Jadrošić	"	73
51.	27. VIII.	Pavao Batistić	"	73
52.	29. VIII.	Juraj Čupičić	Mihajlo Adžigavrić	75
53.	29. VIII.	Matija Petito	"	81
54.	29. VIII.	Tomo Vlasanović	"	76
55.	2. IX.	Antun Todaro	Giorgio Gabbo	74
56.	2. IX.	Gašpar Mavro	Mihajlo Adžigavrić	76
57.	6. IX.	Grgur Lazarin	"	75
58.	6. IX.	Apostol Bracan	"	77
59.	8. IX.	Martin Škropanić	"	77
60.	13. IX.	Antun Fortunić	Mihajlo Adžigavrić	78
61.	16. IX.	Dominik Grandić	"	75
62.	17. IX.	Šimun Bortolić	Giorgio Gabbo	70
63.	17. IX.	Antun Brajković	"	74
64.	20. IX.	Dominik Silvestri	"	73
65.	21. IX.	Josip Jadrošić	Mihajlo Adžigavrić	75
66.	24. IX.	Šimun Todaro	"	66
67.	25. IX.	Mihovil Grandić	"	74
68.	25. IX.	Ivan Petito	"	73
69.	25. IX.	Ivan Rasol	"	75
70.	25. IX.	Božidar Škropanić	"	73
71.	29. IX.	Matija Silvestri	Giorgio Gabbo	75
72.	29. IX.	Pavao Batistić	Isidoro Cavagnis	76
73.	29. IX.	Josip Lovrović	"	75
74.	5. X.	Juraj Čupičić	Giorgio Gabbo	74
75.	5. X.	Petar Švorinić	Mihajlo Adžigavrić	77

Broj	Datum	Patrun prevoznik	Otpremnik	Volova
76.	7. X.	Gašpar Mavro Dva člana posade ostala u Zadru.	Mihajlo Adžigavrić	74
77.	7. X.	Matija Petito	"	72
78.	7. X.	Tomo Vlasanović	Giorgio Gabbo	84
79.	9. X.	Josip Pavlina	Mihajlo Adžigavrić	81
80.	9. X.	Grgur Lazarin	Giorgio Gabbo	73
81.	10. X.	Antun Todaro	Mihajlo Adžigavrić	76
82.	10. X.	Šimun Bortolić	Giorgio Gabbo	78
83.	15. X.	Josip Jadrošić	"	75
84.	16. X.	Pavao Batistić	"	74
85.	17. X.	Apostol Bracan	"	77
86.	17. X.	Matija Silvestri	Mihajlo Adžigavrić	77
87.	17. X.	Martin Škropanić	"	90
88.	17. X.	Mihovil Grandić	"	78
89.	17. X.	Antun Brajković	"	77
90.	24. X.	Dominik Silvestri	"	75
91.	24. X.	Mattio Scarpa	"	77
92.	24. X.	Ivan Petito	"	79
93.	24. X.	Antun Fortunić	"	75
94.	29. X.	Tomo Vlasanović	"	75
95.	29. X.	Grgur Lazarin	"	80
96.	29. X.	Šimun Todaro	"	76
97.	30. X.	Antun Fortunić	"	74
98.	2. XI.	Juraj Čupičić	"	75
99.	8. XI.	Šimun Bortolić	Mihajlo Adžigavrić	80
100.	8. XI.	Apostol Bracan	Giorgio Gabbo	79
101.	8. XI.	Dominik Grandić	Mihajlo Adžigavrić	75
102.	8. XI.	Pavao Batistić	"	77
103.	11. XI.	Josip Lovrović Jedan član posade ostao u Zadru.	"	76
104.	11. XI.	Ivan Supranić	Mihajlo Adžigavrić	75
105.	11. XI.	Petar Švorinić	"	76
106.	16. XI.	Gašpar Mavro	"	75
Ukupno				8.126

Stvarno stanje izvoza stoke, u ovom slučaju ograničena samo na volove, daje nam sljedeća statistika s transportima koji su krenuli iz Zadra i stigli na Lido u Veneciji.

Broj	Patrun prevoznik	Krenuo iz Zadra	Volova	Stigao na Lido	Volova	Razlika
1.	Apostol Bracan	26. IV.	76	18. IV.	76	Bartol Bracan ⁹⁴
2.	Mattio Scarpa	27. IV.	100	30. IV.	100	-
3.	Josip Lovrović	7. V.	80	15. V.	83	Jadrošić!(?)
4.	Dominik Grandić	10. V.	79	23. V.	79	-
5.	Matija Petito	18. V.	79	22. V.	79	-
6.	Martin Škropanić	18. V.	36	23. V.	36	-
7.	Apostol Bracan	20. V.	84	24. V.	84	-
8.	Grgur Lazarin	24. V.	76	26. V.	76	-
9.	Mattio Scarpa	7. VI.	77	13. VI.	77	-
10.	Matija Silvestri	11. VI.	84	16. VI.	84	-
11.	Pavao Batistić	14. VI.	80	22. VI.	80	-
12.	Mihovil Grandić	14. VI.	80	21. VI.	80	-
13.	Donat Lovrović	15. VI.	78	21. VI.	78	Josip Lovrović
14.	Matija Petito	19. VI.	85	23. VI.	85	-
15.	Martin Škropanić	23. VI.	76	28. VI.	76	-
16.	Dominik Grandić	25. VI.	80	30. VI.	80	-
17.	Bartol Bracan	25. VI.	80	30. VI.	81	+1 Apostol Bracan
18.	Grgur Lazarin	26. VI.	82	1. VII.	80	-2
19.	Antun Fortunić	28. VI.	77	4. VII.	77	-
20.	Dominik Silvestri	2. VII.	80	6. VII.	80	-
21.	Antun Brajković	2. VII.	77	6. VII.	77	-
22.	Petar Švorinić	6. VII.	80	15. VII.	80	-
23.	Ivan Petito	6. VII.	80	15. VII.	80	-
24.	Šimun Todaro	8. VII.	75	15. VII.	75	-
25.	Mattio Scarpa	12. VII.	75	17. VII.	75	-
26.	Matija Silvestri	12. VII.	80	17. VII.	80	-
27.	Josip Lovrović	14. VII.	77	19. VII.	77	-
28.	Božidar Škropanić	14. VII.	75	19. VII.	74	-1
29.	Mihovil Grandić	14. VII.	75	18. VII.	75	-
30.	Matija Petito	17. VII.	80	22. VII.	80	-
31.	Pavao Batistić	19. VII.	80	23. VII.	80	-
32.	Juraj Čupičić	20. VII.	77	24. VII.	77	-
33.	Tomo Vlasanović	21. VII.	82	24. VII.	81	-1
34.	Apostol Bracan	21. VII.	82	25. VII.	82	-

94 Vozio umjesto Apostola Bracana.

Broj	Patrun prevoznik	Krenuo iz Zadra	Volova	Stigao na Lido	Volova	Razlika
34.	Grgur Lazarin	25. VII.	79	29. VII.	79	-
35.	Antun Fortunić	28. VII.	75	2. VIII.	75	-
36.	Martin Škropanić	28. VII.	79	2. VIII.	75	-4
37.	Dominik Grandić	1. VIII.	77	3. VIII.	77	-
38.	Josip Jadrošić	3. VIII.	75	10. VIII.	75	-
39.	Šimun Bortolić	4. VIII.	75	10. VIII.	75	-
40.	Antun Brajković	7. VIII.	80	11. VIII.	80	-
41.	Dominik Silvestri	8. VIII.	75	11. VIII.	75	-
42.	Šimun Todaro	12. VIII.	75	16. VIII.	75	-
43.	Antun Vecchiardo	13. VIII.	70	16. VIII.	70	-
44.	Petar Švorinić	14. VIII.	73	18. VIII.	72	-1
45.	Mattio Scarpa	14. VIII.	77	17. VIII.	77	-
46.	Matija Silvestri	17. VIII.	75	22. VIII.	75	-
47.	Mihovil Grandić	18. VIII.	75	22. VIII.	75	-
48.	Božidar Škropanić	19. VIII.	82	22. VIII.	82	-
49.	Josip Lovrović	22. VIII.	73			
50.	Pavao Batistić	23. VIII.	73	27. VIII.	73	-
51.	Matija Petito	25. VIII.	81	29. VIII.	81	-
52.	Tomo Vlasanović	26. VIII.	76	29. VIII.	76	-
53.	Juraj Čupičić	26. VIII.	75	29. VIII.	76	+1
54.	Gašpar Mavro	29. VIII.	76	2. IX.	76	-
55.	Antun Todaro	29. VIII.	74	2. IX.	74	-
56.	Apostol Bracan	1. IX.	77	6. IX.	77	-
57.	Grgur Lazarin	2. IX.	75	6. IX.	75	-
58.	Martin Škropanić	5. IX.	77	8. IX.	77	-
59.	Dominik Grandić	5. IX.	75	16. IX.	75	-
60.	Dominik Fortunić	5. IX.	78	13. IX.	78	Antun Fortunić
61.	Antun Bujačić	12. IX.	74			
62.	Šimun Bortolić	14. IX.	70	17. IX.	70	-
63.	Dominik Silvestri	15. IX.	73	20. IX.	73	-
64.	Josip Jadrošić	16. IX.	75	21. IX.	75	-
65.	Ivan Petito	18. IX.	73	25. IX.	73	-
66.	Mihovil Grandić	18. IX.	74	25. IX.	74	-
67.	Šimun Todaro	18. VII.	66	24. IX.	66	-
68.	Ivan Rasol	19. IX.	75	25. IX.	75	-
69.	Božidar Škropanić	19. IX.	73	25. IX.	73	-
70.	Matija Silvestri	23. IX.	75	29. IX.	75	-
71.	Pavao Batistić	23. IX.	76	29. IX.	76	-

Broj	Patrun prevoznik	Krenuo iz Zadra	Volova	Stigao na Lido	Volova	Razlika
72.	Josip Lovrović	23. IX.	75	29. IX.	75	-
73.	Petar Švorinić	23. IX.	77	5. X.	77	-
74.	Juraj Čupičić	29. IX.	75	5. X.	74	-1
75.	Tomo Vlasanović	30. IX.	84	7. X.	84	-
76.	Matija Petito	30. IX.	72	7. X.	72	-
77.	Gašpar Mavro	30. IX.	76	7. X.	74	-2
78.	Grgur Lazarin	1. X.	73	9. X.	73	-
79.	Josip Pavlina	4. X.	81	9. X.	81	-
80.	Šimun Bortolić	6. X.	78	10. X.	78	-
81.	Antun Todaro	6. X.	76	10. X.	76	-
82.	Josip Jadrošić	8. X.	75	15. X.	75	-
83.	Pavao Batistić	9. X.	74	16. X.	74	-
84.	Antun Brajković	11. X.	77	17. X.	77	-
85.	Apostol Bracan	11. X.	77	17. X.	77	-
86.	Martin Škropanić	12. X.	90	17. X.	90	-
87.	Mihovil Grandić	12. X.	78	17. X.	78	-
88.	Matija Silvestri	14. X.	78	17. X.	77	-1
89.	Dominik Silvestri	17. X.	75	24. X.	75	-
90.	Mattio Scarpa	17. X.	77	24. X.	77	-
91.	Ivan Petito	20. X.	79	24. X.	79	-
92.	Šimun Todaro	21. X.	76	29. X.	76	-
93.	Tomo Vlasanović	21. X.	75	29. X.	75	-
94.	Antun Bujačić	21. X.	75			
95.	Grgur Lazarin	22. X.	80	29. X.	80	-
96.	Antun Fortunić	30. X.	74	30. X.	74	-
97.	Juraj Čupičić	24. X.	75	2. XI.	75	-
98.	Josip Lovrović	25. X.	78	11. XI.	76	-2
99.	Dominik Grandić	26. X.	75	8. XI.	75	-
100.	Ivan Supranić	2. XI.	75	11. XI.	75	-
101.	Petar Švorinić	2. XI.	76	11. XI.	76	-
102.	Šimun Bortolić	3. XI.	80	8. XI.	80	-
103.	Apostol Bracan	3. XI.	79	8. XI.	79	-
104.	Pavao Batistić	3. XI.	77	8. XI.	77	-
105.	Gašpar Mavro	5. XI.	75	16. XI.	75	-
Ukupno			8.137		7.905	

Uporedbom dviju navedenih statistika o izvozu volova u Veneciju god. 1756., obje sačuvane u spisima samostana sv. Krševana, dakle iz istog izvora,

pronalazimo minimalne razlike između jedne i druge. Prva predstavlja popis prijavljenih brodova u skeli za krcanje, a druga točan datum stvarnog polaska brodova. Razlika je u jednom jedinom transportu u korist druge. Očito je jedan transport krenuo nakon toga što je prvi popis bio završen.

Znatna je razlika između brojidbi u pogledu krcanja stoke, ništa manje nego za 221 grlo volova. Utoliko je manje volova iskrcano u Veneciji. Treba zaključiti, da su tereti volova koji su krenuli na put ukrcali manji broj grla. Evo znatnijih razlika prema prevoznicima, gdje I. označuje prvi popis, a II. drugi.

Patrun prevoznik	Putovanja		Volova	
	I.	II.	I.	II.
Batistić Pavao	6	6	460	460
Bortolić Šimun	4	4	303	303
Bračan Apostol	7	6	556	485
Bračan Bartol	-	1	-	80
Brajković Antun	4	4	308	234
Bujačić Antun	-	2	-	149
Fortunić Antun	5	3	379	226
Fortunić Dominik	-	1	-	88
Grandić Dominik	5	5	386	386
Grandić Mihovil	5	5	382	382
Jadro Josip	5	3	381	225
Lazarin Grgur	6	6	463	465
Lovrović Donat	-	1	-	78
Lovrović Josip	4	5	306	383
Mavro Gašpar	3	3	225	227
Pavlina Josip	1	1	81	81
Petito Ivan	3	3	232	232
Petito Matija	5	4	397	316
Rasol Ivan	1	1	75	75
Scarpa Mattio	5	5	406	406
Silvestri Dominik	4	4	303	303
Silvestri Matija	5	7	391	553
Supranić Ivan	1	1	75	75
Škropanić Božidar	3	3	229	230

Patrun prevoznik	Putovanja		Volova	
	I.	II.	I.	II.
Škropanić Martin	5	8	354	581
Švorinić Petar	3	4	225	306
Todaro Šimun	5	4	366	292
Vecchiardo	1	1	70	70
Vlasanović Tomo	4	4	316	317
Ukupno	100	105	7.669	7.988

Velike razlike koje se zapažaju između prvog i drugog putovanja u krcanju volova u korist tereta iz prvog popisa donekle su izravnane time što se u drugom popisu stoke, koja je stigla na Lido pojavljuju 4 nova patruna: Bartol Bracan s 80 grla, Antun Bujačić s dva putovanja i 149 krcatih volova, Dominik Fortunić s 88 grla i Donat Lovrović sa 78 volova.

U svakom slučaju god. 1765. s gotovo 8.000 izvezenih volova blizu je godišnjem prosjeku od kojih 9.000 grla.

Sljedimo *dinamiku prijevoza krupne i sitne stoke* iz Zadra u Veneciju u toku prvog desetljeća trećeg perioda i pored podataka koje nam pružaju analizirani popisi stoke izvezene iz Zadra i pristigle u Veneciju, kako bismo utvrdili što točnije stanje na polju ove vrste gospodarske djelatnosti Zadarske komune. Na samom početku desetljeća, 28. kolovoza 1752. god., gen. prov. Girolamo Maria Balbi obavješćuje Magistrat za trgovinu, kako su mu se obratili trgovci stokom u Zadru s molbom za posredovanje. Iz Bosne su stige »neobične pošiljke volova izvanredne veličine« (»insolite condotte di Mancì d'extraordinaria grandezza«), a u skeli se našlo 4 broda koje trgovci smatraju neprikladnima za prijevoz toliko količine volova (»perchè riputati insufficienti al Carico d'essi Manzi«). Na zahtjev trgovaca dovoznika stoke iz Bosne, njihova emina (»e del loro Eminò«) i admirala luke, pa i samih prota brodograditelja, pristupilo se pregledu trabakula od strane vještaka. I ovi su ustanovili da brodovi u pitanju mogu krcati najviše 62 grla volova, dok je u pokušaju ukrcati u četiri spomenuta broda bilo ukrcanih i po 75 grla. Balbi je naredio da se stoka ukrcna na pet drugih trabakula, isključivši u onom slučaju prva četiri broda, tim više što je stoka prelazila uobičajenu veličinu. Generalni providur time ne kani povrijediti iz vožnje isključene patrunu, već ih rezervirati za sljedeću pogodnu prigodu. Balbi ističe da za tu vrstu krupnih

volova ne postoje u Zadru odgovarajući brodovi i moli od Petorice savjetnika za trgovinu upute u tom smislu.⁹⁵

U pogledu stanja u zadarskom kraju i oko skele s obzirom na dogon stoke iz Bosne veoma je poučno pismo istog visokog mletačkog dostojanstvenika od 16. veljače 1752. Prolistao je dokumente koji se nalaze u arhivu fiskalnog savjetnika Pasqualija o tužbana turskih trgovaca stokom na neredu koji u tom kraju vladaju, posebno na krađu stoke, čim ova pređe na mletačko tlo. Proučivši problem, on kani uspostaviti red i osiguranje stoke koja pristiže iz Turskog Carstva, kakav je vladao u vrijeme generalnih providura Querinija i Boldù.

Bila je prevladala praksa, da četiri sela iz Krajine skupno odgovaraju za svako nestalo grlo stoke nadoknađujući trgovcima nanesenu štetu. U tu je svrhu postigao sporazum između sela u pitanju i trgovaca stokom. Seljaci su se obavezali osigurati stražu, ispašu i pratnju do krcališta u Zadru pod vodstvom kapetana Raškovića (»... di subentrar alla guardia, pastura e condotte sino al Caricatore delle partite de Manzi«) uz »neznatnu nadoknadu« (»tenue assegnamento«). Balbi pokazuje razumijevanje i za jedne i za druge. Ističe, kako turski trgovci stokom već plaćaju dnevnicu za pratnju stada od granice do Strma (Strin!) blizu krcališta. Tu ih nitko ne dočekuje da bi ih prihvatio, kako bi se izbjeglo platiti čuvara koji bi se brinuo za njih do krcanja u brodove (»...per non uoler pagar chi li custodisca, et assista alla poca condotta ulteriore de manzi sino all'imbarco«). Iz tako napuštene stoke slobodnoj ispaši nije teško ukrasti koje grlo, a onda neka seljaci nadoknade štetu. Jedini je izlaz iz te situacije, ističe Balbi, uspostava i održanje reda. Uostalom,⁹⁶ bosanski su se trgovci odlučili obratiti i na bosanskog Pašu u tom smislu.

Međutim, za turske trgovce volovima stvari se nisu poboljšale i nakon mjera koje su poduzele mletačke vlasti da se dokinu neredi oko zadarskog krcališta, o kojima je bila riječ. Stvari su tijekom sljedećih godina pošle na gore po njih, bili oni u Veneciji ili u Zadru. U žalbi turskih trgovaca stokom u Veneciji od 20. rujna 1758. god. oni ističu da, imajući fiksnu skelu u Zadru, moraju za svaki odlazak u Tursku dobiti dozvolu i za nju platiti taksu od 6:8 lira (1 srebrni dukat), dok su prije plaćali za to 1:12 lira. Za boravak u zadarskom lazaretu moraju plaćati po glavi 3 lire dnevno. Osim toga oni

95 A. S. V., C. S. M., busta 571, Lettere del Provveditor General da Mar, Zara, bez folijacije.

96 I. mj.

moraju svi stanovati u jednoj kući, kao što oni u Veneciji stanuju svi u Fondaco dei Turchi. A prije su stanovali po privatnim kućama i kod prijatelja. Mole Pet »mudrih« za trgovinu da ih se oslobodi tih novotarija i novih nameta, a oni će dati poticaj u poslovanju u zadarskoj skeli za krcanje stoke (»... moto alla negoziazione di quella Scala«).⁹⁷

Mjere pak oko uspostavljanja reda u zadarskoj skeli i u cijelom zadarskom kraju, koje je gen. prov. Balbi obećao mletačkom magistratu u gore navedenom dopisu od 28. veljače 1752., sadržane su u njegovu proglasu od 15. travnja iste godine izdanog u Zadru. U svrhu zaštite zdravlja ljudi i stoke on povjeraava nadzor zapovjedniku pandura kapetanu Lazi Raškoviću s time da ovaj usredotoči cjelokupno kretanje ljudi i stoke prema palanki Strmici, »brižljivo mjesto« (»geloso Posto«), kako je naziva. Svi trgovci, turski i mletački, kao i stoka i ostala roba upućene prema Kninu, Šibeniku, Skradinu, Obrovcu i zadarskoj skeli, moraju proći kroz Strmicu i tu platiti kapetanu Raškoviću carinu ustanovljenu u starim vremenima (»il dacio da uecchio tempo conuenuto«). Goniči stoke dužni su u ime carine dati kapetanu Raškoviću škopca po stadu (mandra) na temelju odredbe gen. prov. Grimanija od 16. svibnja 1711.

Da bi kapet. Lazo Rašković mogao izdržavati družinu pandura i ispuniti obveze prema fiskalnoj komori u Šibeniku, trgovci stokom dužni su mu dati osim gore navedene carine 8 solida za svakog brava, 14 solida za svaku svinju, 1 liru i 5 solida za svakog konja koji dovozi robu.⁹⁸ To je tek dio troškova kojima su izvrgnuti trgovci stokom, osim krcališne takse i brodarine, kako se vidi iz gore predloženih statistika.⁹⁹

Za šesto desetljeće nalazimo *sumarnu statistiku o izvozu volova, brava i kljusadi* iz Turskog Carstva u Veneciju preko zadarske skele. I ovaj je zbijeni pregled sačuvan u spisima vlasnika krcališta, samostana sv. Krševana u Zadru. Daje nam dinamiku izvoza stoke kroz decenij 1757.-1766., a ne samo u jednoj jedinoj godini, iako se ova statistika ne može niti uporediti s onom za god. 1756. s osnovnim podacima o svakom pojedinom prijevozu, na temelju kojih se može izvući veliki broj rezultata. Ove nam sumarna statistika ne može pružiti.

97 A. S. V., Cinque Savi alla Mercanzia, Diversorum, busta 361, br. 88.

98 A. S. V., Provveditori alla Sanita, busta 454, bez fol.

99 H.A.Z., Spisi samostana sv. Krševana, kaps. XVIII, br. 74, l. 101.

Pogledajmo najprije samu statistiku.¹⁰⁰

Broj	Godina	Volova	Lira	Brava	Lira	Kljusadi	Lira	Ukupno
1.	1757.	6.838	3.760:18	31.200	1.170	-	-	4.930:18 L
2.	1758.	7.399	4.690:09	31.500	1.125	-	-	5.194:09
3.	1759.	8.852	4.868:12	27.200	1.020	-	-	5.888:12
4.	1760.	9.193	5.066:03	25.600	960	270	148:10	6.164:13
5.	1761.	6.403	3.521:13	30.800	1.155	165	90:15	4.767:08
6.	1762.	5.126	2.819:06	29.600	1.110	-	-	3.929:06
7.	1763.	4.775	2.646:15	25.200	1.945	-	-	3.491:05
8.	1764.	7.283	4.005:13	32.081	1.200	-	-	5.205:03
9.	1765.	8.358	4.596:18	34.032	1.230	419	230:09	6.207:07
10.	1766.	9.889	5.438:19	38.249	1.395	704	387:04	7.221:03
Ukupno		74.116	40.783:16 (41.409:06)	305.462	12.310	1.558	856:18 (53.000:04)	52.920:14 L

Iz statistike proizlazi, da je oscilacija u izvozu volova iz Turskog Carstva u Veneciju preko zadarske skele u drugoj polovici šestog desetljeća i u prvoj polovici sedmog desetljeća znatna.

S relativno normalnim izvozom *krupne stoke* od 8.068 grla volova u 1756. godini, kako smo vidjeli, u sljedećoj 1757. god. izvoz je pao na 6.848 grla, da bi do kraja decenija opet dosegao normalu. Prve tri godine sedmog desetljeća označene su naglim i znatnim padom izvoza, da bi kroz sljedeće tri godine dosegao normalu od gotovo 10.000 grla volova. Budući da godine pada u izvozu kako *krupne*, tako i *sitne stoke* ne možemo pripisati ratnim poremećajima, jer rata na Balkanu i u Podunavlju u ono doba nije bilo, uzroke treba tražiti u neprestanim ratovima protiv kužne zaraze koja je zahvaćala kako ljude, tako i stoku. Možda je nešto djelovalo ratno stanje Austrije s Pruskom (1756.-1763.). Ali je ono moglo zahvatiti južno područje Monarhije i mletačko-tursku granicu tek periferno.

Zahvaljujući ipak godinama uspona izvoza stoke, prosječni izvoz volova od 7.411 grla godišnje nije daleko od najnižeg stupnja normale. Naprotiv *izvoz brava* u navedenih deset godina od prosječnih 30.546 grla označuje znatan uspon u normalizaciji ove vrste privredne djelatnosti.

100 H. A. Z., Spisi samostana sv. Krševana, kaps. XVIII, br. 74, l. 101.

Brodarina za ukupni prijevoz od 74.116 grla volova iznosila je (računajući 9 lira po grlu) 667.044 lire, u prosjeku godišnje 66.704 lire. Koliko su pojedini prevoznici od te ukupne svote zarađivali, ne možemo znati, jer nam statistika o njima ne daje nikakve podatke. U pitanju je, dakako, bruto zarada.

I brodarina za prijevoz sitne stoke od 305.462 grla tijekom desetljeća iznosila je znatnu svotu od 916.386 lira, prosječno godišnje 91.638 lira.

Za skromni prijevoz kljusadi od 1.558 grla (računajući 9 lira po grlu) prevoznici su zaradili drugih 14.022 lire, godišnje 1.402 lire. Zarada zadarskih patruna za prijevoz triju vrsti stoke iznosila je u desetljeću 1,597.452 lire, godišnje 159.452 lire.

Od te bruto zarade treba odbiti osim hrane na brodu, lučkih taxi i krcališne takse u statistici navedene. A te su izosile 52.966 lire (a ne 52.920:14 kako je navedeno u izvorniku). Godišnje krcališne pristojbe, prema tome, iznosile su 5.266 lira.

Među bilješkama uz statistiku navodi se i namet (aggravio) od 24 cekina, odnosno 1.152 lire, za druge manje troškove. Radi se, dakle, o dalmatinskim lirama, jer je u ono doba cijena mletačkog cekina iznosila 48 dalmatinskih lira.

Na kraju stoji primjedba, da u statistiku pogreškom nisu uvrštena 2 prijevoza brava u 1764. god., dakle približno drugih 700 brava.

Sve u svemu, zarade zadarskih patruna za prijevoz stoke iz Zadra u Veneciju nisu bile skromne. A u njihovim molbama upućenim mletačkim vlastima za neka rasterećenja, odnosno u obrani od novih opterećenja, njihove se zarade upravo tako označuju, skromnima, neophodnim za održavanje njih samih i njihovih obitelji. A što bi morali reći očevi obitelji drugih društvenih kategorija podanici mletačke Dalmacije toga doba? O tome na drugom mjestu.

Iz ove se primjedbe ne smije nikako zaključiti, da moreplovci kapetani i patruni i njihove posade nisu zaslužili razmjerno veće zarade od tolikih društvenih kategorija. Iz statistike pristiglih transporta volova na Lido vidjeli smo da su prevoznici na putu od Zadra do Venecije izgubili 9 svojih drugova i nakon odane im počasti njihova tjelesa bacili u more, a drugu su dvojicu pokopali na Lidu u Veneciji. Koliko su drugova zadarski moreplovci (pretežno Silbljani) ostavili na putu u Veneciju, toliko je udovica zaplakalo, a brojna njihova siročad gorko zacvilila. Ali u filozofiji života pomorca prevladava zakon: »Navigare necesse est!« Pomorca sama sudbina goni na more.

Brojni se problemi javljaju oko dogona stoke do skele, njezina krcanja na brodove, prijevozna sposobnost brodova, odnosi između trgovaca kao vlasnika stoke i otpremnika, patruna kao krcatelja i prevoznika i vlasnika stoke, odnosi između samih prevoznika za red vožnje u skeli, borba između domaćih i stranih prevoznika stoke itd. Na neke smo probleme već naišli, kao na onaj pratnje stoke od granice do krcališta.

Jedno od najosjetljivijih pitanja bilo je *dogovaranje o roku pristizanja stoke* u zadarsku skelu i njezina krcanja na brodove između trgovaca stokom iz balkanske pozadine i otpremnika iste u skeli, kako stoka ne bi bila izložena čekanju u oboru pred skelom ili čak njezinom privremenom vraćanju u okolinu na ispašu. Jedan od bitnih čimbenika u rješavanju tog problema bila je prisutnost potrebnih i odgovarajućih brodova u luci. Problem je iznio turski emin u Zadru u predstavi upućenoj generalnom providuru za Dalmaciju Francescu Grimaniju, a ovaj ju je dostavio mletačkom Magistratu za trgovinu 31. svibnja 1755.¹⁰¹ Turski trgovci stokom - iznosi emin - pri sklapanju ugovora o prodaji stoke i njezinoj dostavi u zadarskoj skeli nailaze na nesavladivu poteškoću u tome što im se unaprijed od mletačke strane ne zna odrediti količina stoke potrebne Veneciji i ostalim mletačkim gradovima u pozadini u jednoj godini. Tako se dešava, da su oni u listopadu i studenom, kad prestaje plovidbena sezona, prisiljeni vraćati preostalu stoku natrag na Kupreško polje (Chiupris!) i čekati do svibnja sljedeće godine »... uz toliko štete, koliko traži njihovo izdržavanje kroz to vrijeme« (»...con tanto loro discapito quant'importa il mantenimento de buoi sino al maggio seguente«). U kupoprodajnim ugovorima bi trebalo odrediti potrebne količine stoke. U protivnom su slučaju trgovci volovima prisiljeni posljednjih mjeseci u godini prodati zakupniku dio stoke uz niže cijenu od ugovorene. U više su navrata Padovanci zatražili za svoje mesnice po tisuću volova. Bosanski trgovci mole da im se odobri slati stoku izravno u Padovu, umjesto da čekaju da se njome najprije namiri Venecija.

Iz gore donesenog popisa pristiglih prijevoza krupne stoke u Veneciju proizlazi da su stvarni monopol na prodaju stoke iz Bosne namijenjene Veneciji držali u svojim rukama Mihajlo Adžigavrić i Giorgio Gabbo. Prvi je izveo preko Zadra u Veneciju preko 60% od prodane stoke. Zato je došao na nišan bosanskim vlastima. Bosanski paša - izvješćuje mletački Magistrat za trgovinu gen. prov. Alvise Contarinija u dopisu od 22. travnja 1758. -

101 A. S. V., C. S. M., busta 572, bez fol.

javio je Contariniju, da je dao ukloniti Mihajla Adžigavrića i njegova brata Filipa (»un certo Mico detto Azzi Gabrich con suo fratello Filippo«) s mjesta glavnog preprodavača stoke umjesto turskih trgovaca koji običavaju prodavati stoku u Veneciji.¹⁰² Paša je to učinio na žalbu samih trgovaca stokom. Ovi su ga optužili za prijevare i izdaje. Mihajlov brat Filip otišao je u Karlobag gdje je otvorio trgovinu, »kako bi povećao svoje pare koje je svojom trgovinom već stekao ovdje« (»... onde aumentare quel dinaro, che con i suoi traffici aueua qui già accumulato«). Paša moli Generalnog providura da umjesto spomenute braće postavi »počasnog konzula sposobnog da stavi u red njihove interese«, tj. bosanskih trgovaca (»un Console onorato, e capace di ben ordinare li loro interessi«).

Međutim se bosanski paša predomislio i očito na temelju drugih obavijesti povukao svoju naredbu o uklanjanju Mihajla Adžigavrića s položaja zastupnika bosanskih trgovaca krupnom stokom. O tome je obavijestio gen. prov. Contarinija već 14. svibnja. Ovaj je postupio po pašinoj želji.¹⁰³

Nešto prije toga mletačka tvrtka »Malanotti« postavila je preko svog zastupnika Giorgia Gabba zahtjev kod gen. prov. Contarinija da bosanski trgovci budu točni u isplaćivanju dugova. Contarini je proslijedio Gabbovo pismo bosanskom paši i o tome 6. siječnja 1758. obavijestio Magistrat za trgovinu. Slaže se sa zahtjevom da trgovci moraju održavati disciplinu u pogledu kakvoće, količine i utvrđenih cijena.¹⁰⁴

Glavni problem za sve djelatnike uposlene u trgovini volovima između Turskog Carstva i Venecije i dostavi stoke do zadarske skele te njezin prijevoz do Venecije bila je *kužna zaraza* koja je pogađala jednako ljude i stoku i priječila normalnu opskrbu mesom stanovništvo Venecije i njezine kopnene pozadine. Venecija je u tu svrhu održavala posebni državni aparat za praćenje širenja kuge, koja se redovito širila od Carigrada preko cijelog Balkana na kopnu i preko pomorskih dovoza robe u zemlje jadranske regije. Najbolje obaviještena o širenju te pošasti preko tog posebnog aparata obavještajaca, Venecija je odmah izvještavala sve države jadranskog sektora koje bi mogle biti zahvaćene od kuge, nerijetko šireći krive obavijesti u svoje političke svrhe.

102 I. mj., pod datumom.

103 I. mj.

104 I. mj.

Početak pedesetih godina širila se kuga po istočnim balkanskim zemljama. U dopisu od 24. travnja 1750. Generalni providur obavijestio je Provedure za zdravstvo u Veneciji da iz Beograda dolaze glasovi kako se kuga širi iz Vlaške i Moldavije na zapad. On je poduzeo odgovarajuće mjere.¹⁰⁵

Kuga je međutim nastavila harati i sljedeće godine. U kolovozu 1751. god. Providuri za zdravstvo izvješćuju Generalnog providura u Zadru da je zaraza buknila u Carigradu i otuda se proširila sve do mletačke granice. Zahvativši Sarajevo, Travnik i Jajce, prešla je u Knin i ostala pogranična mjesta.¹⁰⁶

Njihove je navode potvrdio providur Knina Semitecolo u pismu od 23. kolovoza. On je primio obavijesti od austrijskog zapovjednika iz Karlovca da je zaraza zahvatila mjesta na području Monarhije u blizini mletačke granice. Na tu obavijest Kolegij za zdravstvo (Collegetto di sanità) u Zadru obustavio je svaki prijelaz ljudi i stoke iz Otomanskog Carstva, zatvorio sve trgove i sajmove i sva skupljanja mnoštva ljudi («*Reduzioni*»). Kolonel iz Posedarja obavijestio je providura Semitecola, da je u njegovom kraju epidemija zahvatila krupnu stoku.¹⁰⁷ Stoga je slabo uvjerljiv demanti mletačkih Providura za zdravstvo od 18. rujna iste godine, upućen Generalnom providuru za Dalmaciju. Prema njima, lažne su se vijesti proširile, da je zaraza zahvatila pogranična mjesta Dalmacije.¹⁰⁸ Oni uza sve to na proljeće sljedeće godine proglašuju netočnima obavijesti austrijskog zapovjednika u Karlovcu o širenju kuge u dopisu upućenom Generalnom providuru,¹⁰⁹ a u dopisu od 2. lipnja te godine upućenom istom Providuru proglašuju nerazumnom karantenu od 40 dana, koju je zapovjednik Knina nametnuo tom kraju («... non essendo ragionevole la quarantena di 40 giorni imposta dal comandante di Knin...»). Naređuju da se kontumac snizi na 14 dana, kako je uobičajeno u vrijeme punog mira od zaraze.¹¹⁰

Uza sva poricanja o širenju zaraze od strane samih mletačkih Providura za zdravstvo, ipak su mjere opreza koje su poduzimale mjesne vlasti teško pogađale promet stoke kroz zadarsku skelu.

105 A. S. V., *Provveditori alla Sanita*, b. 242, *Lettere dei Provveditori*, list 142.

106 I. mj., 1. 167.

107 I. mj., 1. 168.

108 I. mj., 1. 171.

109 I. mj., 1. 188.

110 I. mj., 1. 193.

Čini se ipak da je val zaraze sljedećih godina zahvatio samo krajeve Albanije. Tek u jeseni 1755. providur u Kninu u pismu od 15. rujna obavijestio je Magistrat za zdravstvo da se ponovno pojavila epidemija kod volova u kraju Knina na turskom teritoriju.¹¹¹

Na isteku šestog desetljeća ponovne potvrde o širenju zaraze u zadarskoj pozadini. Generalni providur je obavijestio Magistrat za zdravstvo da je epidemija zahvatila krupnu stoku u kraju Knina. Providuri mu odgovaraju 3. studenoga 1759. naredbom da se odijeli zdrava stoka od bolesne, da se zabrane sajmovi stoke i uvoženje stoke iz Bosne osumnjičene od zaraze.¹¹²

Dne 13. listopada 1759. god. serdar Andrija Sinobad dostavlja gen. prov. Antoniju Diedu popis oboljelih, ozdravljenih i izginulih od kuge na području Kninskog polja: stanovništvo broji 55 obitelji s 456 duša. Posjeduje u svemu 885 grla volova, od njih 4 oboljela od kuge, 138 ozdravljeni i 35 izginuli. A u kraju Vrpolja živi 41 obitelj s 349 duša. Imadu 629 grla goveda, od toga 11 oboljelih, 105 ozdravljenih i 26 izginulih.¹¹³

U pogledu *kretanja stoke* iz balkanske pozadine prema Zadru nailazimo za ovo desetljeće na veoma štire tragove s obzirom na pojedine Transporte, dok iz izvještaja mletačkog magistrata za zdravstvo, posebno u godinama mirnijim od stočne zaraze, saznajemo da je promet stokom na tom području dosizao relativno visoki ritam.

U rujnu 1757. god. Generalni providur za Dalmaciju obavijestio je Providure za zdravstvo da je dogon od 100 grla volova iz Vlaške bio na putu napadnut od epidemije te je stiglo u Veneciju 75 grla.¹¹⁴ U lipnju 1757. god. stigla je iz Zadra manžera patruna Grgura Lazarina u Veneciju s teretom volova. Nije označen broj grla.¹¹⁵ - Dne 1. listopada 1757. god. zastavnik (cornetto) Ivan Pintić iz Ostrovice izvijestio je gen. prov. Alvisa Contarinija da su tamo stigle dvije pošiljke (condotte) volova na putu za Zadar. Vizitirani od kirurga, svi zdravi. Međutim, dva dana iza toga Generalni providur

111 I. mj., busta 243, Lettere dei Provveditori, I. 11.

112 I. mj., I. 77.

113 A. S. V., Provveditori alla Sanita, b. 455, Lettere ai Provveditori, bez fol. Navode se kuće na Kninskom polju s više grla volova: harambaša Todor Vuković (37), Todor Dujić (Giuich!) (20), Ilija Medić (20), Nikola Popre (? Puoprz!), Stipe Šimić (20), Filip Marić (26), Jovan Biserić (Iouan Biserich!) (25), Trifun Sinobad (78), Simeon Mirković (43), Marko Kuluvića (?) (21), pop Jovo Novaković (30), Andrija Kalat (jandre!) (31), Josip Grgić (27).

114 A. S. V., Provveditori alla Sanita, busta 243, Lettere dei Provveditori, I. 56.

115 I. mj., I. 69.

izvješćuje Magistrat za zdravstvo da se radi o 607 grla volova, vlasništvo Hadži Dauta (Azi Daut!) i više drugih trgovaca. Nisu svi volovi stigli do krcališta. Ali broj izginulih volova je znatan (*considerevole*) i to pobuđuje sumnju. Stoga je on patru Antunu Todaru iz Silbe, koji je istoga dana krenuo s manzerom nakrcanom sa 75 volova u Veneciju, izdao nalog da na putu ne dolazi ni s kim u dodir, a još manje da bi se iskrcao (*«... e molto meno far alcun abarco»*). Radi se o stadu od stotinjak volova pristiglih iz Vlaške i osumnjičenih da su djelomice zaraženi.¹¹⁶

Početak sedmog decenija zbog smanjenog uvoza stoke iz Otomanskog Carstva mletačke su se vlasti morale usmjeriti prema izvozu domaće krupne stoke u Veneciju, kako bi barem donekle zadovoljili tamošnje potrebe za mesom. Taj zadatak bio je povjeren Grguru Biliću, stanovniku Splita, kao glavnom trgovcu volovima s područja Dalmacije pod Venecijom (*«come principale negoziante di manzi»*).¹¹⁷

Pri tome mora da je bilo pokušaja prokrijumčariti preko granice bosansku stoku i ukrcati je u skeli za Veneciju kao domaću. Time su bili oslobođeni obveze platiti taksu turskom eminu u Zadru. Ovaj je u takvim slučajevima, naravno, ulagao prosvjede kod Generalnog providura. U jednom je slučaju gen. prov. Francesco Diedo - kako je sam izvijestio 15. kolovoza 1761. god. magistrat za trgovinu (*Cinque Savi alla Mercanzia*) - morao pozvati iz Sinja Jakova Vuletića, da bi ovaj posvjedočio da je jedan transport od 88 volova upućen u Veneciju bio domaćeg podrijetla.¹¹⁸

U spisima Providura za zdravstvo (*Provveditori alla Sanità*) polovicom ovog desetljeća nalazimo nekoliko pojedinačnih prijevoza stoke iz Zadra u Veneciju. Dne 5. rujna 1765. polazi iz Zadra u Veneciju patrolnik Sebastijan Car iz Silbe sa svojom kasterom nakrcanom s 410 grla sitne stoke, vlasništvo Grgura Lovrovića iz Sinja, a upućuju se Lorencu Michelinu i drugovima u Veneciju.¹¹⁹ Tri dana iza njega kreće u Veneciju sa svojom manzerom patrolnik Josip Jadrošić iz Premude nakrcanom sa 76 grla volova, skupljeni u Palanci kod Knina.¹²⁰ Istoga dana krcao je za Veneciju na svojoj manzeri patrolnik Martin Škropanić iz Silbe 75 volova, isto tako skupljeni u Kninu. Vještaci su

116 I. mj., b. 455, *Lettere ai Provveditori*, bez fol.

117 A. S. V., C. S. M., busta 572, bez fol.

118 I. mj.

119 A. S. V., *Provveditori alla Sanità*, b. 461, *Lettere ai Provveditori*, bez fol., pod datumom.

120 I. mj.

zakletvom potvrdili da je stoka zdrava.¹²¹ Dne 20. rujna iste godine krca za Veneciju na svojoj manzeri patrun Šimun Petito 76 volova, skupljenih u Palanci kod Knina. Zadarski mesari Giovanni Metaxà (!) i Jakov Dragunić potvrdili su da je stoka zdrava.¹²² Istoga dana kreće i patrun Juraj Čupičić iz Silbe sa 78 grla volova upućenih u Veneciju. Gore spomenuti vještaci u Zadru isto tako potvrđuju da je stoka zdrava.¹²³ I treći prijevoz, ovoga puta bilo je u pitanju 410 brava, ukrcanih na kasteri patruna Antuna Sambunjaka iz Silbe, krenuo je istoga dana za Veneciju. Vlasnici stoke bili su Grgur Lovrić i drugovi iz Sinja, a naručeni od Lorenza Michelina i drugova iz Venecije.¹²⁴

O dinamici slanja stoke iz Zadra u Veneciju nalazimo daljnje potvrde u dokumentaciji koja se bavi širenjem ljudske i stočne *kužne zaraze*. Ova je bila glavni uzročnik svih zastoja u ovoj vrsti gospodarske djelatnosti samih država kao takvih, a onda i pokrajina i gradova. Obilata je dokumentacija o širenju kuge koja je kosila ljude i stoku u prvoj polovici sedmog desetljeća, jer je upravo u ovo vrijeme ona tresla nemilosrdno cijeli Balkan, ne pošteđivši naravno ni Dalmaciju. Druga polovica decenija doživljava stanovito olakšanje na tom polju, kako potvrđuju i navedeni prijevozi stoke u Veneciju, makar one prikupljene na području mletačke Dalmacije, dok je Tursko Carstvo još uvijek bilo zatvoreno za ovu vrstu trgovine. Neznatna je dokumentacija o širenju zaraze u drugoj polovici desetljeća dokaz da je i zlo jenjalo sa svojim udarcima po ljudima i stoci.

Ljeti 1761. godine kužna je zaraza nepošteđeno kosila stoku krupnog zuba u sjevernoj Dalmaciji. Popis izginulih volova na zadarskom teritoriju (Contado di Zara) od 29. srpnja do 25. kolovoza koji je gen. prov. Francesco Diedo poslao u Veneciju Providurima za zdravstvo upravo je stravičan: područje Zadra 626 uginulih volova od zaraze, teritorij Knina 20; dok je na području Sinja nešto manje pokosila: ukupno 299 volova, od toga je na ravnički kraj otpadalo 91 grlo, a na planinske predjele 208.¹²⁵

U kolovozu u Kozlovcu su zabilježena 4 izginula vola od zaraze. Providur u Sinju javio je da je epidemija krupne stoke zahvatila »sva sela

121 I. mj.

122 I. mj.

123 I. mj.

124 H. A. Z., Provveditori alla Sanita, busta 461, Lettere ai Provveditori, bez fol.

125 I. mj., busta 455, Lettere ai Provveditori, bez fol.

Livanjskog polja«. Širenju stočne zaraze pogoduje skupljanje goveda da bi ih se uputilo prema zadarskoj skeli. Sve te vijesti došle su do Generalnog providura, a ovaj ih je prosljedio Providurima za zdravstvo.¹²⁶

Dne 14. kolovoza iste godine Providuri za zdravstvo potvrđuju da su dobili vijesti, da je stočna kuga zahvatila susjednu Bosnu i prešla na mletačko područje. Dva sela u zadarskom distriktu i druga dva sela na teritoriju Sinja potvrđuju zaraze kod krupne stoke. Providuri poručuju da se do skrajnosti pazi na zaražene volove prilikom ukrcavanja na brodove u zadarskoj skeli. Na manzerama koje su prethodnog tjedna stigle na Lido iskricali su preko 10 mrtvih volova. Dobrim dijelom širenju zaraze doprinosi nered u slanju stoke u Veneciju. Šalju se prevelike skupine volova, a to izaziva nered u luci sv. Nikole na Lidu. Preporučuju da se uspori sa slanjem drugih skupina, kako bi se ove pristigle potrošile («... per dar tempo, che in tanto si consumino li Animalì, che in quantità si trouano raccolti sopra questo Lido...»). Uбудуće slati stoku urednije svakoga tjedna i u određenoj količini.¹²⁷ U tijeku rujna zaraza je zahvatila stoku u druga dva sela u Zadarskom kontadu i prešla na teritorij Knina. Stižu vijesti da je zahvatila i područje Splita i Šibenika.¹²⁸

Istoga dana drugim dopisom Providuri za zdravstvo javljaju da su primili obavijest od Generalnog providura, da je u prvoj polovici kolovoza izginulo na područjima Zadra i Sinja gotovo tisuću volova. Prenose ipak vijest, da zaraza jenjava.¹²⁹ Providuri za zdravstvo u izvještajima slanim Generalnom providuru potvrđuju da stoka uza sve opasnosti od kuge ipak stiže u velikim količinama u Veneciju. Znak da su mjere opreznosti od strane ljudstva uposlenom na tom sektoru bile na visini. Radi se vjerojatno o iznimnim slučajevima. Redovito se promet stokom obustavlja na prve tragove zaraze.

Na proljeće sljedeće godine 1762. Providuru javljaju u Zadar da se pohara od stočne zaraze zadržala na jugu, zahvatila je krajeve Skoplja, Prizrena i Skadra. To daje nade da će trgovina opet oživjeti («Cid dā speranza per il sollievo del commercio»). Uza sve to Providuri su obaviješteni da je kuga zahvatila neka sela u Bukovici i prešla na područje Sinja, ali se nije proširila.¹³⁰

126 I. mj., b. 243, l. 104.

127 I. mj., l. 106.

128 I. mj., l. 117.

129 I. mj., l. 115.

I pokraj donekle umirujućih vijesti o širenju kuge kod stoke u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji, godina 1761. i prva polovica 1762. dale su težak bilans u njezinu ugibanju od kuge. Radi jasnije slike o toj situaciji, koja je bez sumnje teško pogodila uopće promet stoke u zadarskoj skeli u tom razdoblju, prenosim u potpunosti tablicu prenesenu Providurima za zdravstvo od strane gen. prov. Francesca Dieda.¹³¹

Broj	Pogodena naselja	Izginuli					Ozdravljeni				
		I.	II.	III.	IV.	V.	I.	II.	III.	IV.	V.
1	18	523	510	245	304	1.528	60	70	17	-	147
2	8	274	312	121	87	794	92	79	45	17	233
3	10	113	64	47	23	247	23	34	14	20	91
4	15	561	438	231	187	1.417	155	55	38	9	257
5	11	152	92	57	24	325	17	18	27	6	68
6	3	28	2	5	-	35	-	13	4	-	17
7	2	11	6	-	-	17	1	-	6	-	7
8	28	896	452	368	136	1.852	149	86	23	17	275
	95	2.558	1.876	1.074	761	6.269	497 ¹³²	355	174	69	1.095
						(6.215)					

1	Serdarija	Dede, okružje (contado)	Zadar
2	"	Smiljanić ¹³³ ,	"
3	"	Šimunić, kotar Skradin	"
4	"	Nakić, posjed Drniš, teritorij Knin	"
5	"	Sinobad, " " " "	"
6	"	Šimić, " Plavno, " "	"
7	Teritorij	Omiš	
8	"	Sinj	

I. volovi; II. krave; III. junci (soranelli); IV. telad; V. ukupno.

¹³⁰ I. mj., 1. 126.

¹³¹ I. mj., b. 455, bez fol.

¹³² U izvorniku stoji pogriješno 496.

¹³³ U izvorniku stoji Smilanovich!

Datirano 8. kolovoza 1762., Zadar. Izginulih volova ukupno 12.538 grla.

Početak 1763. god. označen je općim širenjem kužne zaraze po Bosni: Prusac, dan hoda od mletačko-turske granice, Sarajevo, Mostar. Za zaštitu granice od zaraze mletačka je vlada imenovala potpukovnika Benju za nadzornika granice. Magistrat za zdravstvo u dopisu od 20. siječnja naređuje Generalnom providuru da daje obustaviti sve veze Dalmacije i otoka, uključivši Kvarner, s pozadinom.¹³⁴

Tri mjeseca kasnije Providuri za zdravstvo javljaju generalnom, da u Bosni kuga šiba po ljudima. U Sarajevu umiru po 360 dnevno (»In Seraglio il male infierisce con la morte di 360 persone al giorno«). Zahvatila je Žepče, Travnik, Uskoplje, Pučanstvo u masama bježi amo-tamo tražeći spas od more.¹³⁵ Zaraza nastavlja kositi stoku krupnog zuba u okružju Zadra (»L'infezione bovina affligge da tanto tempo il Contado di Zara...«), potvrđuju Providuri za zdravstvo vijesti primljene od Generalnog providura nazivajući je »fatal pestilenza«.¹³⁶ Svako malo oni šalju lijekove u Dalmaciju, ali od njih slabe koristi.

Generalni providur je obišao granicu, kako bi izdao odgovarajuće naredbe da bi se spriječilo širenje zla po Dalmaciji. Magistrat za zdravstvo očekuje od njega daljnje obavijesti o širenju zaraze u Bosni.¹³⁷ Istoga mjeseca kolovoza Providuri javljaju Generalnom providuru da im se obratio nabavljač sitne stoke u Veneciji s molbom da bi mogao uvesti iz drugih pograničnih država brave za opskrbu pučanstva mesom (»... implora di ritrarre dagli stati esteri contermini gli animali minuti...«). Providuri prepuštaju Generalnom providuru da ispita stvar (»... esami se nelle circostanze attuali si possa accontentarlo«).¹³⁸ Dne 2. rujna međutim Providuri za zdravstvo, budući da se zaraza i dalje širi po Bosni zahvativši i Livno, naređuje Generalnom providuru da zabrani godišnji sajam o Velikoj Gospi u Sinju. Kuga se proširila u krajevima Knina, Skradina i Trogira.¹³⁹ Pri isteku 1763. god. Providuri za zdravstvo i pored vijesti koje su primili da kuga i dalje hara Bosnom (»... che

134 A. S. V., Provveditori alla Sanita, busta 243, Lettere dei Provveditori, I. 141.

135 I. mj., b. 141, I. 144.

136 I. mj., I. 149.

137 I. mj., I. 159.

138 I. mj., I. 163.

139 I. mj., I. 164.

va serpendo nella Bossina«...), dobili su obavijesti da ona ipak jenjava u kraju Knina («... verge verso la fine».¹⁴⁰

Na početku 1764. god. kuga je harala po srednjoj Dalmaciji (Split, Kaštela, Trogir, Klis). U Sinju u obitelji Tokić svi pomrli od kuge. Isto tako i dvije obitelji Fallasco. Sve stvari obitelji Tokić spaljene su, jednako kao i one obitelji Fallasco, jer troškovi raskuženja premašili bi vrijednost samih stvari.¹⁴¹ Blokada uvoza stoke iz turske i Dalmacije nastavila se i na proljeće te godine. A Venecija je trebala mesa. Nabavljač stoke Lorenzo Michelini iz Venecije obratio se na Providure za zdravstvo da bi ovi pronašli način da bi se makar sitna stoka mogla nekako uvesti iz otomanske pozadine i dopratila do zadarske skele. Ovi se u tom smislu obraćaju na Generalnog providura u Zadru, iako iz same Dalmacije pristizu u Veneciju znatne količine škopaca («Per mantenere questa Città provveduta del bisogno di Castratti, dei quali in gran numero ne deriva da cottesta Provincia...», tj. Dalmacije).¹⁴² Prijedlog Magistrata datiran je 28. ožujka. Očito da se stvar nakon toga nije pomakla ni za korak naprijed. Dne 6. lipnja Providuri ponavljaju Generalnom providuru molbu nabavljača škopaca u Veneciji da se nađe koji drugi put kako bi se iz Turskog Carstva mogla uvesti sitna stoka i dopratiti do zadarskog krcališta. Oni predlažu Generalnom providuru da se stoka, da bi se zaštitila od zaraze, u većim skupinama doprati do Zadra, naravno preko predjela gdje nema traga zarazi.¹⁴³ Očito uvoz sitne stoke iz Dalmacije nije bio dovoljan za tamošnje potrebe.

Na proljeće i ljeti 1764. god. kuga u Splitu i na njegovu teritoriju upravo je žarila.¹⁴⁴ Međutim, ljeti kuga je dala predaha drugim gradovima Dalmacije (Zadar, Šibenik, Skradin, Omiš, Makarska) i otocima (Braču, Hvaru, Korčuli). U zadarskom kraju ostaju odijeljeni Nin i Novigrad. Providuri za zdravstvo zato digli su karantenu i dali slobodu trgovanja na prijedlog generalnog providura Pietra Michielija.¹⁴⁵

Tijekom srpnja više bosanskih trgovaca koji su došli u Split sa svojim karavanama donijeli su vijesti o širenju zaraze u Bosni (Mostar, Stolac,

140 I. mj., 1. 167.

141 I. mj., 1. 174.

142 I. mj., 1. 179.

143 I. mj., busta 243, 1. 181.

144 I. mj., busta 685, Contagio in Dalmazia, 1. 4, 5.

145 I. mj., 1. 12.

Glamoč, Duvno). Turski trgovac Sali Salković došao je u Split iz Mostara. Svjedoči da u Mostaru »nema ulice ni predjela koji nije zahvaćen zaraznom bolešću« (»... non v'è cale e contrada /che/ non sia dal morbo contaminata«).¹⁴⁶ Umire 15 do 20 ljudi dnevno.

U kolovozu je, međutim, zaraza lupila po krupnoj stoci u zadarskom kraju. Dne 4. kolovoza kolonel (ne navodi se koji, Sinobad?) iz Knina obavijestio je gen. prov. Pietra Michielija da je u Golubiću kuga zahvatila 30 volova, vlasništvo šestero obitelji. Pretpostavlja da je zarazu iz Bosne prenijela posljednja pošiljka stoke (condotta) koja je bila upućena u zadarsku skelu. Kirurg je smjesta intervenirao, ali zaraza je ostala. U Bosni stočna kuga hara u Glamoču, Sanskom Mostu, Varcar Vakufu i Duvnu.¹⁴⁷ Dne 9. kolovoza rektori Zadra obavješćuju Generalnog providura da je u mnogim selima Gornjeg i Središnjeg okružja Zadra (Contado Superiore e Medio) buknuła žestoka zaraza kod volova (»... in rapporto alla strepitosa epidemica insorgenza nella specie bovina«). Kuga se pojavila u 8 drugih sela, među njima u Raštanima.¹⁴⁸ Brojnu pogibiju stoke u kraju Novigrada potvrdio je u dopisu od 17. kolovoza Generalnom providuru tamošnji providur.¹⁴⁹

Stravično je svjedočenje Petra Pavla, kapelana u Duvnu, Luke Kuprešanina i drugih otomanskih podanika dano pred upraviteljem u Bilibrigu Episcopulom. Tvrdili su da su u Glamoču i Stocu pomrle gotovo sve obitelji, dok je u Fojnici i Mostaru kuga pokosila preko stotinu obitelji pravoslavaca (»... estinte quasi tutte le famiglie...«).¹⁵⁰

Dopis gen. prov. Michielija upućen 21. kolovoza iz Zadra Providurima za zdravstvo vrvi vijestima o širenju stočne zaraze. Ona je zahvatila Biljane, Raštane, zadarsko predgrađe Arbanase. Michieli je obišao teren i pronašao da kuga hara u osam sela kontada. Dio krivice za širenje epidemije pripisuje nedisciplini »Morlaka«. Kuga kod stoke pojavila se u Kninu i njegovu području.¹⁵¹

Dne 8. rujna kolonel teritorija Knin Stjepan Nakić javlja iz Knina gen. prov. Pietru Michielu da su od zaraze (»con boboni«) umrli pravoslavni pop

146 I. mj., 1. 18v.

147 I. mj., 1. 20, 3.

148 I. mj., 1. 20, 15.

149 I. mj., 1. 20, 17.

150 I. mj., 1. 20, 6.

151 I. mj., 1. 20.

(»prete greco«) Savo Milunović, koji je vršio dužnost pisara u turskoj Palanci kod Grahova, i tri druga pandura. Dva druga pandura zaražena i dvoje njihove djece. Ostali su panduri napustili Palanku. Zato su mletačke vlasti postavile jedan odred (pandura) kod Palanke Rašković, a drugi u Bukovici kod Kistanja kao pratnju volovima i turskim trgovcima.¹⁵² Četiri dana iza toga Generalni providur izvješćuje Magistrat za zdravstvo da prijete velika opasnost za pučanstvo Zadarskog okružja od zaraze. Otomanski panduri iz Palanke kod Grahova izvijestili su ga da se kuga pojavila u Drvaru kod Unca, tri sata hoda od mletačke granice kod Strmice. Dok je kuga kod volova na području Knina nešto popustila, pojačala je svoje ubitačno djelovanje na području Šibenika. U Vrpolju je izginulo od zaraze 77 grla goveda, a 46 ih je oboljelo. Na području Novigrada od 1. srpnja do 12. rujna izginulo je 338 volova, a 138 ostalo zaraženih od obične bolesti. U 24 sela bolest »druge naravi« (»dell'altro carattere«) pokosila je na području toga Kontada 382 grla volova. Te mu je vijesti dostavio »potkolunel Hrvata« (»Ten.te Coll.o de Crovati«) Duplančić.¹⁵³

Providur Knina Giovanni Benzon javlja Michieliju 17. rujna da mu iz dana u dan stižu vijesti o mrtvima s one strane turske granice. Zaraza zatim prelazi na mletačko područje. U Strmici je pučanstvo prepovoljeno. Kolunel teritorija Knina Stjepan Nakić, potvrđujući već poslane obavijesti, prenosi iste vijesti o širenju epidemije u kraju Strmice i u drugim mjestima preko granice. Odlazi u Golubić da izvidi stvar na licu mjesta.¹⁵⁴

I tijekom listopada kuga nastavlja harati kod ljudi i kod stoke, posebno na području Knina. Dne 11. listopada Generalni providur obavješćuje Providura za zdravstvo da zaraza ne jenjava niti kod stoke, uza sve napore potpukovnika Duplančića (»Neppure l'epidemia dei Bouini ralenta il suo corso nel Contado di Zara«).¹⁵⁵ Iz njegova dopisa od 17. studenoga upućenog istom Magistratu saznajemo da je proglasio karantenu od 40 dana nad cijelom Dalmacijom, Bokom Kotorskom, Kvarnerom i nad Dubrovačkom Republikom. Ali glavna se borba protiv zaraze odvija na područjima Knina, Sinja i Imotskoga. Dok se dobija dojam da je kuga nešto jenjala na području Splita, dotle u kontadu zadarskom epidemija volova »divlja više nego ikada do

152 I. mj., 1. 123, 3.

153 I. mj., 1. 123.

154 I. mj., 1. 24, 1-2.

155 I. mj., 1. 29.

dezolacije« («... più che mai perversa nelle desolazioni»). Rektori Zadra ga obavještavaju da su od 24. listopada do dana pisanja ovog izvještaja izginula 344 vola. Izolacija 13 sela nije puno pomogla.¹⁵⁶

Neprestano slanje lijekova protiv kužne zaraze iz Venecije slabo pomaže kao i slanje liječnika. Providuri za zdravstvo u pogledu slanja liječnika navode u dopisu upućenom Generalnom providuru 29. prosinca primjer iz borbe protiv kuge god. 1731. kad je vlada poslala u Dalmaciju Giammariju de Vecchija s mjesečnom plaćom od 25 cekina. Ali ni onda, kao ni sada ni liječnici ne uspijevaju spriječiti haranje kuge.¹⁵⁷ Stravičnu sliku o haranju kuge u sjevernoj i srednjoj Dalmaciji iz ovog razdoblja pružaju brojne statistike mletačkih organa vlasti na terenu upućene svojim pretpostavljenima, koje mogu poslužiti za povijest medicine. Kosila je nepošteditno ljude i stoku. Tragičan je bilans mrtvih ljudi i izginule stoke godine 1764. Na brojna svjedočanstva o širenju kuge u Bosni, koja su iznijeli vođe trgovačkih karavana pred mletačkim vlastima pri njihovom dolasku u dalmatinske gradove nisam se ni obazreo. Ona se odnose ili na sam grad i kraj otkuda dolaze ili, ukoliko govore o drugim krajevima, iznose stvari po čuvenju. Često poljepšavaju situaciju i o kraju iz koga dolaze, kako ne bi i sami došli pod sumnju pred gostoprincima. U svakom slučaju radi se o svjedočanstvima niskog kredibiliteta, na koja se mogu pozvati povjesničari medicine u svojim detaljnijim proučavanjima ove pojave.

Bolesti u svom širenju ne poznaju granica ni vremena ni mjesta. Na samom početku godine 1765., 22. siječnja, gen. prov. Pietro Michiel izvješćuje Providure za zdravstvo da su u Zadar stigla s giljugom patruna Giuseppa Rossija dva kirurga, Zammaria de Vecchi i Santo Valetti s četvoricom pomoćnika (guardiani) noseći lijekove. Javlja da kuga hara na teritoriju Knina i Sinja. Na području Nina ona je zahvatila krupnu stoku. Čini se da po Bosni hara pojačanom snagom (Sarajevo, Travnik, Duvno, Uskoplje, Livno).¹⁵⁸

156 I. mj., 1. 35.

157 I. mj., busta 686, Contagio in Dalmazia, 1. 40. Mjesečnu plaću od 25 cekina i mletački kapetani najvećih brodova duge plovidbe u ono doba mogli su samo sanjati. Ali liječiti okužene, kako nam vrela prikazuju stanje, značilo je stalno gledati smrti u oči.

158 I. mj., 1. 2.

Dne 4. siječnja vrhovni nadzornik Linije u Imotskom narednik Atanasio Bua izvješćuje Michiela da zaraza u Bosni traje s haranjem koje se ne može podcijeniti (»con non indifferente strage«) u krajevima Sarajeva, Fojnice,

Kreševa, Duvna i u raznim drugim selima.¹⁵⁹ Dan iza njega providur u Imotskom Niccolò Bon dostavlja Generalnom providuru vijesti koje je primio od konfidenta o širenju kuge u osam sela u kraju Duvna; u kraju Livna mnoge su obitelji žestoko napadnute od zaraze (»fieramente contaminate«), u Travniku se zaraza snažno osjeća (»si fa gagliardamente sentire«); ne manje u kraju Banjaluke i Mostare.¹⁶⁰

Za temu je od interesa izvještaj gen. prov. Pietra Michiela od 10. siječnja poslan Magistratu za zdravstvo. U Bosni zaraza hara gotovo posvuda. U kraju Knina u proteklom prosincu požnjela je nove žrtve, pa i među vojnicima. Na području Splita i Trogira potpuno je prestala harati, dok u zadarskom kraju jenjava. Ipak je izginulo 212 grla goveda.¹⁶¹ Na kraju siječnja on izvješćuje isti Magistrat o snažnijem kretanju stočne zaraze na područjima Knina i Sinja, dok u zadarskom okružju jenjava (»Sembra in qualche decadenza nelle parti di questo Contado«).¹⁶²

U veljači gen. prov. Michiel, ustanovivši da kuga jenjava na područjima Knina i Sinja, odlučio je povratiti slobodno općenje pozadine s primorskim gradovima. U vezi s time on je opozvao dvojicu gore navedenih liječnika i njihovu pratnju, kako bi ih uputio u Veneciju i time olakšao previsoke državne troškove. Dok u Bosni kuga nastavlja harati, u kraju Nina ona se na stoci dađe osjetiti. Zbog nepažnje ljudi pokosila je 70 grla goveda. O tome je obavijestio 12. veljače Magistrat za zdravstvo.¹⁶³ Tri tjedna nakon toga, 2. ožujka, šalje Providurima za zdravstvo još povoljniji izvještaj o jenjavanju kuge u zadarskom kraju i općenito u Dalmaciji.¹⁶⁴ Predlaže Providurima da potpuno oslobode trgovinsku razmjenu s otocima. I u Bosni zaraza je gotovo iščezla.¹⁶⁵ U pogledu širenja zaraze u Bosni ipak se prevario. U izvještajima od 18. i 29. ožujka.¹⁶⁶ To je potvrdio i bosanski trgovac iz Uskoplja Gavro

159 I. mj., 1. 2, 4.

160 I. mj., 1. 2, 2.

161 I. mj., 1. 1.

162 I. mj., 1. 3.

163 I. mj., 1. 4.

164 I. mj., 1. 5.

165 I. mj., 1. 8.

166 I. mj., 1. 10 i 11.

Jagodina na saslušanju u Zdravstvenom uredu u Splitu: epidemija vlada po svim mjestima Bosne («In ogni luogo della Bosnia sussiste il contagio»)¹⁶⁷. Koncem svibnja Michiel inzistira kod Magistrata za zdravstvo da oslobodi barem unutarnju trgovinu. Već je proteklo 18 mjeseci što primorski gradovi i njihova područja podnose mučnu izolaciju («... che contano ormai dieciotto mesi di penosa segregazione»)¹⁶⁸.

Dok je tijekom ljeta Bosna djelomice trpjela udarce zaraze, dotle je u Dalmaciji zavladao mir u tom pogledu i Generalni providur objelodanio je odredbu Magistrata za zdravstvo, kojom se karantena za brodovlje koje dolazi s Kvarnerskog otočja, Dubrovnika i dalmatinskih luka svodi na 14 dana.¹⁶⁹

Bosna se, međutim, nije riješila kužne mòre cijele 1765. god., iako je u mnogim krajevima i tamo zlo jenjalo.¹⁷⁰ Dapače, kuga je zahvatila i krajeve kuda se kretala stoka iz Bosne prema Zadru. Dok je epidemija snažno harala po Bosni, nije moglo biti ni govora o normalnom izvozu stoke iz Turskog Carstva preko Zadra u Veneciju, dok su karavane s ostalom robom mogle silaziti u splitsku skelu, iako pod strogim nadzorom; i ovdje trgovci i roba podvrgnuti kontumacu od 40 dana. Ali čim je preko granice zaraza počela jenjavati, već se nailazi na tragove dogona stoke u zadarsku skelu.¹⁷¹

Ljeti sljedeće godine već se, makar bojažljivo, obnavlja uvoz stoke iz Otomanskog Carstva preko Zadra u Veneciju. Dne 30. srpnja 1766. Providuri za zdravstvo naređuju Generalnom providuru za Dalmaciju da preko kancelara u Kninu osigura nadzor i pratnju karavana robe i stoke osumnjičene zbog zaraze, a koja se iz Bosne uvozi i vodi prema zadarskoj skeli.¹⁷²

Da bismo dobili konkretniku predodžbu o prometu stoke u zadarskoj skeli u desetljeću koje smo upravo podvrgli analizi u svjetlu zaista obilate dokumentacije, 1757.-1766., posjedujemo na sreću makar sumarnu statistiku o izvozu stoke iz Zadra u Veneciju, koju sam gore donio. Analiza se odnosi na glavni čimbenik koji je prouzrokovao pad izvoza stoke, *kužnu zarazu*. Ova preko navedene statistike podliježe uporedbi i kontroli.

167 I. mj., 1. 6.

168 I. mj., 1. 17.

169 I. mj., 1. 21.

170 A. S. V., Provveditori alla Sanita, busta 686, Contagio in Dalmazia, 1. 27, 34.

171 I. mj., 1. 37.

172 I. mj., busta 244, Lettere dei Provveditori, 1. 7.

Prije svega razlučimo izvoz *stoke sitnog zuba* u Veneciju. Ova na sreću nije podlijegala epidemiji. Problem su bili jedino ljudi koji nisu bili zahvaćeni od zaraze, a koji bi je bilo iz drugih krajeva Dalmacije, bilo iz Bosne dopratili do zadarske skele. A ovih se uvijek našlo u dovoljnom broju. U pitanju je bilo održanje života u tim godinama teške zaraze. Statistika potvrđuje ovo gledište. Izvoz sitne stoke u označenom deceniju dosiže znatnu visinu. Kreće se između 25 i 38 tisuća grla, u prosjeku 30.546 grla godišnje. Znatna dinamika u prometu sitne stoke. Osjetljiv pad u godinama 1759.-1763. potvrđuje i kretanje kužne zaraze kod stoke i kod ljudi tih godina. Ovdje je bez sumnje bio u pitanju ljudski čimbenik. Udareni od kuge, ljudi su se manje kretali.

Naprotiv *izvoz krupne stoke* iz Zadra u Veneciju bilježi upravo drastičan pad u godinama 1761., 1762. i 1763. Pad izvoza u dovoljnoj je mjeri osvjetljen analizom dokumentacije. Raniji početak pada izvoza sitne stoke možda treba pripisati natalitetu. Izvoz krupne stoke u navedenom deceniju dostiže u prosjeku 7.411 grla godišnje, dok se prosječni godišnji izvoz krupne stoke u stoljeću kretao između 9 i 10 tisuća grla. I u ovom slučaju dinamika stočne zaraze u ovom deceniju nalazi svoje opravdanje u analiziranoj dokumentaciji.

Na početku osmog desetljeća prilike u Dalmaciji i njezinoj kopnenoj pozadini pogoduju normalnoj trgovinskoj razmjeni s Venecijom. Dne 8. kolovoza 1771. Providuri za zdravstvo potvrđuju da su primili izvještaj Generalnog providura, kako Bosna uživa dobro zdravlje. A ona je glavna izvoznica stoke. Otuda karavane redovito stižu u Dalmaciju.¹⁷³

U siječnju 1774. god. zabilježen je spor vođen pred generalnim providurom Giacomom Gradenigom u Zadru između otomanskog trgovca stokom Marka Ankovića (!) i zakupnika krupnom stokom (partitante) u Veneciji Girolama Targe. Po nalogu Magistrata za trgovinu (Cinque Savi alla Mercanzia) Gradenigo je ispitao slučaj i ustanovio, da je ugovor sklopljen između stranaka bio sklopljen u terminima i pod pogodbama, kako ih je izložio trgovac Targa. Stoga je dao za pravo Targi i okrivio turskog trgovca. Na teret ovoga palo je 55 grla mrtvih volova. Do sporazuma između Ankovića i Targe došlo je uz posredovanje emina i trgovca stokom Stjepana Jurića.¹⁷⁴

173 I. mj., I. 86.

174 A. S. V., C. S. M., busta 572, Provveditor General da Mar, bez fol.

Te godine 1775. mora da je u Veneciji bila jaka potreba za mesom. Na molbu Providura za mesnice Providuri za zdravstvo obratili su se na glav. prov. Gradeniga 26. svibnja istakavši kako je neophodno potrebno »da bez daljnjega kašnjenja budu privedeni od granice do zadarskog krcališta dogoni volova koji dolaze iz Bosne upućeni u Veneciju« (»che siano senz'alcun ritardo tradotte dal Pubblico confine al Caricatore di Zara le partite de' Bovi, che calano dalla Bossina, che sono dirette a questa Dominante«). Magistrat za zdravstvo navodi kako se ljeti ne može očekivati dobava stoke u Veneciju s bilo koje druge strane. Zato naređuju Generalnom providuru da dađe vojnicima pratiti volove od Raškovića do skele u Zadru, označivši unaprijed gdje će stoka naći ispašu.¹⁷⁵

U toku iste godine 1779. vodila se parnica pred građanskim sudom u Zadru između turskog trgovca stokom Hasan Baše Bubića iz Požarevca i zakupnika volova (partitanti) u Veneciji Giuseppa Bagatelle i drugova zbog kašnjenja jednog prijevoza volova. Bubića je na sudu zastupao Bektaš Baša Vujić iz Sarajeva, nabavljač stoke za Veneciju, a naručitelja stoke Bagatellu otpremnik stoke iz Zadra čuveni trgovac bosanskom stokom Stjepan Jurić. Jurić je pred sudom u Zadru u ime Bagatelle 20. lipnja odgovorio na predstavku Gujićevu da on nije protiv toga da se toga dana navečer ukrca na brod za Veneciju pošiljka volova koja je dan ranije naveče stigla u Zadar, ali pod uvjetom da to ne ide na štetu prava naručitelja stoke. Stoka je, naime, bila stigla dan ranije oko 24 sata prije nego je bila pismeno obznanjena od strane tvrtke.

Mjesec dana kasnije, 20. srpnja, pred zadarskim je sudom uložio predstavku Karlo Matacin, nadzornik zdravstvene stanice na Ravnici (Spianata) u Zadru u ime Bektaš Baše Vujića, koji se onda nalazio u Lazaretu sv. Marka u Zadru. On je bio primio toga dana dopis suda od 13. toga mjeseca, u kome Stjepan Jurić, otpremnik volova u Zadru, u ime Bagatelle i drugova, ulaže prosvjed protiv Hasan Baše Bubića. On odbija primiti pošiljke volova prema pismenom ugovoru od 6. srpnja 1778. god., jer Bubić nije dostavio prvu pošiljku na Lidu 20. prošlog lipnja. Vujić je u ime Bubića odgovorio da je Jurićeva argumentacija klimava (»troppo infelice«). Ona se oslanja na činjenicu da prva pošiljka volova nije stigla na Lido 20. lipnja. Nije bilo u pitanju pomanjkanje savjesti. Do kašnjenja je došlo jer nije dospio na vrijeme poslati krmu za stoku. Ako ugovarači ne odustanu od svog zahtjeva, Bubić

175 A. S. V., Provveditori alla Sanita, b. 244, Lettere dei Provveditori, 1. 207.

će se obratiti na nadležni sud i zatražiti odgovarajuću naknadu za sve podnesene troškove.

Istoga dana, 20. srpnja, zadarski knez Giambattista Corner proslijedio je spise parnice Magistratu za trgovinu u Veneciji.¹⁷⁶ U spisima nisam našao tragova kako je spor završio.

Trgovac stokom hasan Baša Bubić iz Požarevca (Poserevaz!) ušao je u sličan spor s istom trgovačkom tvrtkom volovima u Veneciji zbog jedne druge pošiljke volova u Veneciju. Dne 13. srpnja 1779. uložio je prosvjed u vlastito ime i u ime svoga druga Gavre Petrovića, obojica otpremnici volova iz Zadra u Veneciju. Dne 13. istog mjeseca stigla je u zadarsku skelu spremna za krcanje pošiljka volova (ne navodi se broj grla), vlasništvo Selakovića i Boškovića, a na temelju kupoprodajnog ugovora Bubića s navedenom mletačkom trgovačkom tvrtkom. Ovoga je puta Jurić zastupao Bubića i iznio u uredu zadarskog kneza Cornera kako zbog žestokog sjevernjaka («per il vento burrascoso di tramontana») nije bilo moguće ukrcati stoku na brod. Međutim, dan prije Jurićeve predstavke, 12. istog mjeseca, stiglo je prosvjedno pismo od Bagatelle i drugova, datirano 6. toga mjeseca, na adresu Hasan Baše Bubića. Jurić je izjavio u kneževu uredu da nije u stanju obustaviti tu pošiljku volova zbog pomanjkanja krme i vode. On je odlučio te večeri ukrcati stoku na brod patruna Matije Petita iz Silbe i naknadno izglati spor između stranaka odsutnih iz Zadra. Knez Corner je Jurićevu predstavku uz svoje popratno pismo istoga dana uputio Magistratu za trgovinu.¹⁷⁷

U obradi odnosa između samih trgovaca prodavača i kupaca stoke, zatim patruna prevoznika i otpremnika, nailazimo na više takvih parnica. Ove dvije mogu poslužiti kao primjer zbog kojih su se sve stvari kačili između sebe.

Osmi decenij u pogledu prometa stoke u zadarskoj skeli završava s podacima kako općenitijim, tako i onim konkretnim o pojedinim prijevozima.

U spisima Državnog blagajnika (Savio Cassier) postoji svojevrsna statistika o dolasku volova u Veneciju za desetljeće 1777.-1786. i to samo za tri mjeseca u godini: travanj, listopad i studeni. Odnosi se očito na početak i završetak plovidbene sezone. Navodim dio te statistike koja se odnosi na go-

176 A. S. V., C. S. M., b. 572, bez fol.

177 I. mj.

dine 1777.-1780., koje nas u ovom času interesiraju.¹⁷⁸

Red. broj	Mjesec i godina	Broj manzera	Dani putovanja		Broj volova	Izginuli na putu
			X-XI	IV		
1.	X.-XI. 1777.	18	8	-	1.503	15
	IV. 1778.	2	-	3	147	-
2.	X.-XI. 1778.	29	8	-	2.335	23
	IV. 1779.	1	-	3	82	-
3.	X.XI. 1779.	33	10 1/2	-	2.700	36
	IX. 1780.	2	-	3 1/2	166	-
4.	X.-XI. 1780.	21	13	-	1.715	63
Ukupno		106	39 1/2	9 1/2	8.648	137

Ova djelomična statistika iz završnih godina osmog desetljeća, u svakoj godini obuhvativši samo tri mjeseca, i to početne i završne, u svemu 11 mjeseci, daje impozantan broj od 8.648 grla krupne stoke. U prosjeku 786 volova mjesečno. Stoka je bila prevezena na 106 manzera, prosječno 81 grlo po brodu. Trajanje putovanja dosta neuravnoteženo odgovaralo je sezonama u kojima su transporti obavljani. Znatno broj izginulih volova od 137 grla dokazuje da ni stoka nije lako izdržala putovanja po proljetnom i jesenskom uzburkanom moru.

Statistika nam ne daje uvid u pojedine transporte s navodom patruna prevoznika, broj volova po prijevozu i izginule stoke na putu. Međutim, u istom fondu Državnog blagajnika nalazi se upravo takva statistika za godine 1777. i 1778. A ti su podaci za temu od primarne važnosti. Donosim je u cjelini.¹⁷⁹

178 A. S. V., Savio Cassier, busta 418, Documenti di spese, br. 27. Iz godine 1782. potječe nedatirana statistika »Foglio dimostrativo« uvezenih goveda i isplata za njih u petogodištu 1778.-1782. Ona nam nadopunjuje nepotpune podatke, za kojima tragamo:

God. 1778.	volova	9.717	dukata	6.073:3
1779.		10.005		6.309:0
1780.		8.069		5.043:3
1781.		8.404		5.252:12
1782.		9.482		5.926:6
Ukupno		45.767		28.604:9

U dodatku stoji: godišnje 9.153 vola, 4.004:5 dukata.

179 I. mj., br. 1.

Red. broj	Polazak iz Zadra	Patruni prevoznici	Dolazak u Veneciju	Dani putov.	Volova	Izginuli na putu
1.	1777. 1. X.	Mattio Scarpa	6. X.	5	81	1
2.	1. X.	Dominik Grandić	6. X.	5	81	-
3.	5. X.	Jeronim Rasol	11. X.	6	80	-
4.	7. X.	Petar Sentić	11. X.	4	85	-
5.	9. X.	Andrija Jadrošić	13. X.	4	86	-
6.	17. X.	Dominik Čupičić	22. X.	5	85	-
7.	15. X.	Antun Car	22. X.	7	85	-
8.	16. X.	Matija Car	22. X.	6	85	2
9.	28. X.	Šimun Petito	31. X.	3	85	-
10.	28. X.	Matija Car	6. XI.	9	85	-
11.	22. X.	Božidar Brnetić	7. XI.	16	85	1
12.	22. X.	Mattio Scarpa	7. XI.	16	85	1
13.	23. X.	Petar Sentić	7. XI.	14	83	1
14.	18. X.	Antun Grandić	7. XI.	20	85	6
15.	27. X.	Dominik Jadrošić	12. XI.	16	85	2
16.	14. XI.	Mattio Scarpa	16. XI.	2	80	-
17.	14. XI.	Dominik Čupičić	18. XI.	4	84	-
18.	15. XI.	Antun Car	18. XI.	3	78	1
19.	1778. 20. IV.	Matija Petito	23. IV.	3	76	-
20.	23. IV.	Dominik Jadrošić	26. IV.	3	71	-
21.	1. X.	Dominik Jadrošić	8. X.	7	72	1
22.	1. X.	Mattio Scarpa	14. X.	13	82	3
23.	5. X.	Antun Car	14. X.	9	76	-
24.	3. X.	Matija Petito	14. X.	11	82	-
25.	8. X.	Dominik Čupičić	15. X.	7	82	1
26.	12. X.	Juraj Brnetić	15. X.	3	82	1
27.	8. X.	Matija Car	15. X.	7	79	1
28.	10. X.	Dominik Grandić	18. X.	8	82	1
29.	11. X.	Šimun Visković	18. X.	7	80	-
30.	11. X.	Matija Car	18. X.	7	82	1
31.	17. X.	Josip Brnetić	25. X.	8	82	-
32.	14. X.	Matija Petito	25. X.	11	82	1
33.	14. X.	Božidar Brnetić	25. X.	11	82	2
34.	17. X.	Antun Bujačić	27. X.	10	82	-
35.	19. X.	Antun Rasol	27. X.	8	82	1
36.	24. X.	Juraj Brnetić	31. X.	7	75	-
37.	24. X.	Matija Car	1. XI.	8	76	1
38.	24. X.	Antun Car	1. XI.	8	81	1
39.	25. X.	Mattio Scarpa	2. XI.	8	82	1

Red. broj	Polazak iz Zadra	Patruni prevoznici	Dolazak u Veneciju	Dani putov.	Volova	Izginuli na putu
40.	25. X.	Šimun Visković	2. XI.	8	81	1
41.	24. X.	Dominik Čupčić	2. XI.	9	82	2
42.	24. X.	Dominik Grandić	2. XI.	9	82	1
43.	23. X.	Dominik Jadrošić	2. XI.	10	77	-
44.	30. X.	Šimun Petito	7. XI.	8	81	2
45.	2. XI.	Antun Rasol	10. XI.	8	82	-
46.	3. XI.	Antun Brajšić	10. XI.	7	82	-
47.	3. XI.	Božidar Bujačić	10. XI.	7	82	-
48.	3. XI.	Matija Petito	10. XI.	7	82	-
49.	1. XI.	Matija Car	10. XI.	9	81	1
50.	1779. 24. IV.	Šimun Visković	27. IV.	3	82	-
Ukupno					4.067	38

Prema statistici od 1. listopada 1777. do 24. travnja 1779. god. zabilježeno je 50 prijevoza volova, ukupno 4.067 grla, na putu izginulo 38 volova. I opet se radi o tromjesečnoj vožnji u travnju, listopadu i studenom, sezonama u kojima je znatno otežana plovidba morem. Razlike u trajanju putovanja između brodova su dijelom velike. Jedna petina od njih trajala je od 10 do 15, pa čak i do 20 dana. Zacijelo bili su spriječeni od žestokih proljetnih i jesenjih bura na moru. Bilo je, međutim, brodova koji su iz Zadra u Veneciju stizali u roku od 3 do 4 dana. Veći dio njih je ipak trebao 7 do 8 dana za istu udaljenost. I kod ovih je zacijelo bilo u pitanju nevrjeme na moru, ali kraće trajnosti. I oni koji su putovali od Zadra do Venecije u 3 do 4 dana vjerojatno su u Istri prekidali vožnju, da bi stoku odmorili, nahranili i napojili.

Veliku kvantitativnu razliku u brojevima brodova u prometu, prevezene i izginule stoke između prethodne i ove statistike treba objasniti time, što ova statistika s pojedinačnim putovanjima očito predstavlja tek dio od prethodne brojidbe. Od patruna prevoznika svi Silbljani, osim Jadrošića, podrijetlom iz Premude.

U toku 1779. god. u vezi s parnicom između tvrtke za nabavku volova iz Turske sa sjedištem u Veneciji Giuseppa Bagatelle pok. Domenica i drugova s jedne i trgovca volovima Hasan Baše Bubića iz Požarevca s druge strane, o kojoj je gore bila riječ, zabilježeno je nekoliko prijevoza volova iz Zadra u Veneciju.

Dne 6. srpnja 1778. god. nabavljači volova u Veneciji Giuseppe Bagatella i drugovi sklopili su ugovor o nabavci volova iz Otomanskog Carstva s trgovcem volovima Hasan Bašom Bubićem. Bubić se tim ugovorom obvezao da o svom trošku nabavi i uputi u Veneciju stanoviti broj pošiljki volova pod određenim uvjetima: a) dati pregledati stoku od zdravstvenog vještaka prije nego se pristupi krcanju u manzere, koje mogu krcati od 75 do 85 volova i ne više; b) pomorski rizik snose stranke podjednako; c) u slučaju da prodavač dade ukrcati na brod preko 82 grla volova, rizik pada sav na njega; d) štetu za izginule volove na putu snose obje stranke podjednako; e) volovi moraju biti debeli i podesni za prodaju (»mercantili«), osim bikova, bizona¹⁸⁰ i bivola, težine 800 libre po paru; f) stoku se mora predati klaonicama 8 dana nakon iskrcavanja iz broda; g) odvagnuvši je, isplatiti prema ugovorenoj cijeni; h) stoka mora biti ukrcana na brodove u dane određene u ugovoru; u protivnom slučaju kupci su slobodni primiti pošiljke ili ih odbiti; i) mornarima za usluge koje stoci budu činili za vrijeme putovanja kupci isplaćuju 11 lira po pošiljci; j) isplata se obavlja u mletačkoj valuti; k) volovi koji po paru ne dosižu težinu od 800 libri, podliježu carini od 55 lira po glavi u mjesecima kolovozu, rujnu i listopadu; carinu plaća trgovac; l) za volove koji po paru premašuju težinu od 875 libri po paru, kupac nadoknađuje trgovcu sa četvrt cekina (5:5 mlet. lira) po paru; m) prijepis ugovora poslati otpremnicima stoke (spedizionieri) Stjepanu Juriću i Gavri Petroviću u Zadar.¹⁸¹

Godinu dana kasnije, 6. srpnja 1779., kupci stoke u Veneciji Bagatella i drugovi uložili su pred Magistratom za trgovinu (cinque Savi alla Mercanzia) prosvjed zbog zakašnjele pošiljke volova, koja je trebala stići u Veneciju 20. lipnja te godine. Ogromnu štetu (»sommo danno«) koju su zbog toga oni pretrpjeli prebacuju na nabavljača Bubića. Na njega prebacuju i troškove koje su oni imali oko nabavke sijena za pristiglu stoku i ostale troškove.¹⁸² Magistrat za trgovinu dostavio je Bagatellin prosvjed zadarskom knezu, a ovaj ga je 20. srpnja prosljedio trgovcu stokom Stjepanu Juriću kao Bubićeveu zastupniku i tako je započela parnica o kojoj je gore bilo riječi.¹⁸³ U svjetlu

180 *Bistori*. Termin nejasnog značenja. Ne nalazi potvrde u rječnicima, niti dijalektološkima. Vjerojatno označuje bizona (bisonte).

181 A. S. V., Savio Cassier, busta 421, Documenti di spese, br. 33, stampe.

182 I. mj.

183 A. S. V., C. S. M., busta 572, Provveditor General da mar, bez fol.

termina sklopljenog ugovora među navedenim strankama lakše je prosuditi na kome je ležala krivica.

Drugi transport iz gore izložene parnice od 70 volova, koji je neočekivano stigao u Zadar, nabavljen od Bekteš Baše Vujića u ime Bubića, krenuo je u Veneciju na manzeri silbanskog patruna Matije Cara 20. srpnja.¹⁸⁴

Slijedila su četiri ostala prijevoza. Dne 20. kolovoza krenula je iz Zadra manzera patruna Matije Petita s 82 grla goveda, težine 850 libri po paru. Stoka je bila vlasništvo Bektaš Baše Taljerevića, a upućena na temelju ugovora sklopljenog između Bubića i Bagatelle.¹⁸⁵ Dne 6. rujna krenuo je u Veneciju patrun Sebastijan Car iz Silbe s 82 grla volova težine 950 libri po paru, vlasništvo istog Taljerevića.¹⁸⁶ Dva tjedna kasnije, 20. rujna, krenuo je iz Zadra patrun Šimun Visković s manzerom nakrcanom s 82 vola težine 850 libri, vlasništvo istog trgovca.¹⁸⁷ Istoga dana krenuo je u Veneciju patrun manzere Dominik Jadrošić iz Premude isto tako s 82 grla volova, vlasništvo Sulejman Baše Vujića.¹⁸⁸

Trgovačke tvrtke za nabavku stoke u Veneciji trebale su imati ovlaštenje od Senata na prijedlog Providura i Pomoćnika za mesnice (Provveditori ed Aggiunti alle Beccarie). Tako je na njihov prijedlog za istu svrhu 21. V. 1777. bila ovlaštena tvrtka braće Giuseppa i Giovannija Sagramore s trajanjem od 10 godina. Ali je ova »zbog raznih poznatih zgoda i nezgoda« (»... grazie alle varie notorie vicende...«) otkazala obvezu. Naslijedila ju je trgovačka tvrtka Girolama Targe smanjivši joj godišnju obvezu za nabavku volova za 2.000 grla. Ali i Targa je nakon dvije godine pokazao da nije u stanju odgovoriti obvezama. Nato je Konferencija za nabavku stoke, o kojoj će kasnije biti riječi, proglasila novi natječaj uz obvezu da trgovačka tvrtka nabavlja godišnje 14.000 grla volova. Na natječaju je dobio mjesto nabavljača stoke Giuseppe Bagatella iz Padove odlukom od 28. ožujka 1776. god. Ovaj je odmah raspodijelio mjesta u Veneciji za prodaju mesa na malo određivši odmah i cijenu od 12 1/2 solida po libri mesa. Ali se prodavači mesa na malo nisu toga pridržavali, već su dan iza dekreta prodavali meso po 14, pa i 15 i 16

184 A. S. V., Savio Cassier, b. 421, br. 33, str. 12.

185 I. mj., br. 33, str. 147.

186 I. mj., br. 33, str. 15.

187 I. mj., br. 33, str. 15.

188 I. mj., br. 33, str. 20.

solida libru. Znadu se služiti i verižnom trgovinom.¹⁸⁹ Očito, oni su prouzrokovali neredu u trgovanju mesom na malo i stokom na veliko.

Iako za osmo desetljeće nedostaje dokumentacija koja bi se odnosila na cjelokupni promet stokom, kao uostalom i gotovo u cijelom stoljeću, rekonstrukcija prometa stokom u zadarskoj skeli u ovom desetljeću jasno ukazuje na to da je izvoz stoke iz Dalmacije i njezine otomanske pozadine tekao gotovo normalno. Rata u blizini nije bilo, pa niti onoga protiv kužne zaraze koja bi zahvaćala ljude i stoku. U bogatoj dokumentaciji sadržanoj u spisima mletačkih providura za zdravstvo nailazi se tek na izolirane pojave. Ukoliko se kuga pojavljivala, zahvaćala je više južne predjele Balkana, Albaniju i Srbiju.¹⁹⁰

Naprotiv u prvoj polovici devetog desetljeća nailazimo na slabe tragove u dokumentaciji o prometu stoke kroz zadarsku skelu. Dne 8. rujna 1783. god. gen. prov. Francesco Falier izvijestio je Providura za zdravstvo da je u područje Knina stiglo iz Otomanskog Carstva šest pošiljaka volova, neposredno prije zabrane dovoza stoke iz tih krajeva. Pet dana kasnije Magistrat za zdravstvo naređuje Falieru da se pristupi krcanju navedenih pošiljki od 551 grla uz prethodni pregled kirurga.¹⁹¹ Rektori Zadra bolje su obavijestili Magistrat za zdravstvo u Veneciji u dopisu od 28. rujna. U pitanju je bilo pet dogona volova, ukupno 397 grla, koji su stigli iz Bosne. Pregledao ih je kirurg dr. Giovanni Battista Crivellari i ustanovio da su svi potpuno zdravi («... li ha trovati tutti in perfetta salute»)¹⁹²

Glavni je razlog obustavi uvoza stoke iz Otomanskog Carstva, kako ćemo odmah vidjeti, haranje kužne zaraze. Venecija je bila u teškoj krizi sa mesom. Stoga se Providuri za zdravstvo obraćaju 6. kolovoza 1784. gen. prov. Boldùu s uputama, da odobri uvoz barem brava. Iz zdravstvenih razloga oni su doduše zabranili uvoz u Veneciju stoke («animali lanuti») koja dolazi iz Otomanskog Carstva i Dalmacije, a da ju se prije nije podvrglo redovitoj karanteni. Ali skrajnja potreba za mesom u Veneciji i Provideure za zdravstvo navela je na drugi savjet («... nel nuovo esame donato a questo argomento...»). Magistrat nastoji uskladiti potrebu da se očuva zdravlje ljudi i stoke i da se olakšaju teške posljedice njihove zabrane uvoza stoke. Iz tog razloga Providuri

189 I. mj., br. 33, str. 15.

190 I. mj., b. 244, *Provveditori alla Sanita, Lettere dei provveditori, Dalmazia*, br. 15.

191 I. mj., b. 688, *Contagio in Dalmazia*, bez fol.

192 I. mj., b. 461, *Lettere dei Provveditori*, bez fol.

odobravaju uvoz 17 pošiljki (condotte) brava, koji su kroz dulje vrijeme u Pokrajini bili na ispaši. Dakako uz potrebne zdravstvene mjere.¹⁹³

Godinu prije toga, 19. rujna, Providuri za zdravstvo su, na izvještaj Generalnog providura o širenju stočne zaraze u Karinu i Nadinu, iako je zaraza jenjavala, odgovorili nalogom da se spriječi dogon zaraženih volova u Dalmaciju.¹⁹⁴

U prvoj polovici devetog desetljeća jedva koji transport krupne stoke kreće u Veneciju, barem na temelju do sada istraženih vrela. Dne 7. svibnja 1784. god. kreće iz Zadra u Veneciju s manzerom patrun Sebastijan Car iz Silbe (ovdje se čak niti ne spominje izričito da vozi teret volova).¹⁹⁵ Dva tjedna iza toga, 19. svibnja, kreće u Veneciju patrun Andrija Jadrošić sa svojom manzerom nakrcanom volovima («... col suo trabaccolo carico di manzi...»).¹⁹⁶ Dne 19. lipnja kreće za Veneciju s manzerom krcatom volovima patrun Dominik Čupčić.¹⁹⁷

Uzrok tako drastičnom padu uvoza stoke iz Dalmacije i Turskog Carstva u Veneciju? Nikakav rat ne dolazi u obzir, jedino rat na fronti protiv *kužne zaraze*. Dalmaciju je udarila kužna pohara kakvu ona nije doživjela u svojoj povijesti. Pohara je jednako kosila ljude i stoku u njezinoj bližoj i daljnjoj balkanskoj pozadini upravo u ovo doba. Započela je na samom početku desetljeća, da između 1782. i 1784. dosegne vrhunac. Centar zaraze bio je Split s cijelom svojom regijom. A ostala Dalmacija nije bila od nje pošteđena.

Pojedinih žarišta kužnih oboljenja bilo je i posljednjih godina osmog desetljeća. Providur za zdravstvo u Veneciji Alvise Barbarigo signalizirao je već u veljači 1778. da je zaraza («dal vajuolo») pogađa stoku («animali lanuti») u više mjesta u Bosni, posebno u kraju Banjaluke stoka izumire od zaraze.¹⁹⁸

Ali od početka devetog desetljeća epidemija postaje konstantna pojava. Dne 26. travnja 1781. providur za zdravstvo u Veneciji Alvise Contarini VI. obavješćuje Generalnog providura u Zadru, da je Magistrat za zdravstvo dobio vijesti s više strana da kuga hara u Turskoj, Bosni, Makarskoj, Karlobagu,

193 I. mj., b. 688, Contagio in Dalmazia, bez fol.

194 I. mj., pod datumom.

195 I. mj., b. 461, Lettere dei Provveditori, bez fol.

196 I. mj.

197 I. mj., b. 248, Lettere dei Provveditori, bez fol.

198 I. mj.

Senju, posebno na Krku, gdje je u samo dva dana ostalo zaraženo od kuge oko 300 osoba.¹⁹⁹ Njegove vijesti, međutim, korigira 10. svibnja providur za zdravstvo u Veneciji Girolamo Dilvio Martinengo. Netočne su vijesti o širenju zaraze u kraju Kvarnera i Makarske. Ali ona se pojavila u Srbiji u gradu Jagodini.²⁰⁰ Širenje kuge po Bosni potvrđuju i trgovci koji s karavanama robe silaze u Split.²⁰¹

Međutim, širenje zaraze u Dalmaciji i njezinoj balkanskoj pozadini u prve dvije godine nije moglo preuzeti toliko maha, ako još 10. prosinca 1781. god. providur za zdravstvo u Veneciji Contarini traži podatke od zadarskoga kneza o broju pošiljki volova iz Zadra u Veneciju za cijelu tu godinu. Neka dađe istražiti u registrima broj transporta i broj grla stoke ukrcanih na tamošnjem krcalištu i u kojem su smjeru krenuli, jer im ti podaci za cijelu tu godinu nedostaju. Zatraženi podaci zacijelo su se odnosili ne samo na krupnu stoku izvezenu iz Dalmacije, već i uvezenu iz Bosne, dopraćenu dakako pod najvećom paskom.²⁰² Dne 7. rujna 1782. Providuri za zdravstvo taže od Generalnog providura točnije vijesti o širenju zaraze u Dalmaciji i Bosni (»Nella incertezza per altro di tanti e così vaghi rapporti...«). Providuri očekuju »li rischiaramenti di questa novella insorgenza ed una precisa relazione delli sintomi e progressi fatti fin ora dal morbo nella estera finitima Provincia«.²⁰³ Vidi se da su Providuri primali izvještaje s raznih strana često proturječne i da je zaraza uzimala sve više maha. Npr. u lipnju isti Generalni providur izvijestio je Veneciju da se »sretno rasplinula svaka sumnja u opaku zarazu u pograničnim otomanskim državama« (»... dileguato felicemente ogni sospetto di rea infezione nelli limitrofi Stati Ottomani«).²⁰⁴ A njemački zapovjednik u Karlovcu obavijestio je Magistrat za zdravstvo da se kužna zaraza širi po Bosni sve do Trebinja i Dubrovnika. Po Dalmaciju predstoji neposredna opasnost.²⁰⁵ Da se uvjere o pravom stanju kužne pohare u Bosni, Providuri u dopisu od 24. studenoga odobravaju prijedlog liječnika dr. Paola Pinellija, da osobno ode u Bosnu.²⁰⁶

199 I. mj.

200 I. mj.

201 I. mj., b. 687, Contagio in Dalmazia.

202 I. mj., b. 248, Lettere dei Provveditori, Zara, bez fol.

203 I. mj., b. 249, Lettere dei Provveditori, Zara, bez fol.

204 A. S. V., Provveditori alla Sanita, b. 249, Lettere dei Provveditori, Zara, bez fol.

205 I. mj.

206 I. mj., b. 687. Contagio in Dalmazia, bez fol.

Na početku 1783. god. liječnik Pinelli otišao je u Bosnu i 23. veljače obavješćuje iz Travnika gen. prov. Boldùa da u Sarajevu ima pojava bolesti, pa i kuge, »ali ove je malo i ne hara toliko« (»... ma questa poca, e che fa poca stragge«). Od vjerodostojnih osoba međutim je saznao da je u Vakufu i Uskoplju umrlo oko 800 osoba od neke grozničave epidemije.²⁰⁷

Međutim, u proljeće 1783. god. zbog nerodne godine u Bosni je zavladao glad. Dr. Pinelli vratio se iz Bosne u Zadar. Dne 12. svibnja izvješćuje gen. prov. Boldùa. Bolesti i slabosti zbog pomanjkanja kruha vladaju na sve strane. Pošto su poklali stoku, često krađući jedan drugome, hrane se svakojakim travama. Prošao je širom Bosnu; ljudi na sve strane skupljaju trave koje kuhaju bez ulja i bez soli.²⁰⁸ Istoga dana gen. prov. Boldù šalje porazan izvještaj Magistratu za zdravstvo. »Neprekidne su i bolne posljedice gladi koja već mjesecima i još uvijek pogađa ovo brojno pučanstvo« (»Costanti le dolorose conseguenze dell'inedia, che da Mesi, e tuttavia affligge queste numerose Popolazioni«). Izvještaj se odnosi prije svega na pučanstvo Dalmacije. Narod se hrani travama. Vlada iz Venecije šalje žito koje je uspjela kupiti po Italiji, koja je i sama pogođena nerodicom. Ali sve je to premalo za brojno pučanstvo. Otuda brojne bolesti.²⁰⁹

Stravičan izvještaj o haranju kuge u Bosni šalje 11. lipnja iz Fojnice fra Marko gen. prov. Boldùu. U muslimanskim kućama (»Nelle Case Saracenesche«) u blizini Fojnice osjeća se znatna smrtnost (»si sente della mortalità non indifferente«). U jednoj samoj obitelji umrlo je 16 osoba. U Sarajevu broje u jednoj godini više od 14 tisuća mrtvih.²¹⁰ Iz Dubrovnika Rektor Republike izvješćuje 24. lipnja Boldùa, kako njegova vlada prati širenje zaraze koja hara po Sarajevu. Svakog tjedna tamo šalju svoje tekliče, kako bi utvrdili narav zaraze i njezino širenje. Dragoman iz Travnika javlja kako je zlo uzelo maha dolaskom toplih dana. Prodrla je u više sela u tom kraju. Trgovac koga su iz Dubrovnika poslali u Bosnu javlja iz Foče 13. t. mj., da je »u Sarajevu zlo počelo harati u toj mjeri, da je dnevno umiralo od samih Turaka preko stotinu, a računalo se da ih ima mrtvih u gradu već preko 16 tisuća...« (»... qualmente a Seraglio il Male cominciava a fare strage a segno tale, che al giorno morivano de' soli Turchi più di Cento, e che si

207 I. mj., pod datumom.

208 I. mj.

209 I. mj.

210 I. mj.

calcolava già essere morti in detta Città da sedecimilla persone...»). Iz Foče epidemija se proširila po brojnim tamošnjim selima.²¹¹

Dirljivo je svjedočanstvo bosanskog trgovca Antuna Matića pok. Antuna dano u splitskom lazaretu 27. lipnja. Došao je iz Livna s desetoricom drugova u karavani s deset konja natovarenih vunom, kožom i drugom robom. Tek nakon toga što je zaraza harala čitavu godinu, otkrili su da je na djelu azijska kuga, koja je ušla preko azijskih ljudi (»persone asiatiche«). Ljudi umiru svakodnevno. Oni su usput u jednom danu vidjeli 16 mrtvih. U Visokom su se brojne obitelji ugasile; jednako u Travniku. U drugim krajevima ipak prevladava zdravlje.²¹²

U izvještaju od 8. rujna 1783. god. poslanom iz Zadra gen. prov. Paolo Boldù sažimlje izvještaje primljene iz Bosne o širenju kuge. Prema primljenim svjedočanstvima trgovaca koji iz Bosne silaze u Split zaraza »bjesni već u Otomanskoj državi, a ponajviše u glavnom gradu Sarajevu...« (»... il contagio ormai infierisce nello Stato ottomano, e massimamente nella Città Capitale di Serraglio...«). Tamo, prema zadnjim saslušanjima bosanskih trgovaca, umire dnevno po 80 do 100 ljudi koji prestravljeni bježe iz jednoga kraja u drugi tražeći sigurnost po život.²¹³ Zbog tolike pohare kuge u Bosni gen. prov. Boldù u izvještaju od 7. kolovoza poslanom Providurima za zdravstvo izražava »tešku sumnju od zarazne bolesti koja može pogoditi dogone volova koji dolaze iz Otomanske države u zadarsku skelu« (»Grave sospetto del morbo contagioso che può colpire le condotte dei bovini provenienti dall'Ottomano /Stato/ al caricatore di Zara«).²¹⁴

Kraj sve te pohare od kuge na mletačko-turskoj granici nastavlja se dogon krupne stoke, iako u smanjenom ritmu. Naide se na tu i tamo koje grlo volova zaraženih, koje se skloni u jarku zadarske tvrđave (Forte) na promatranje i liječenje. Boldù je u tu svrhu odredio točna pravila u sprečavanju stočne zaraze na području Kontada. Providur za zdravstvo u Zadru Antonio Pasini otišao je u Stošiju da ispita zdravlje jedne pošiljke volova osumnjičene zbog kuge, dok drugi dogoni upravo stižu - izvješćuje gen. prov. Boldù zadarski kapetan Pietro Orio 9. kolovoza.²¹⁵ Liječnik (medico fisico) dr.

211 I. mj.

212 I. mj.

213 I. mj.

214 I. mj.

215 I. mj.

Gasparo Sartorio iz Venecije, na povratku iz Travnika s karavanom koja je stigla u Split iz Uskoplja, 12. kolovoza tvrdi da u Sarajevu epidemija nastavlja harati. Tamo umire od kuge po stotinu dnevno. U Travniku je on sam vidio kako po 40 okuženih prolazi ispod njegovog prozora. Po gradovima i selima umire ih po 70 do 80 dnevno. Ipak ima krajeva slobodnih od pohare: Uskoplje, Kupres, Kreševo, Fojnica, Duvno, Livno.²¹⁶

Izvještaji koji dolaze u Zadar i Split često se znatno razlikuju u pogledu snage kužne pohare. Providur u Imotskom Giacomo Soranzo izvještuje 22. kolovoza Boldù, da zaraza hara »posvuda po Bosni«. U Sarajevu je potamnila polovicu pučanstva («La Città di Serraglio più della meta distrutta di persone»). U Fojnici i Kreševu zahvaćeni franjevački samostani.²¹⁷ Potpukovnik upravitelj u Imotskom Pietro Gregorio Carrara za kužnu zarazu u Bosni veli da je postala požar («... è divenuto /contagio/ un incendio»). Iz Kotora izvanredni providur javio je da je kuga zahvatila Hercegovinu, Crnu Goru, Albaniju sve do Carigrada, otkuda je vjerojatno i krenula. U toj mjeri žari po turskoj metropoli da je Bailo naredio trgovcima Slavenima (Schiavoni) koji tamo borave, njih 200, da moraju napustiti grad - izvještuje iz Zadra Generalni providur Magistrat za zdravstvo u Veneciji 28. kolovoza.²¹⁸

Dne 29. kolovoza providur u Imotskom Gregorio Carrara javlja gen. prov. Boldù da je Sarajevo od kuge izgubilo dobru trećinu svoga brojnog stanovništva. Gradići Zenica, Visoko, Busovača i Konjic »ostali su pusti i razoreni, brojna tjelesa loše pokopana, prolaznici oboljuju od samoga smrada« («... sono affatto spopolati, e distrutti, mal sepolti li numerosi cadaveri, ne amorbano dal puzzor li Viandanti»). U Uskoplju »nema kuta koji ne osjeća strašne posljedice bolesti, kakve nije bilo u prošlim vremenima« («... non ha angolo che non ne risenta degl'Effeti terribili di un morbo, che non si ebbe pari negl'andati tempi»). To isto vrijedi za Kupres. Na području Uskoplja i Kupresa zaraza je udarila i po volovima. Carrara primjećuje da se bosanski Paša nije pomaknuo iz svoga sjedišta, dok bi on morao biti primjer vjere u sudbinu.²¹⁹

U pogledu zaraze stoke Providuri za zdravstvo pišu 28. kolovoza da obavijesti koje su dobili potvrđuju njihovo uvjerenje da je kuga prešla i na

216 I. mj.

217 I. mj.

218 I. mj.

219 I. mj., b. 688, Contagio in Dalmazia, bez fol.

volove u više sela zadarske pozadine otkuda dolaze dogoni u Zadar na kralište. Jedna zaražena pošiljka volova proširila se na ono malo kuća sela Crno nad Zadrom. Stoga, preporučuju oni, treba obustaviti uvoz volova iz Bosne u Dalmaciju. Stoka koja je stigla u zadarsku skelu prije nego se to dogodilo, čeka na daljnje odluke. Traže izvještaj o broju ovih volova.²²⁰

U rujnu ipak zaraza počinje jenjati. Trgovac iz Livna Rade Novaković, pravoslavne vjere, došao u Split s 23 druga, potvrđuje da je u Sarajevu pomrlo mnogo ljudi od kuge, ali smrtnost popušta.²²¹

Na početku 1784. god. još se uvijek nailazi na žarišta zaraze. Tako 8. siječnja gen. prov. Francesco Falier izvješćuje Magistrat za zdravstvo da se u Grahovu pojavila kuga kod stoke. Izginula 42 grla goveda. Zbog blizine Kninu on je naredio da se obustavi dogon volova iz Bosne.²²² Međutim, u istom mjesecu Petar Popović, trgovac iz Livna, katoličke vjere, u Splitu na saslušanju izjavljuje da je tamo sve zdravo.²²³ Dok se sjeverna Dalmacija već u prvoj polovici desetljeća oslobodila zaraze, u srednjoj je Dalmaciji ona još uvijek harala.

U drugoj polovici 1784. god., pošto je nestala opasnost od zaraze, prelazi se na normalno krcanje stoke u zadarskoj skeli. Dne 6. kolovoza providuri za zdravstvo dozvoljavaju da se u skeli ukrcia 17 dogona (condotte) brava za Veneciju. Ističe potrebu da se pri prijevozu dade stoci odmora, kako bi se napasla i napojila ili u Vrsaru ili kojem drugom uobičajenom mjestu.²²⁴ U vezi s time nešto kasnije, 23. rujna, oni dozvoljavaju da se stoka na putu u Veneciju može iskrčati za odmor i na Brijunima i o tome obavješćuju Generalnog providura.²²⁵

Bile su teške prve tri godine devetog desetljeća za cijeli Balkan, pa i za Dalmaciju. Kuga je mlatila ljude i stoku kao žestoki vihar voće sa stabla, počevši od Carigrada sve do Dalmacije i Like. God. 1783. ostat će valjda u povijesti Dalmacije kao najtragičnija u cijeloj njezinoj povijesti sa Splitom na čelu. Predmet za posebnu obradu s demografskog, gospodarskog i medicinskog gledišta. Kuga je sve poremetila. I u samim vrelima ne nalazimo kretanje

220 I. mj., b. 249, Lettere dei Provveditori, Zara, bez fol.

221 I. mj., b. 688, Contagio in Dalmazia.

222 I. mj.

223 I. mj.

224 I. mj., b. 689. Contagio Istria e Dalmazia.

225 I. mj.

pojedinačnih manzera i kastera iz Zadra put Venecije. Ostaje nam sumarni statistički pregled o izvozu volova iz Zadra u Veneciju 1777.-1787. i to samo za travanj te jesenske mjesece listopad i studeni. Prvi dio brojidbe već sam naveo u obradi osmog decenija, ovdje donosim potpunu brojidbu.

Red. broj	Mjesec i godina	Broj manzera	Dani putovanja		Broj volova	Izginuli na putu
			X i XI	IV		
1.	X.-XI. 1777.	18	8	-	1.503	15
	IV. 1778.	2	-	3	147	-
2.	X.-XI. 1778.	29	8	-	2.335	23
	IV. 1779.	1	-	3	82	-
3.	X.-XI. 1779.	33	10 1/2	-	2.700	36
	IX. 1780.	2	-	3 1/2	166	-
4.	X.-XI. 1780.	21	13	-	1.715	63
	IV. 1781.	-	-	-	-	-
5.	X.-XI. 1781.	21	8	-	1.712	13
	IV. 1782.	2	-	5 1/2	146	1
6.	X.-XI. 1782.	28	14	-	2.283	54
	IV. 1783.	-	-	-	-	-
7.	X.-XI. 1783.	1	11	-	80	4
	IV. 1784.	3	-	6	247	1
8.	X.-XI. 1784.	15	11 1/2	-	1.228	12
	IV. 1785.	2	-	6	164	-
9.	X.-XI. 1785.	20	11	-	1.640	39
	IV. 1786.	-	-	-	-	-
10.	X.-XI. 1786.	8	7 1/2	-	650	10
	IV. 1787.	-	-	-	-	-
Ukupno		206	102 1/2	27	16.798	271 ²²⁶

Ukupni broj volova prevezenih iz Zadra u Veneciju u najkritičnijem deceniju u stoljeću od 16.798 grla daje u prosjeku 1.679 grla godišnje. Ako tome dodamo ostale tri četvrtine godišnje dobijemo godišnji prosjek od 5.039 grla. U 10 godina bilo bi ukupno izvezeno iz Zadra 86.480, u prosjeku mjesečno 8.648 grla. Do rezultata smo došli, dakako teoretskim putem. Godišnji je prosjek morao biti veći, jer se radi o ljetnim mjesecima, kada je plovidba morem daleko snažnija. U svakom slučaju bilo je godina kada je

prijevoz volova bio puno veći i one nadoknađuju »mršave« godine u izvozu stoke iz Zadra.

Treba dodati da u brojidbi nije uključen izvoz u Veneciju sitne stoke. Ako se uzme u obzir da je u navedenom deceniju čimbenik *kuge* kod stoke, pa i kod ljudi, koji su obavljali sve operacije vezane za dogon u Zadar i izvoz u Veneciju, može se zaključiti da su Mlečani u tim na ovom skrajnje kritičnom području ipak opskrbljivali pučanstvo Venecije i njezine pozadine barem minimumom mesa. Mora im se priznati sposobnost voditi uspješno državu i pored toga što su na polju vanjske politike apsolutnom neutralnošću vodili državu u propast.

Izvoz krupne stoke u Veneciju tijekom 1786. god. donesen je u statistici gore navedenoj: u travnju nije zabilježen niti jedan transport volova, dok je u listopadu i studenom bilo prevezeno na 8 manzera 650 grla volova, a drugih 10 grla je izginulo na putu. Shvatljivo je da gotovo ne postoji izvoz volova u Mletke u 1783. godini, godini nezapamćene virulentnosti kuge kod ljudi i kod stoke, kakva se nije pamtila u povijesti Turskog Carstva i Dalmacije kao pogranične zemlje. U toku 1784. i 1785. trgovina stokom, kako navedena brojidba pokazuje, bila se relativno obnovila. Pad od 1.640 izvezenih grla goveda u 1785. na samih 650 grla u 1786. može se objasniti jedino recidivom kuge tijekom te godine, iako u dokumentaciji nailazimo na slabe tragove zaraze.

Znakovi bojazni ugroženosti od kuge koja povremeno dolazi iz Bosne vide se u pojačanoj kontroli nad zdravstvenim listovima (*fedi di sanità*) kojima je svaki brod morao biti opskrbljen.²²⁷

Na vijesti o ponovnom širenju zaraze u Dalmaciji i njezinoj pozadini Providuri za zdravstvo dne 28. travnja šalju za vojnu bolnicu u Zadru lijekove koji su služili i za liječenje civila i stoke.²²⁸

Kužna zaraza mora da je tijekom ljeta te godine dobila na snazi. Dne 3. rujna zadarski knez Angelo Maria Orio i kapetan Girolamo Bragadin javljaju Magistratu za zdravstvo da su 26. kolovoza dobili od šibenskog kneza vijest da je epidemija stoke preko Kupresa prešla u Dalmaciju. Dva dogona volova stigla su u Zadar zaražena. Rektori su na to naredili da se pregledaju

227 A. S. V., *Provveditori alla Sanita*, b. 459, *Lettere dei Provveditori*, bez fol.
228 I. mj., b. 248, *Lettere dei Provveditori*, bez fol.

volovi u Palanci Rašković, prije nego ih se uputi dalje u Zadar. Ujedno zabranjuju slobodnu ispašu stoke u zadarskoj okolini.²²⁹

U rujnu ispituju se u Lazaretu sv. Marka u Zadru pratitelji i vlasnici stoke koja dolazi iz Bosne. Dne 3. rujna bio je ispitan trgovac stokom Mujo Barjaković iz Sarajeva, stigao u Zadar dan prije. Dolazi iz Kupresa, otkuda je krenuo prije 10 dana. Dopratio je 84 vola i ostavio ih na ispaši u Stošiji. Stoka je potpuno zdrava i bit će ukrcana za Veneciju, a on se sutradan vraća u Bosnu. Potvrđuje vijesti da su preko Kupresa ušle u Dalmaciju dvije pošiljke zaraženih volova.²³⁰ Dne 10. rujna potvrđuje svoj dolazak u Zadar iz Kupresa trgovac Ibrahim Baša Svrčiković (Sfercicouich!), rodnom iz Sarajeva. Došao je na konju sam bez stoke da bi obavio neke svoje poslove s otpremnicima stoke u Veneciju i odmah se vraća natrag. Potvrđuje da je došao pod stražom.²³¹ Dne 9. rujna stigao je u Zadar turski trgovac Petar Dragunović, također iz Sarajeva. Došao je preko Kupresa i dopratio 87 grla volova koje je ostavio u Stošiji da bi ih u zadarskoj skeli ukrcali za Veneciju a on se vraća u Zadar. Potvrđuje da se kuga prije dva mjeseca pojavila u Bosni.²³² Dva dana iza toga Mihajlo Ostojić iz Sarajeva izjavljuje u zadarskom Lazaretu da je s četvoricom drugih na konjima dopratio 3 dogona volova, u svakom po 100 grla. Ostavili su ih u Stošiji i toga istoga dana stižu u Zadar da bi bili ukrcani na brodove za Veneciju. Od te stoke 50 volova je vlasništvo nekog Manfrina koje su naručili otpremnici u Zadru (spedizioneri). On se vraća u Bosnu. Posvuda vlada zdravlje, kao i sama stoka vizitirana u Palanci Rašković. Došli su pod pratnjom straže.²³³ I Dedo Derviš bio je iz Sarajeva; 15. rujna dopratio je 87 volova preko Kupresa. Stoku je ostavio u Stošiji da bi je ukrcali za Mletke. I on se vraća u Bosnu.²³⁴ Iz Sarajeva je bio i trgovac stokom Selim (Solum!) Baša Zumbul (Sumbul!), koji je s trojicom drugih 14. rujna dopratio preko Kupresa 4 pošiljke volova, ukupno 358 grla. Od njih 25 grla namijenjeno je mesnicama u Zadru, a ostali će volovi iz Stošije biti dovedeni u Zadar i ukrcani na brodove za Veneciju. Svi su zdravi. Nadodaje da je u Sarajevo dopraćeno 60 grla volova, dok je još bio tamo. Neki su od

229 I. mj., b. 461, Lettere ai Provveditori, filza 31, Dalmazia - Zara.

230 I. mj., bez fol., pod datumom.

231 I. mj.

232 I. mj.

233 I. mj.

234 I. mj.

njih bili zaraženi i odmah zaklani.²³⁵ Dne 17. rujna otomanski trgovac stokom Ilija Stanišić, također iz Sarajeva, dopratio je preko Kupresa 165 volova u dvije skupine, isto tako ostale u Stošiji. Stoka uživa savršeno zdravlje, pregledana u Palanci Rašković. Jedna skupina stiže u Zadar toga istog dana, a druga dan kasnije, da budu ukrcane za Veneciju. Pratlja se vraća u Sarajevo pod sumnjom od zaraze («in grado di sospetto»), tj. i opet pod stražom.²³⁶ Dva dana iza njega stigao je iz Sarajeva preko Kupresa turski trgovac Risto Besarović (Bessalouich!). Došao je bez stoke, da bi obavio neke svoje poslove s otpremnicima volova i onda se vraća natrag.²³⁷ Toj je skupini pratitelja stoke iz Sarajeva u Zadar pripadao i turski trgovac stokom Tripko Tomić zvan Hadžilović (Azzilossich!). I on je došao preko Kupresa sam na konju prateći 102 grla svojih volova, od njih 19 grla namijenjeno za mesnice u Zadru. Stoka je zdrava, vizitirana u Palanci Rašković. Daje podrobnije podatke o dvije pošiljke volova upućene u Zadar preko Kupresa. Tamo je bilo ustanovljeno da su neki volovi bili zaraženi od kuge i pošiljkama nije bilo dozvoljeno preći na teritorij mletačke Dalmacije. Jedna je od tih pošiljki bila poslana natrag u Sarajevo i stoka je bila predana klaonicama. Drugu su pošiljku otkupili neki trgovci iz Sinja i otpremili je tamo. Iza toga se nije čulo ni za kakvu zarazu. Inače u Bosni je sve zdravo.²³⁸

Od 7 navedenih dogona volova iz Sarajeva i njegova kraja od 3. do 20. rujna 1786. god. dovedenih na krcanje za Veneciju u zadarsku skelu, ukupno 1.183 grla, treba odbiti 44 vola namijenjenih zadarskim mesnicama. Tako je u Veneciju bilo preko krališta u Zadru otpremljeno 1.139 volova. Od 7 navedenih trgovaca vlasnika stoke četvorica su bila pravoslavne vjere, trojica zacijelo Srbi po narodnosti; ostala trojica hrvatske narodnosti, muslimani po vjeri. Svi su od Kupresa do Zadra i natrag putovali pod pratnjom pandura, kako ne bi, pod sumnjom zaraze, dolazili u dodir s pučanstvom. Putovanje im je trajalo od 7 do 12 dana.

Međutim pitanje zaraze stoke upravo u kraju Kupresa nije bilo bez temelja. Upravo u to vrijeme, 10. rujna, gen. prov. Angelo Memo obratio se rektorima Zadra prenoseći im vijest koju je dobio od šibenskog kneza, da se u kraju Kupresa pojavila stočna zaraza. Ona bi mogla preći na dogone stoke

235 I. mj.

236 I. mj.

237 I. mj.

238 I. mj.

iz Bosne u Zadar. Falier poručuje zadarskom knezu da sazove tamošnji kolegij za zdravstvo (Collegetto di Sanità), kako bi se osigurao nadzor nad stokom koja dolazi u zadarsku skelu. Pregledati volove prije krcanja u brodove.²³⁹

Dan prije toga javio se gen. prov. Angelu Memu iz Venecije providur za zdravstvo Giovanni Venier prenoseći mu odluku Senata od 4. istog mjeseca da se dozvoli izvoz volova ne samo preko zadarske luke, nego i preko Šibenika i Trogira. O ovome će kasnije biti riječi. Senat je izdao rečeni dekret na molbu tvrtke dobavljača stoke u Veneciji, kako bi se u predstojećoj zimskoj sezoni osigurala u Veneciji potrebna krupna stoka.²⁴⁰

Da bi se olakšao prijevoz stoke iz Zadra u Veneciju, Magistrat za zdravstvo dozvolio je da patruni prevoznici mogu pristajati i na Brijunima (Scoglio di Brioni), da bi odmorili i nahranili stoku i o tome obavijestio kneza u Puli.²⁴¹

Na isteku 1786. god., 2. prosinca, gen. prov. Angelo Memo poslao je Magistratu za zdravstvo brojidbu o stanju volova u Rašteviju i Kozlovcu od 11. listopada do 28. studenoga. prema toj statistici u Rašteviju je bilo 13 kuća zaraženih, a 28 zdravih. Stoke je bilo ukupno 236 grla, od toga 4 grla izginula, druga 4 grla zaražena, 11 grla pod sumnjom zaraze i drugih 11 ozdravljenih. Dok je u Kozlovcu bilo 19 kuća, sve zdrave, a volova je bilo 95. U brojidbi se ne navodi njihovo zdravstveno stanje.²⁴²

Pri kraju 1786. vrela nam daju niz transporta volova iz više dalmatinskih luka u Veneciju. Izraženi u formi brojidbe daju sljedeću sliku:

Red. broj	Datum polaska	Mjesto polaska	Patruni prevoznici	Podrijetlo	Brod	Teret	Luka dolaska	Datum dolaska
1.	4. XI.	Zadar	Bujačić Andrija	Silba	manzera	volovi	Pula	9. XI.
2.	4. XI.	"	Car Matija	"	"	"	"	9. XI.
3.	4. XI.	"	Maras Pavao	"	"	"	"	9. XI.
4.	4. XI.	"	Čupičić Dominik	"	"	"	"	14. XI.
5.	2. XII.	"	Smirčić Nikola	Premuda	"	"	"	14. XI.
6.	2. XII.	"	Car Matija	Silba	"	"	"	14. XII.
7.	10. XII.	Šibenik	Bujačić Antun	"	"	"	"	14. XII.
8.	18. XII.	Trogir	Silvestri Antun	"	"	"	"	1. I. 1787.
9.	30. XII.	"	Smirčić Nikola	Premuda	"	"	"	12. I. 1787.

239 I. mj., b. 248, Lettere dei Provveditori, bez fol.

240 I. mj.

241 I. mj.

242 I. mj., b. 459, Lettere ai Provveditori, bez fol.

U brojidbi ne navodi se broj prevezenih grla goveda niti broj izginulih u plovidbi. Međutim, veoma visoki gubici stoke na samom putovanju do Venecije, koje je pokazala gore navedena brojidba za desetljeće 1777.-1787. od 270 grla, potakao je polemiku, da bi bilo prikladnije za prijevoz stoke upotrijebiti tartanone, prije svega one iz Papinske Države, koji s pola rizika od onoga kome se izlažu manzere i postižu znatno veću brzinu. Sama gornja statistika o izvozu stoke iz Zadra u Veneciju ograničena na vožnju na travanj i jesenje mjesece listopad i studeni imala je poslužiti s podacima o izgubljenosti stoci na putu kao dokaz u prilog upotrebi tartanona umjesto manzera.

Navedeni podaci o izvozu stoke iz Zadra u Veneciju u toku godine 1786. pružaju znatno točniju sliku od predmetu.²⁴³

Godina 1787. očituje krizu u opskrbi Venecije i kopnene pozadine Mletačke Republike stokom iz Turskog Carstva i Dalmacije preko zadarske skele jedno zbog povećanja pučanstva, a još više zbog slabe organizacije u dopremi stoke u skelu i u osiguranju brodova za njezin prijevoz u Veneciju. *Jus privativum* na prijevoz stoke iz Dalmacije i njene balkanske pozadine imala je zadarska skela i patruni Zadarskog kontada. Nered u redovitom prevoženju stoke u Veneciju uzrokovale su i same mletačke vlasti, koje su od davnine priznale Zadru *jus privativum*, kako bi kanalizirajući sav transport stoke u zadarskoj skeli uspješnije mogli ubirati državne takse. Zadarskih se patruna vidi na sve strane po Jadranu, dobrim dijelom u službi države, umjesto da ih se ostavi na raspolganje za prijevoz stoke u Veneciju. Oni su na taj način gubili svoje mjesto u redu vožnju u skeli na uštrb redovitog prijevoza stoke, kako ćemo vidjeti na drugom mjestu.

Dio krivice zbog nereda u skeli i neuspješnog prevoženja stoke snose i sami bosanski trgovci stokom zbog kašnjenja s dogonom stoke ili zbog naglog nagomilavanja, za koje skela nije mogla osigurati dovoljan broj brodova. Dijele dobrim dijelom krivicu i kupci stoke u Veneciji, koji su često odbijali primiti prijevoze zbog kašnjenja, mahom neznatnog, ili mijenjajući zbog toga ugovorene cijene stoke. O svemu ovome podrobnije bit će kasnije riječi.

Ova nam godina daje znatno veću zadovoljštinu, jer nam vrela pružaju daleko bogatije podatke, pa i novim mjerama mletačkih vlasti kako bi osigurale dovoljne količine stoke u metropoli. Potrebe Venecije za mesom su bile tolike, da je sam Senat morao odustati od *jus privativuma* danog zadarskoj

243 A. S. V., Savio Cassier, busta 418, Documenti spese, br.

skeli. Odlukom od 16. listopada 1787. god. odobrio je i nabavljanje i dovoz stoke i iz Papinske Države nailazeći na »skrajnje poteškoće u nabavi iste (stoke) preko Zadra« (»... massime difficoltà ad un tempo di procurare l'occorrente dei medesimi /buoi/ per la via di Zara«). U tu je svrhu dano na znanje Generalnom providuru za Dalmaciju, da velike potrebe metropole za stokom za klanje zahtijevaju od njega da nastavi promicati izvažanje stoke s Balkana preko zadarske skele. Međutim, Konferencija za mesnice (Conferenza alle Beccarie) zadužila je Providura da može slobodno birati vrstu stoke i dozvoliti prevoznicima da se služe i drugim krcalištima, kao što su ona u Šibeniku, Splitu, Trogiru i Kopru, osim onoga u Zadru.²⁴⁴

U stvari, na prijedlog Magistrata za mesnice i Državnog blagajnika (Savio Cassier) Senat je već 4. listopada 1786. god., u vezi s nestašicom mesa u Veneciji na ulazu u zimsku sezonu, izdao tiskani proglas kojim odobrava uvoz volova, osim iz Turskog Carstva, i iz Habsburške Monarhije. Priznaje da je pokušaj uvoza stoke u prethodnoj godini iz tršćanske luke dao slabe rezultate i s obzirom na količinu uvezene stoke i u pogledu njezina kvaliteta. Za neko vrijeme za uvoz volova iz Turske mogu se koristiti i luke u Šibeniku, Trogiru i Kopru. Ističe da se ovime ne dira u staro pravo zadarske skele kao isključive luke za izvoz stoke u Veneciju.²⁴⁵ Kako se vidi, odustajanje od *jus privativuma* zadarske skele imalo je privremeno značenje, dok navedena odluka Senata iz 1787. ne ističe to značenje.

Međutim, naručitelj stoke u Veneciji Giuseppe Bagatella izvijestio je 10. listopada 1787. god. nabavljača volova u Bosni Gavru Petrovića, da su austrijske vlasti zabranile izvoz bilo koje vrste stoke. Bagatella ističe, da ta mjera nije mogla doći u gori čas po Veneciju.²⁴⁶

Pogledajmo kakav je bio promet stoke kroz zadarsku skelu u 1787. god. Pregled prometa stoke donosimo u obliku brojidbe, kako bi se izbjegla ponavljanja vezana za svaki pojedini prijevoz.

244 I. mj., b. 417, br. 3.

245 H. A. Z., Spisi samostana sv. Krševana, kaps. II, br. 104, 1. 18.

246 A. S. V., Savio Cassier, b. 418, br. 2.

N. Čolak, Promet stoke u zadarskoj skeli u XVIII. stoljeću,
Rad. Zavoda povij. znan. HAZU Zadru, sv. 37/1995, str. 411-565.

Red. broj	Datum	Mjesto odlaska	Patrun podrijetlo	Prevoz. brod	Volova	Otpremnik podrijetlo	Kupac podrijetlo	Mjesto dolaska	Vrelo
1.	28. I.	Zadar	Nikola Smirčić Premuda	manzera	-	-	-	Venezia	I
2.	11. II.	"	Andrija Bujačić Silba	"	-	-	-	"	I
3.	23. II.	Trogir	Nikola Smirčić Premuda	"	-	-	-	"	I
4.	24. II.	Zadar	Šimun Petito Silba	"	-	-	-	"	I
5.	24. II.	"	Nikola Marinić Silba	"	-	-	-	"	I
6.	2. IX.	"	Antonio Niccoli	tartanone	48	Franjo Vuletić	Magistrat	"	I
7.	28. XI.	"	Pesaro Giuseppe Fratellini	"	40	"	"	"	I
8.	29. XI.	"	Pesaro Francesco Davanzo	"	40	Gavro Petrović	"	"	I
9.	30. XI.	"	Pesaro Biagio Zecchi	"	40	"	"	"	I
10.	2. XII.	"	Pesaro Antonio Niccoli	"	42	Petar Petrović	"	"	I
11.	10. XII.	"	Pesaro Francesco Davanzo	"	40	Franjo Vuletić Sinj	"	"	I
12.	10. XII.	"	Pesaro Sebastiano Minguron	"	42	"	"	"	I
13.	s. d.	"	Pesaro Giuseppe Nicolin	trabaccolo	41	Rade Lovrić	"	"	I
14.	12. XII.	"	Pesaro Antonio Righetti	tartanone	40	Petar Petrović	"	"	I
Ukupno					337	247			

Statistika nam daje podatke o pojedinačnim prijevozima volova u 1787. godini. Pet prijevoza obavili su domaći patruni iz zadarskog kraja bez navoda broja prevezenih volova. Drugih 9 prijevoza obavili su patruni Papinske

Države na svojim tartanonima s ukupno 373 grla volova. Naveo sam kako je Bagatella, upravitelj tvrtke za nabavku volova u Veneciji, vijest o zabrani izvoza stoke iz podunavske monarhije popratio komentarom da je još samo to nedostajalo Veneciji kraj tolikih poteškoća u nabavci stoke. Nato je dodao da bi u tim prilikama trebalo povjeriti prijevoz stoke iz Dalmacije u Veneciju tartanonima Papinske Države koji bi s 4 vožnje tjedno, ukupno 160 volova, mogli opskrbljivati Veneciju potrebnom stokom za klanje. Dva tjedna nakon toga, 26. listopada, Bagatelli je odgovorio nabavljač volova u Bosni, da tartanoni »nisu dovoljno pokretni u ovim morima za plovidbu među ovim kanalima« (»... non sono per questi Mari troppo agili alla navigazione di questi Canali«). Stoka bi se mogla prevoziti na manzerama do Pule i otuda na tartanonima do Venecije.²⁴⁸

Senat je već na proljeće te godine uočio da dovoz stoke iz Dalmacije ne zadovoljava potrebe metropole i njezine pozadine. Dne 20. ožujka obratio se Providurima i Pomoćnicima za mesnice (Provveditori ed Aggiunti alle Beccarie) u Veneciji da daju objašnjenje za pad uvoza stoke. Ovi su odgovorili tek 6. lipnja ustvrdivši da je do kraja svibnja dovoz stoke iz Zadra i opskrba lojanicama zadovoljavao. A stanoviti pad u dovozu stoke iz Zadra pripisali su nepovjerenju bosanskih trgovaca prema nabavljaču stoke i lojanica u Veneciji Carlu Polliju pok. Valentina, koji je zaostajao u isplatama primljene stoke. Magistrat za mesnice dobio je obavijest od Generalnog providura iz Zadra da su tamošnji nabavljači volova odlučili obustaviti slanje stoke u Veneciju tako dugo dok stoka ne bude isplaćena ne samo za tu godinu, nego i zaostali dugovi. Na posredovanje Magistrata za mesnice kod bosanskih trgovaca, ovi su obećali da će ipak nastaviti sa slanjem stoke, ali traže da na vrijeme budu isplaćeni za izručenu stoku. Providuri za mesnice ističu u odgovoru Senatu da »... u onim zemljama ima obilatog broja volova, koji su uvijek imali prođu kod mletačkog naroda« (»... giacchè in realtà in quelle Terre v'è il solito soprabondante numero di Bovi, quali ebbero sempre il loro smercio con la Veneta Nazione«).²⁴⁹

Nije, dakle, bila u pitanju nestašica stoke niti vanjski čimbenici za nabavku, kao što je kužna zaraza ili rat. Bitke koje su se upravo ovih godina vodile između Turske s jedne i Austrije i Rusije s druge strane (1778.-91.) na istočnom Balkanu nisu bitno utjecale na trgovinsku razmjenu između

248 I. mj., br. 3.

249 I. mj., b. 426, l. 63-69.

Venecije i Turske. U pitanju je bilo nepovjerenje trgovaca i nabavljača stoke u Veneciji. Nije ovdje mjesto ulaziti u dugi spor između Carla Pollija i nabavljača volova.

Za temu je od nemalog interesa usporediti u kojoj se mjeri Venecija opskrbljivala stokom iz Dalmacije i Turskog Carstva i mletačke kopnene pozadine (Terraferma). Značajna je u tom pogledu statistika upravo iz 1787. i 1788. god.²⁵⁰

Rok nabave	Volova		Utrošeno	Carina
	talijanska pozadina	Zadar		
21. XI.-27. XII. 1787.	781	353	293.476:11 L	54.285:13 L
28. XII.-7. II. 1788.	995	500	426.133:15 L	71.567:02 L
8. II.-20. V. 1788.	432	489	246.217:17 L	44.085 L
21. V.-26. VI. 1788.	1.784	1.467	1,053.215:06 L	155.628:10 L
Ukupno	3.992	2.809	2,019.043:09 L	325.566:05 L

U pogledu cijene volova na terenu prema jednoj bilješki nabavljača stoke Petra Petrovića od 25. studenoga 1787. on je kupio u Zadru preko Grgura Kužala (Cusalò!) 20 grla od prve ruke (»di prima compra«) uz cijenu od 7 cekina po grlu, u svemu je platio 140 cekina. Petrović je Kužalu platio osim toga na ime troškova za dva pastira, koji su dognali stoku iz zadarske pozadine u roku od 4 dana 3 lire dnevno po glavi, u svemu 24 lire. Za hranu pastirima u navedena 4 dana platio je 2 lire dnevno, u svemu 16 lira. U ime provizije Kužalu dao je 12 lira po volu, u svemu 240 lira, ukupno 280 lira, odnosno u cekinima (računajući zlatni cekin po 52 lire, kako se izričito u dokumentu navodi) 5:20 lira. Kupnja 20 grla volova i njihova dostava stajala je Petrovića 145 cekina i 20 lira.²⁵¹ U pitanju su dalmatinske lire. Kako se vidi, i troškovi nabave stoke i njezin dogon do mjesta ugovora bili su dosta visoki. Pratitelji stoke s 5 lira dnevno nisu loše prošli, ako se uzme da je nekvalificirani radnik u to doba imao dnevnicu od 2 lire, u najboljem slučaju 3 lire. Jedino njihova odgovornost za stoku i teški uvjeti života mogu opravdati tako visoku dnevnu zaradu. Cijena pak volova od 364 dalmat. lire po grlu zacijelo nije bila pretjerana.

250 I. mj., b. 417, Documenti spese, br. 33.

251 I. mj., b. 418, Documenti spese, br. 6.

Patruni pak za sastavljanje brodske prijavnice pri dolasku plaćali su pisaru u zdravstvenom uredu 16 solida. Za pregled volova od strane vještaka po dogonu (condotta) 2 lire, za sastavljenu izjavu o pregledu 1:4 lire plaćali su otpremnici (spedizionieri). Takav su odgovor dali zadarski rektori 26. travnja 1787. zadarskom kancelaru za zdravstvo Alvisu Salamonu.²⁵²

Godina 1788. spada među one godine u stoljeću, koje nam pružaju najviše konkretnih podataka o ritmu izvoza stoke iz Dalmacije i Turskog Carstva preko zadarske skele u Veneciju kao osnovnom problemu teme koji je pred nama. Pogledajmo stoga najprije ritam izvoza stoke iz Zadra i opet u obliku statistike.

Red. broj	Dat. odlaska	Mjesto	Patrun	prevoznik	Brod	Volova	Otpremnik	Kupac	Mjesto	Vrelo
			podrijetlo				podrijetlo	podrijetlo		
1.	10.I.	Zadar	Paolo Zecchi		tartanone	40	Franjo Vuletić	Magi- strat	Vene- cija	I ²⁵³
2.	10.I.	"	Pesaro Giuseppe Fratlicelli		"	40	Sinj ²⁵⁴	"	"	I
3.	10.I.	"	Pesaro Antonio Righetti		"	39	"	"	"	I
4.	13.I.	"	Pesaro Amadio Niccoli		"	42	Rade Lovrić Šibenik ²⁵⁵	"	"	I
5.	16.I.	"	Francesco Davanzo		"	40	Rade Lovrić	"	"	I
6.	25.I.	"	Pesaro Giuseppe Fratlicelli		"	41	Sinj Stanko Ivezić	"	"	I
7.	27.I.	"	Pesaro Paolo Zecchi		"	40	Benkovac	"	"	I
8.	28.I.	"	Pesaro Amadio Niccoli		"	42	Bego Taljerević Turska	"	"	I
9.	28.I.	"	Pesaro Antonio Righetti		"	42	"	"	"	I

252 A. S. V., Provveditori alla Sanita, b. 461, Lettere ai Provveditori.

253 A. S. V., Savio Cassier, Documenti spese, br. 6. Sva putovanja, iz kojih crpimo podatke iznesene u statistici, nalaze se pod navedenim brojem 6, u brojidbi označeni s br. I.

254 Trgovci stokom Franjo i Stjepan Vuletić, rodaci (u vrelima: cugini!) iz Sinja, posluju zajedno kao jedno trgovačko poduzeće. U dokumentima se navodi čas jedan, a čas drugi. Postupio sam prema dokumentaciji.

255 Ovdje se navodi kao izvoznik stoke iz Šibenika, inače rodom iz Sinja.

N. Čolak, Promet stoke u zadarskoj skeli u XVIII. stoljeću,
 Rad. Zavoda povij. znan. HAZU Zadru, sv. 37/1995, str. 411-565.

Red. broj	Dat. odlaska	Mjesto podrijetlo	Patrun prevoznik	Brod	Volova	Otpremnik podrijetlo	Kupac podrijetlo	Mjesto	Vrelo
10.	9.II.	Zadar	Antonio Cavalieri	tartanone	43	Rade Lovrić Šibenik	Magistrat	Venecija	I
11.	9.II.	"	Amadio Niccoli	"	43	"	"	"	I
12.	10.II.	"	Antonio Righetti	"	39	Franjo Vuletić Sinj	"	"	I
13.	12.II.	"	Giuseppe Fraticelli	"	40	Stanko Ivezić Benkovac	"	"	I
14.	19.II.	"	Amadio Niccoli	"	43	Bego Taljerević	"	"	I
15.	19.II.	"	Antonio Cavalieri	"	43	"	"	"	I
16.	21.II.	"	Francesco Davanzo	"	42	Stanko Ivezić	"	"	I
17.	25.II.	"	Antonio Righetti	"	40	Benkovac Franjo Vuletić Sinj	"	"	I
17.a	9.II.	"	Francesco Davanzo	"	42	Rade Lovrić Šibenik	"	"	I
18.	1.III.	"	Giuseppe Fraticelli	"	41	Stjepan Vuletić Sinj	"	"	I
19.	14.III.	"	Amadio Niccoli	"	40	"	"	"	I
20.	14.III.	"	Antonio Cavalieri	"	40	"	"	"	I
21.	3.III.	"	Marko Marinović	trabaccolo	79	"	"	"	I
22.	19.III.	"	Paolo Zecchi	tart.	40	Stjepan Vuletić Sinj	"	"	I
23.	20.III.	"	Antonio Righetti	"	41	Rade Lovrić Šibenik	"	"	I
24.	20.III.	"	Francesco Davanzo	"	42	"	"	"	I
25.	27.III.	"	Giuseppe Fraticelli	"	40	"	"	"	I
26.	29.III.	"	Francesco Davanzo	"	42	"	"	"	I
27.	3.IV.	"	Amadio Niccoli	"	40	Stjepan Vuletić Sinj	"	"	I

Red. broj	Dat. odlaska	Mjesto	Patrun prevoznik podrijetlo	Brod	Volova	Otpremnik podrijetlo	Kupac podrijetlo	Mjesto	Vrelo
28.	3.IV.	Zadar	Antonio Cavalieri tart. Pesaro		40	Stjepan Vuletić Sinj	Magi-strat	Vene-cija	I
29.	6.IV.	"	Antun Silvestri Silba	manzera	75	Bektaš Taljerević	"	"	I
30.	7.IV.	"	Francesco Davanzo Pesaro	tartan.	41	Rade Lovrić Sinj	"	"	I
31.	18.IV.	"	Pavao Maras Silba	manzera	81	Franjo Vuletić Sinj	"	"	I
32.	7.IV.	"	Jeronim Banić Iž (Zadar)	"	71	Bektaš Taljerević	"	"	I
33.	20.IV.	"	Amadio Niccoli Pesaro	tartan.	41	Rade Lovrić Sinj	"	"	I
34.	20.IV.	"	Marko Marinović Silba	manzera	83	Franjo Vuletić Sinj	"	"	I
35.	23.IV.	"	Dominik Jadrošić Premuda	"	80	Rade Lovrić Sinj	"	"	I
36.	20.IV.	"	Amadio Niccoli Pesaro	tartan.	42	"	"	"	I
37.	25.IV.	"	Marko Marinović Silba	manzera	83	Franjo Vuletić Sinj	"	"	I
38.	26.IV.	"	Antun Marinić Silba	"	82	Rade Lovrić Sinj	"	"	I
39.	30.IV.	"	Antun Silvestri Silba	"	81	"	"	"	I
40.	1.V.	"	Dominik Jadrošić Premuda	"	77	"	"	"	I
41.	7.V.	"	Andrija Jadrošić Premuda	"	82	"	"	"	I
42.	11.V.	"	Jeronim Banić Iž	"	83	Stjepan Vuletić Sinj	"	"	I
43.	11.V.	"	Antun Petito Silba	"	83	"	"	"	I
44.	23.V.	"	Pavao Maras Silba	"	82	"	"	"	I
45.	23.V.	"	Andrija Jadrošić Premuda	"	82	"	"	"	I
46.	31.V.	"	Marko Marinović Silba	"	21 + cavalli	"	"	"	I
47.	12.VI.	"	Antun Marinić Silba	"	83	"	"	"	I
48.	12.VI.	"	Matija Car Silba	"	82	"	"	"	I

Red. broj	Dat. odlaska	Mjesto	Patrun podrijetlo	prevoznik	Brod	Volova	Otpremnik podrijetlo	Kupac podrijetlo	Mjesto	Vrelo
49.	16. VI.	Zadar	-----		manzera	83	Stjepan Vuletić Sinj	Magistrat	Venecija	I
50.	16. VI.	"	Andrija Bujačić Silba		"	83	"	"	"	I
51.	16. VI.	"	Juraj Čupičić Silba		"	34	Nikola Bošnjak	"	"	I
52.	30. VI.	"	Dominik Jadrošić Premuda		"	83	Franjo Vuletić Sinj	"	"	I
53.	30. VI.	"	Antun Silvestri Silba		"	83	"	"	"	I
54.	3. VII.	"	Andrija Jadrošić Premuda		"	82	Rade Lovrić Sinj	"	"	I
55.	7. VII.	"	Dominik Čupičić Silba		"	79	Franjo Vuletić Sinj	"	"	I
56.	10. VII.	"	Jeronim Banić Iž		"	82	Rade Lovrić Sinj	"	"	I
57.	15. VII.	"	Andrija Bujačić Silba		"	80	Franjo Vuletić Sinj	"	"	I
58.	15. VII.	"	Marko Marinović Silba		"	80	"	"	"	I
59.	15. VII.	"	Pavao Maras Silba		"	8+	"	"	"	I
60.	24. VII.	"	Antun Petito Silba		"	83	Rade Lovrić Sinj	"	"	I
61.	28. VII.	"	Antun Marinić Silba		"	83	Franjo Vuletić Sinj	"	"	I
62.	30. VII.	"	Šimun Petito Silba		"	83	"	"	"	I
63.	31. VII.	"	Antun Silvestri Silba		"	83	"	"	"	I
64.	6. VIII.	"	Jeronim Banić Iž		"	83	Nikola Grabovac	"	"	I
65.	11. VIII.	"	Andrija Jadrošić Premuda		"	80	Stjepan Vuletić Sinj	"	"	I
66.	11. VIII.	"	Dominik Jadrošić Premuda		"	80	"	"	"	I
67.	14. VIII.	"	Ivan Marija Čupičić Silba		"	83	"	"	"	I
68.	14. VIII.	"	Antun Petito Silba		"	83	"	"	"	I
69.	21. VIII.	"	Andrija Bujačić Silba		"	82	Aleksa Petrović	"	"	I

Red. broj	Dat. odlaska	Mjesto podrijetlo	Patrun prevoznik	Brod	Volova	Otpremnik podrijetlo	Kupac podrijetlo	Mjesto	Vrelo
70.	21.VIII.	Zadar	Pavao Maras Silba	manzera	81	Risto Gavrilović	Magi- strat	Vene- cija	I
71.	22.VIII.	"	Marko Marinović Silba	"	83	Aleksa Ostojić	"	"	I
72.	23.VIII.	"	Antun Marinić Silba	"	81	Jojo Bošković	"	"	I
73.	27.VIII.	"	Dominik Grandić	"	45	Aleksa Petrović	"	"	I
74.	27.VIII.	"	Matija Car ²⁵⁶ Silba	"	78	Aleksa Ostojić	"	"	I
75.	11.IX.	"	Andrija Jadrošić Premuda	"	86	Franjo Vuletić Sinj	"	"	I
76.	11.IX.	"	Jeronim Banić Iž	"	85	"	"	"	I
77.	19.IX.	"	Ivan Marija Čupičić Silba	"	83	"	"	"	I
78.	6.IX.	"	Antun Silvestri Silba	"	83	Risto Gavrilović	"	"	I
79.	19.IX.	"	Antun Petito Silba	"	83	Stjepan Vuletić Sinj	"	"	I
80.	27.IX.	"	Gašpar Rasol Silba	"	80	Risto Gavrilović	"	"	I
81.	28.IX.	"	Antun Marinić Silba	"	82	"	"	"	I
82.	3.X.	"	Bartol Čupičić Silba	"	79	Stjepan Vuletić Sinj	"	"	I
83.	3.X.	"	Matija Car Silba	"	79	"	"	"	I
84.	7.X.	"	Antun Silvestri Silba	"	80	"	"	"	I
85.	8.X.	"	Antun Marinić Silba	"	75	"	"	"	I
86.	13.X.	"	Šimun Petito Silba	"	82	"	"	"	I
87.	8.XI.	"	Marko Marinović Silba	"	75	"	"	"	I
88.	s. d.	"	Antun Rasol Silba	"	80	Risto Gavrilović	"	"	I
89.	s. d.	"	Marko Marinović Silba	"	80	"	"	"	I

²⁵⁶ Ne navodi se ime. Pretpostavljam da se radi o Matiji koji se ovdje navodi.

Red. broj	Dat. odlaska	Mjesto	Patrun podrijetlo	Prevoznik	Brod	Volova	Otpremnik podrijetlo	Kupac podrijetlo	Mjesto	Vrelo
90.	s. d.	Zadar	Giuseppe Fraticelli	Pesaro	tartan.	40	Stanko Ivezčić	Magistrat	Venecija	I
91.	31. V.	"	Šimun Petito Silba		manzera	83	Rade Lovrić	"	"	I
Ukupno						5.964 (6.622)				

Dinamika prijevoza volova iz Zadra u Veneciju po mjesecima bila je sljedeća: siječanj 9, veljača 9, ožujak 9, travanj 14, svibanj 8, lipanj 7, srpanj 10, kolovoz 11, rujanj 7, listopad 5, studeni 1. U pogledu učestalosti putovanja talijanski patruni iz Pesara sa svojim moćnim tartanonima znatno nadmašuju hrvatske moreplovce iz Dalmacije. Kapacitet njihovih transporta, međutim, jedanput je manji od naših dalmatinskih manzera. Talijani su vozili stoku samo u prva četiri mjeseca, očito na zauzimanje mletačkog Magistrata za mesnice, kada hrvatski brodari nisu plovili. Dne 28. siječnja 1788. god. zadarski su patruni izjavili pred zadarskim knezom G. M. Soranzom, da oni po zimi ne plove.²⁵⁷ To je bilo doba velike potrebe Venecije za mesom, kad je Senat privremeno stavio van snage *jus privativum* skele.

Sastav patruna s brojem obavljenih prijevoza i prevezenih volova i trgovaca stokom s brojem prodane krupne stoke bio je sljedeći. U slučajevima kad nije naveden trgovac, naveden je otpremnik stoke.

Broj	Patrun prevoznik	Prijevoza	Volova	Trgovac	Prijevoza	Volova
1.	Banić Jeronim	5	404	Bošković Mojo	1	81
2.	Bujačić Andrija	3	245	Bošnjak Nikola	1	34
3.	Car Matija	3	239	Gavrić Rade	1	42
4.	Cavalieri Antonio	4	166	Gavrilović Risto	6	486
5.	Čupčić Bartol	1	79	Grabovac Nikola	1	83
6.	Čupčić Dominik	1	79	Ivezčić Stanko	5	203
7.	Čupčić Ivan Marija	2	166	Lovrić Rade	20	1.189
8.	Čupčić Juraj	1	34	Ostojić Aleksa	2	161
9.	Davanzo Francesco	6	242	Petrović Aleksa	2	127

257 A. S. V., Savio Cassier, b. 418, Documenti spese, bez fol.

Broj	Patrun prevoznik	Prijevoza	Volova	Trgovac	Prijevoza	Volova
10.	Fratricelli Giuseppe	6	242	Taljerević Bego	6	316
11.	Grandić Dominik	1	45	Vuletić Franjo	47	3.242
12.	Jadrošić Andrija	5	412			
13.	Jadrošić Dominik	4	320	Ukupno	92	5.964
14.	Maras Pavao	4	252			
15.	Marinić Antun	6	486			
16.	Marinović Marko	8	584			
17.	Niccoli Amadio	8	333			
18.	Petito Antun	4	332			
19.	Petito Šimun	3	248			
20.	Rasol Antun	1	80			
21.	Rasol Gašpar	1	80			
22.	Righetti Antonio	5	201			
23.	Silvestri Antun	6	485			
24.	Zecchi Paolo	3	120			
Ukupno		92	5.881 (5.964)			

Izvoz stoke iz Turskog Carstva i Dalmacije preko zadarske skele u Veneciju u posljednja dva desetljeća Republike sa svim ekonomskim i financijskim implikacijama na temelju potpunih podataka bit će predmet posebne obrade.

Borba za redovitost prometa u skeli

Jedan od najvećih problema u prevoženju stoke kroz zadarsku skelu bio je red u prometu i red vožnje utemeljen na prvenstvu dolaska brodova u skelu. Prioritet u krcanju stoke odnosio se samo na patrone Zadarske općine, jer je njezina skela uživala *jus privativum* na krcanje stoke za Veneciju. Patruni iz drugih luka mogli su krcati stoku samo u određenim okolnostima, o čemu će ovdje biti riječi.

Članovi Bratovštine mornara i ribara sv. Andrije i sv. Nikole upravo na cehovski način su isključivali strane brodove iz skele. Znali su sa svojim zahtjevima nastupati i onda kad nisu mogli vlastitim brodovljem prevesti sve terete stoke koji su u skeli čekali na krcanje. Naravno da je mletačka vlada u

takvim slučajevima branila strane trgovce, kako ne bi zapelo redovito prevoženje stoke toliko potrebne Veneciji.

Borba između samih zadarskih pomoraca da se poštuje *red vožnje* prema tome kako je tko ulazio u skelu, sasvim je shvatljiva. Zadarski su patruni najviše zarađivali od vozarine stoke u Veneciju i od toga pretežno izdržavali svoje obitelji. Međutim, generalni providuri za Dalmaciju i zadarski rektori često su puta, redovito po nalogu primljenom iz Venecije, znali uputiti zadarske patrune drugim smjerom za obavljanje državnih zadataka i kad su čekali u skeli na svoj red vožnje. U takvim su slučajevima Zadrani zahtijevali da im se prizna prvenstvo u skeli ispred svih drugih, čim se sa službenog putovanja vrate natrag u Zadar. Mletačke su im vlasti u takvim slučajevima i jamčile pravo na prvenstvo u krcanju stoke. Ta izvanredna ubacivanja brodova preko ustanovljenog reda vožnje dakako izazivala su neredu u skeli i nezadovoljstvo samih krcatelja i vlasnika stoke koja je čekala na krcanje.

Pored toga dolazilo je do čestih sporova između zadarskih patruna i bosanskih trgovaca stokom zato što su ovi nerijetko ulagali proteste pred zadarskim knezom zbog nesposobnosti i slabog transportnog kapaciteta manzera i kastera, proglašujući ih zastarjelima i oštećenima. Zahtijevali su na temelju takvih prijava da se brodovi u pitanju isključe iz reda vožnje. Redovito se na zahtjev zadarskih patruna pristupalo stručnom pregledu njihovih brodova od strane komisije vještaka za pregled brodova ili u Zadru ili u Arsenalu u Veneciji.

Problem borbe za održavanje reda vožnje u skeli u sačuvanim je vrelima, posebno u trećem razdoblju, zastupljen u dovoljnoj mjeri. Tako se ovo pitanje dade točno rekonstruirati.

U srpnju 1753. turski emin u Zadru Mustafaga Adži Mehmedović zahtijevao je od zadarskog kneza da se brišu iz reda vožnje brodovi kojih nosivost ne odgovara teretu. Ciljao je na tri silbanska patruna: Matiju i Dinka Silvestrija i Božidara Škropanića. Ovi su, međutim, istoga dana pokazali u kneževu uredu potvrdu o izvršenom pregledu njihovih brodova u mletačkom Arsenalu, a prije toga brodovi su bili pregledani i od komisije vještaka u Zadru, iako je odlukom Senata iz 1746. god. bilo zanjekano pravo zadarskoj komisiji da izdaje potvrde o sposobnosti brodova. Ova, međutim, nije poštivala odluku Senata ni kasnije, pogotovo u hitnim slučajevima. Zadarski patruni nisu uvažili niti protest otpremnika bosanskih trgovaca Mihajla Adžigavrića, Nikole Dragičevića i Giorgia Gabba uložen preko emina pozi-

vajući se na navedeni dekret Senata. Ne zaničavši snagu odluke Senata, istakli su u kneževu uredu koje će štete pretrpjeti, ako ih se isključi iz voznog reda. Njihovi su brodovi u skeli čekali na krcanje stoke i tražili su da im se naplati šteta po načelu prazno za puno pozvavši se na pismo Vijeća četrdesetorice od 13. rujna 1752.²⁵⁸

U rujnu 1757. god. u zadarskoj je skeli čekalo na krcanje nekoliko velikih dogona (condotte) stoke, a među brodovima koji su trebali tu stoku ukrcati našla se i manžera silbanskog patruna Jurja Čupičića. Na zahtjev trgovaca stokom Generalni providur je naredio Supičiću da se povuče iz reda vožnje i da pričekava na koju manju pošiljku volova. Ovaj se pokorio providurovu nalogu bez prigovora.²⁵⁹

Dvije godine iza toga, očito na zahtjev bosanskih trgovaca, providur je iz reda vožnje isključio silbanske patrone Franju Lovrovića, Sebastijana Cara, Silivestra Silvestrija i Gašpara Mavra. Iz njihove žalbe upućene 20. srpnja 1759. god. Vijeću četrdesetorice saznaje se da nosivost njihovih brodova odgovara propisima objelodanjenim u terminaciji gen. prov. Grimanija od 29. srpnja 1734. koju je isto Vijeće potvrdilo 30. svibnja 1736. god. Na temelju svjedodžbe vještaka admirala i prota mletačkog Arsenala Vijeće četrdesetorice je naložilo 16. prosinca 1746. god. zadarskom knezu da postupi prema navedenim terminacijama i navedene patrone uključi u red vožnje.²⁶⁰

Kao što sam spomenuo, zadarski su se patruni pogotovu borili za svoje mjesto u redu vožnje, ukoliko bi ga izgubili, kad bi od vlasti bili poslani na obavljanje drugih zadataka. Tako se 30. srpnja 1762. god. silbanski patrun Petar Bracan obratio na Generalnog providura i izložio mu svoj slučaj da je izgubio mjesto u redu vožnje u skeli jer je morao putovati u Veneciju u državnoj službi. Gen. prov. Francesco Diedo dan iza toga izdao je nalog da se odmah uvrsti prije svih drugih u red vožnje brazera patruna Bracana za krcanje volova.²⁶¹

Iški patrun kastrene »Madonna del Rosario e S. Antonio di Padova« Pavao Batistić izložio je 13. lipnja 1763. kako je toga dana bio na njega red da ukrca dogon brava koje šalju Filip Lovrić i Ivan Radonić iz Sinja na račun Antuna Vilića i Paola de Gallija, mesara na Riva degli Schiavoni u Veneciji.

258 H. A. Z., Spisi zadar. kneza Angela Orija (1784.-86.), Sv. I, 1. 9.

259 I. mj., 1. 43.

260 I. mj., 1. 46a.

261 I. mj., 1. 58.

On to ne može izvršiti, jer se upravo vratio sa svojim brodom sa zadarskih otoka krcatim kamenjem na državni račun. Batistić se odriče svog reda u krcanju u korist patruna Josipa Pavline iz Silbe, s time da ne dira u njegovo pravo da se uklopi u red vožnje prvom prilikom što se budu krcali bravi. Zadarski knez Giovanni Moro III. istoga dana izdao je naredbu da se postupi prema Batistićevom prijedlogu.²⁶²

Bosanski su trgovci stokom, odnosno otpremnici stoke kao njihovi zastupnici, znali kočiti promet stoke u krcalištu, kao što smo vidjeli, neutemeljenim prosvjedima pred mletačkim vlastima, kao npr. proglašujući brodove zadarskih patruna nesposobnim za prijevoz stoke. Time su izazivali sporove s patrunima. Ali je dolazilo do daleko oštrijih sukoba između navedenih strana zbog pomanjkanja brodova u skeli, dok je stoka stizala. Suvišno je i objašnjavati kolike su štete trpjeli vlasnici stoke zbog čekanja u skeli, gdje nije bilo hrane za stoku. Ona je već na putu dolazeći iz daleka mršavila, a pogotovu je gubila na težini čekajući u skeli nedovoljno ili nikako hranjena. Goniči stoke često su se morali povlačiti sa stokom natrag prema Zemuniku na tamošnje pašnjake. Zastupnici mletačkih nabavljača stoke znali su zbog toga često odbijati preuzeti stoku u stanju, koje nije odgovaralo sklopljenim ugovorima. Nije čudo stoga što je dolazilo do učestalih parnica između trgovaca stokom i mletačkih nabavljača pred zadarskim rektorima, generalnim providurima, pa čak i pred višim magistratima u Veneciji.

U lipnju 1763. god. zadarska je skela ostala potpuno neopskrbljena brodovima za prijevoz sitne stoke u Veneciju («... rimasta totalmente sprovista questa Scala de Bastimenti»). Zadarski je knez Giovanni Moro III., obaviješten o tome, smjesta izdao strogu naredbu («... espressamente e nella piu risoluta forma...») da svi patruni kastrera moraju odmah doći u zadarsku luku i u skeli ukrcati stoku za Veneciju, pod prijetnjom globe od 100 dukata. Sama visoka kneževa sankcija uvjerljivo dokazuje, koliko je Veneciji bilo stalo do uvoza stoke iz balkanskih krajeva.²⁶³

Ovdje treba međutim istaknuti da su često i sami viši mletački magistrati bili krivi što je zadarska skela za izvoz stoke ostajala povremeno neopskrbljena odgovarajućim brodovima. Oni su znali na mahove dati prednost hitnim državnim zadacima, osobito ako su bili u pitanju zahtjevi vojnih krugova, i upotrebljavati zadarske manzere i kastre u obavljanju raznih drugih zada-

262 I. mj., 1. 63.

263 I. mj., 1. 63v.

taka, ostavljajući skelu bez potrebnog brodovlja. Tako je stoka nerijetko stizala iz Bosne i drugih dalmatinskih krajeva, a da u skeli nije bilo brodova. Budući da će ovaj problem biti obrađen na drugom mjestu, vratimo se na neredu do kojih je dolazilo zbog nepoštivanja reda vožnje u skeli.

Zadarski su se patruni manzera i kastera u slučajevima promjene reda u vožnji znali pokazati popustljivi, ali i nepopustljivi braneci svoje mjesto u ustanovljenom voznom redu.

Dne 3. srpnja 1763. god. prijavio se u kneževu uredu u Zadru Ižanin Šimun Maras, patrun manzere »Madonna di Loreto e S. Antonio di Padova« i izjavio da je 21. prošlog lipnja bio zapisan u red vožnje za prijevoz volova u Veneciju. U svoje ime i u ime vlasnika (parcenevola) trabakula patruna Šimuna Vlasanovića on se odrekao pred knezom svoga mjesta u redu vožnje u skeli u korist Silbljanina Šimuna Petita, patruna manzere »Madonna del Rosario e S. Francesco di Paola«, koji je bio zapisan za krcanje 27. lipnja. Patrun Petito stigao je u skelu već prije nekoliko dana i čeka na krcanje, a zakasnio je na raniji upis u red vožnje iz opravdanih razloga da bi time stekao pravo na prioritet u krcanju stoke. Zadarski knez Giovanni Moro III. prihvatio je promjenu u redu vožnje. Petito je tako mogao prići krcanju volova turskog trgovca Mustafe Bektaša (?) Lepira naručenih od Giuseppa Sagamore.²⁶⁴

U tijeku rujna 1763. god. zadarska se skela našla u veoma zapletenoj situaciji u pogledu krcanja stoke za Veneciju. Prilike u skeli postale su još zapletenije kad su se u to umiješale i mletačke vlasti. Dne 10. rujna otpravnik volova za Veneciju Giorgio Gabbo izjavio je u kneževu uredu u Zadru, da je zadužen (incaricato) od turskih trgovaca poslati u Veneciju pet transporta: 2 kreću u ponedjeljak 12. rujna; jedan u sljedeći četvrtak, 15. i. mj.; dva preostala tereta 18. i 20. i. mj. Ističe da se navedeni dani prema narudžbama ne smiju prekoračiti. Tom je predstavkom zahtijevao da se na vrijeme u skeli nađu potrebni brodovi.

Istoga dana i otpremnik (spedizioniere) turskih trgovaca Mihajlo Adžigavrić iznio je u uredu zadarskoga kneza kako mu preostaje uputiti u Veneciju do 18. rujna još 10 tereta volova. Do 20. rujna trebalo je, dakle, ukrcati na brodove 15 transporta volova.

Njima se pridružio otpremnik brava za Veneciju Stjepan Keglević (Chegleuich!) te iznio svoj plan krcanja pet pošiljki brava u Veneciju: 14.

264 I. mj., l. 60r-60v.

rujna 2 tereta; 18. i. mj. 2 tereta; 22. rujna 2 tereta; 26. i. mj. 2 transporta. Ukupno 10 prijevoza. Zahtjev je uvijek isti: za navedene dane osigurati u skeli određeni broj manzera i kastrera.²⁶⁵

U međuvremenu gen. prov. Pietro Michiel poručio je zadarskom kapetanu Federicu Balbiju da osigura jedan transport beškota iz Zadra u Split za potrebe tamošnje milicije. Upravo toga dana, 10. rujna, poručio je kapetan da u zadarskoj skeli do konca mjeseca treba osigurati 15 manzera i 10 kastrera za prijevoz volova i brava u Veneciju. Rokove koje su mu dostavili otpremnici stoke treba strogo poštivati, kako bi se izbjegle teške posljedice zbog nepoštivanja rokova dostave stoke. Osim toga prijeti opasnost da se trgovci stokom razidu na štetu države. U takvim prilikama kapetan nije u stanju izdijeliti nijedan od navedenih brodova potrebnih skeli da bi izvršio nalog Generalnog providura. Ako u zadarsku luku u međuvremenu uplovi koji drugi brod koji bi mogao poslužiti u druge svrhe, naredba Generalnog providura može se izvršiti.²⁶⁶

Dan iza toga zadarski knez Moro obavijestio je Generalnog providura da mu je uspjelo odložiti odlazak iz Zadra jednog prijevoza brava određenog za 26. rujna i o tome obavijestio straže na granici. Radi se o kastreri silbanskog patruna Antuna Sambunjaka, sedmoj po redu za krcanje brava. Tako bi se izbjegao nered, a ovih nikad ne manjka u redoslijedu za krcanje. Međutim, patrun Sambunjak i njegova posada nalaze se u Silbi kod svojih kuća. Zato je on odmah poslao na Silbu državni brod, da bi pozvao patruna Sambunjaka da odmah dođe s brodom u Zadar.

U zamjenu za kastreru patruna Sambunjaka knez se istog dana obratio kolonelu na Silbi, da bi poslao u Iž jednu gajetu i pozvao tamošnjeg patruna kastrere Matiju Letinića da odmah dođe u Zadar i popuni u redu vožnje u skeli ispražnjeno mjesto patruna Sambunjaka. U međuvremenu nije bilo moguće izvršiti nalog Generalnog providura u pogledu termina.

O tome je 12. rujna zadarski kapetan obavijestio Generalnog providura, odgovarajući i na providurovo pismo primljeno prethodnog dana. Da bi se izveo plan zadarskog kneza o slanju tereta beškota u Split kastrerom patruna Sambunjaka proći će stanovit broj dana.²⁶⁷

265 I. mj., 1. 80.

266 I. mj., 1. 81.

267 I. mj., 1. 82.

Državni je brod, po kneževu nalogu, otplovio na Silbu, ali prije nego se patrun Sambunjak pojavio u Zadru, uplovio je u zadarsku luku patrun kastrere Sebastijan Car iz Silbe. Knez mu je naredio da se smjesta stavi na raspolaganje zadarskom kapetanu Balbiju. Ovaj je dao pregledati brod od tri vještaka koji su ustanovili da je brod nesposoban za takav teret, jer mu treba popraviti krov («in somma necessità») i vanjski dio («si nella coperta, che nel fuori»). Naredbi Generalnog providura uputiti iz Zadra u Split brod s teretom beškota nije se moglo udovoljiti ni ovim putem.²⁶⁸

Kako se vidi, mletačkim teritorijalnim i mjesnim vlastima bilo je jako stalo do toga da s jedne strane izvršavaju naredbe svojih pretpostavljenih, a s druge strane da održavaju što više red u skeli. Zadarski je knez stvarno bio u neprekinutom dodiru s otpremnicima stoke, kako bi im na vrijeme osigurao potrebne brodove. A u tome nije uvijek uspijevaao.

Zadarski knez Moro nije sustao u traženju broda kojim bi u najkraćem mogućem roku uputio transport beškota u Split i time izvršio nalog Generalnog providura. Uto je saznao da se u Silbi nalaze tri broda, koji inače služe u zadarskoj skeli. Smjesta, 19. rujna, on je izdao patrunima tih brodova nalog da najhitnije i ravnim putem dođu u Zadar pod prijetnjom tamnice od 6 mjeseci i gubitka života, ukoliko bi sišli s puta. Kapetan i sudac u Silbi morali su prisiliti patrunu u pitanju da s posadom dođu u Zadar.²⁶⁹

Ali ni gen. prov. Pietro Michiel nije bio voljan dozvoliti da netko olako uzima njegove naredbe. Dne 20. rujna uputio je oštar poziv zadarskom knezu Moru da, ukoliko se u času kad dobije ovaj nalog u zadarskoj luci ne bi našao brod nakrcan s dvopekome spreman razviti jedra prema Splitu, mora prisiliti bilo kojeg patruna manzere ili kastrere sa službom u skeli da obavi navedeno ukrcavanje beškota i krene put Splita.²⁷⁰

Kako se vidi, i mletački su magistrati znali zagrmiti prema nižima i još više prema običnim podanicima Republike, kad bi uočili da se njihove naredbe ne uzimaju ozbiljno i određene složene situacije pretvaraju u metež. U ovom je slučaju gen. prov. Michiel u načelu bio u krivu, jer je prešao preko tolikih dekreta samog Senata, koji je jamčio patrunima zadarske skele *jus privativum*. Ali s druge strane teško je objasniti činjenicu, kako su se u punoj transportnoj sezoni stoke put Venecije moglo naći u samoj Silbi, koja je stvarno imala

268 I. mj., 1. 84.

269 I. mj., 1. 521-522.

270 I. mj., 1. 520.

monopol na prevoženje stoke u Veneciju, kod svojih kuća tri njezina patruna, ukoliko patrun Antun Sambunjak nije bio četvrti. To je značilo doslovno poigravati se s privilegijem koji im je sama država dodijelila.

Međutim, ni ti veliki napori zadarskih rektora, pa i samog Generalnog providura, nisu uspijevali osigurati redovito i točno slanje stoke iz Zadra u Veneciju. A za to su ponajviše snosili odgovornost zadarski patruni koji nisu uredno vršili svoje dužnosti. U travnju 1764. god. otpremnici volova Giorgio Gabbo i Mihajlo Adžigavrić ponovno se tuže, na početku same prijevozne sezone, zadarskom knezu da je skela neopskrbljena brodovima za prevoženje stoke, a predstojao je dolazak nekoliko pošiljki volova. Zamolili su kneza da na vrijeme poduzme odgovarajuće korake kako bi predusreo pomanjkanje potrebnih brodova koji služe za prijevoz stoke.²⁷¹

U srpnju 1765. Giorgio Gabbo u svoje ime i u ime Mihajla Adžigavrića iznosi ponovno u predstavci upućenoj zadarskom knezu da su skupine volova ugovorene s bosanskim trgovcima za transport u Veneciju znatno brojnije od proteklih godina. A postoji opasnost da se pristigla stoka ne će moći spretno i brzo ukrcati ukoliko se vlasti ne bi odgovarajućim mjerama pobrinule na vrijeme stvar dovesti u red. Zadarski teritorijalni pomorci bili su obvezni opskrbljivati uvijek svojim brodovima skelu za krcanje stoke. Gabbo ističe kako je nekoć bilo 20 i više takvih brodova, a te je godine broj spao na samih 13 plovnih jedinica. I od tih brodova neki nisu bili popravljani niti je ispitana od vještaka njihova sposobnost za plovidbu kako predviđaju državni propisi. Posebno ističe marciljanu patruna Josipa Jadrošića iz Premude koju označuje kao jako dotrajalu (»molto pregiudicata«). Treba je potrebnim popravima dotjerati i osigurati za plovidbu. U skeli se ionako osjeća nestašica brodova. Tako se dogodilo prethodne godine da je u lipnju stiglo u skelu pet skupina volova, a bili su ukrcani u srpnju, uz znatnu štetu u cijeni. Uzrok je bio pomanjkanje brodova.²⁷²

Zadarski je knez Gabbovu predstavku prenio gen. prov. Michielu, a ovaj je 7. srpnja odgovorio knezu naredbom, da se ima osigurati dovoljan priliv brodova u zadarskoj skeli sposobnih za prijevoz brojnih pošiljki (»copiose condotte«). Iz predstavke je saznao da se zadarski brodovi za prijevoz stoke nalaze raspršeni po Pokrajini. On je u tu svrhu pisao knezovima

271 I. mj., 1. 524.

272 I. mj., 1. 103.

gradova i većih mjesta u Dalmaciji da bi ušli u trag manzerama i kastererama i odmah uputili u Zadar.²⁷³

Ova naredba gen. prov. Michiela potvrđuje da su bile istinite tužbe bosanskih trgovaca stokom protiv zadarskih patruna da napuštaju neopskrbljenu skelu i odlaze po drugim dalmatinskim lukama za unosnijim poslovima. I kada autoritet zadarskih knezova nije pomogao kako bi se održavalo redovito izvoženje stoke u Veneciju, morao je sam Generalni providur uložiti svoj ugled zastupnika suverena države da bi uspostavio red u tako važnoj djelatnosti kako po Veneciju, tako i po samu Dalmaciju. Uostalom, zadarski su patruni u više navrata otvoreno i priznali da im je brodarina u odnosu na prethodna desetljeća znatno opala te da imaju puno više koristi prevozeći drugu robu po dalmatinskim lukama, valjda s manje muke i rizika, nego li prevoziti stoku u Veneciju. Ali o tome će biti više riječi na drugom mjestu.

Politika mletačke vlade u ovom stoljeću, međutim, pokazivala je nestalnost na svim područjima djelatnosti, pa tako i u ovom slučaju. Dok su s jedne strane sami generalni providuri za Dalmaciju izdavali oštre naredbe s prijetnjom teških kazni i globa da se zadarski patruni manzera i kasterera ne smiju udajivati iz matične luke stojeći neprekidno na službi u skeli, s druge strane te iste vlasti upotrebljavaju zadarske manzere i kasterere i dalje, kao što su i prije činili, u izvršavanju raznih državnih zadataka. Često angažiranje zadarskih brodova za prijevoz stoke od strane mletačkih vlasti u izvršenju drugih zadataka, naravno, izazivalo je poremećaj u redu vožnje u skeli. A posljedica tih nereda bilo je nezadovoljstvo kako među turskim trgovcima stokom, tako i među samim zadarskim pomorcima.

U potvrdu ove teze navodim notu od 1. ožujka 1769. god. s popisom zadarskih manzera i kasterera poslanih u *državnoj službi* po drugim lukama. Taj nam popis donekle nadopunjava predodžu o djelatnosti zadarskih patruna na drugim područjima, kako se ne bi mislilo da je njihova djelatnost bila ograničena isključivo na transport stoke u Veneciju.

Manzere:

- 1) Patrun Šimun Brnetić 26. lipnja poslan u Boku kotorsku da doveze krajine (pokrajinski vojni odred) u Split.
- 2) Patrun Sebastijan Car - u državnoj službi.

273 I. mj., 1. 107.

- 3) Patrun Matija Petito - dva puta putuje u državnoj službi.
- 4) Patrun Dominik Grandić 10. lipnja poslan u Veneciju s državnim materijalima.
- 5) Patrun Franjo Lovrović otišao 26. lipnja u Kotor da doveze krajine na njihovo područje.
- 6) Patrun Juraj Čupičić 26. lipnja otišao u Kotor u istu svrhu.
- 7) Patrun Dinko Čupičić 1. ožujka otišao u Split i dovezao u Zadar kompaniju kapetana Nonveillera.
- 8) Patrun Šimun Vecchiardo - otišao u državnoj službi.
- 9) Patrun Grgur Rasol - isto.

Kastrere:

- 1) Patrun Matija Car - otputovao u državnoj službi.
- 2) Patrun Šimun Sambunjak 9. travnja otputovao u državnoj službi, a 26. lipnja poslan u Kotor da doveze krajine.
- 3) Patrun Nikola Marinić 27. kolovoza otišao u Kotor s kompanijom Gosetti.
- 4) Patrun Antun Sambunjak 12. travnja odvezao ranjenike (inabili) u Veneciju.
- 5) Patrun Ivan Tripković 9. lipnja odvezao kompaniju iz Splita u Šibenik, a iz Šibenika u Zadar kompaniju Vlastò.
- 6) Patrun Antun Car 22. kolovoza odvezao kompaniju Vlastò u Kotor.
- 7) Patrun Šimun Visković 20. svibnja odvezao kompaniju Tagliavacca u Split.
- 8) Patrun Antun Bujačić 22. kolovoza odvezao kompaniju bivšeg potpukovnika Salimbena (nom. Salimbene) u Kotor.
- 9) Patrun Nikola Smirić 29. lipnja odvezao kompaniju Hrvata (Oltramari) Mihovilovića u Veneciju.
- 10) Patrun Matija Car 1. rujna prevezao sijeno za Generalnog providura iz Turnja u Zadar.
- 11) Patrun Jeronim Silvestri 2. rujna otišao u Turanj da preveze sijeno za Generalnog providura.

12) Patrun Mihovil Gašparović 2. rujna otputovao u državnoj službi.

I opet manzere:

- 1) Patrun Šimun Petito 31. kolovoza ukrcao u Sv. Filipu i Jakovu sijeno za Generalnog providura.
- 2) Patrun Matija Petito 3. rujna ukrcao u Pakoštanima sijeno za državnu službu.²⁷⁴

Druga nota o upotrebi zadarskih patruna manzera i kastera u državnoj službi od 4. rujna iste godine 1769. sadrži još konkretnije podatke o njihovoj djelatnosti izvan zadarske skele za prijevoz stoke i upis u red vožnje.

Manzere:

- 1) Patrun Franjo Lovrović 26. lipnja otišao u Kotor. Danas (4. rujna) otišao u Veneciju.
- 2) Patrun Bartol Čupičić i patrun Antun Todaro (Todoro!) vratili se večeras (nije rečeno otkuda). Budući slobodni za plovidbu, zavedeni u red vožnje (»furono rolati«).
- 3) Patrun Šimun Petito plovio u državnoj službi. Danas odlazi za Veneciju.
- 4) Patrun Jeronim Rasol isto. Danas odlazi za Veneciju.
- 5) Patrun Mattio Scarpa nemajući službe, zaveden u red vožnje. Pretendira da je bio u (državnoj) službi. Otišao u Boku.
- 6) Patrun Tomo Vlasanović, slobodan od službe, unesen u vozni red.
- 7) Patrun Sebastijan Car, bio u državnoj službi. Dne 6. rujna otputovao za Veneciju.
- 8) Patrun Antun Fortunić, zaveden u red vožnje. Zahtijeva da mu se priznaju dva izvršena putovanja u državnoj službi. Otplovio za Split.
- 9) Patrun Grgur Lazarini bio u državnoj službi u Kotoru. Sada zaveden u red vožnje.

274 I. mj., 1. 129-130.

- 10) Patrun Matija Petito bio je i nalazi se u državnoj službi s dva obavljena putovanja.
- 11) Patrun Dominik Jadrošić, prevezao dvopek iz Venecije u Kotor. Uveden u red vožnje za Veneciju.
- 12) Patrun Dinko Čupčić u državnoj službi prevezao u ožujku kompaniju Nonveillera u Split.
- 13) Patrun Šimun Brnetić u lipnju bio u Kotoru. Iz Venecije prevezao kompaniju Kolunela (»la Compania Collonella«). Večeras upisan u red vožnje. Dne 6. rujna otplovio za Veneciju.

Kastrere:

- 1) Patrun Dominik Rasol (prekrižen Zuanne Brazzan!) otplovio večeras u Veneciju.
- 2) Patrun Marko Vecchiardo u državno službi za prijevoz drva za Generalnog providura.
- 3) Patrun Antun Vojvodić određen za Generalnog kapetana (capitan generale).
- 4) Patrun Matija Car i patrun Jeronim Silvestri određeni za prijevoz sije-
na za Generalnog providura.
- 5) Patrun Mihovil Gašparović određen za istu svrhu.
- 6) Patrun Antun Sambunjak vratio se danas iz Venecije. Premda je bio odvezao miliciju u Veneciju, ipak mobiliziran za državnu službu.
- 7) Patrun Šimun Sambunjak vratio se 6. rujna kao i navedeni patrun Antun Sambunjak. Jedanput bio u Kotoru da otuda preveze krajine. Ipak mobiliziran (»fu rolato«) za Veneciju.²⁷⁵

Navedena dva popisa zadarskih patruna manzera i kastrera upotrebljenih u državnoj službi dovoljno dokazuju u kojoj su mjeri sami mletački magistrati upadali u proturječje sa sobom samima. S jedne su strane neprestano upozoravali zadarske patrone na njihovu dužnost biti na službi u zadarskoj skeli za prijevoz stoke, s druge strane te iste patrone odvlačili u svim smjerovima za izvršavanje državnih zadataka. Zadarski su patruni,

275 I. mj., 1. 155.

međutim, bili svjesni tih proturječja mletačkih magistrata i dizali prosvjede protiv takvih njihovih postupaka. Evo primjera. U lipnju 1767. god. patruni Franjo Lovrović, Sebastijan Car i drugi - dvije godine nekon navedene naredbe gen. prov. Michiela da se povuku svi patruni manzera i kastrera zadarskih iz ostalih dalmatinskih luka i upute u Zadar - uložili su u uredu zadarskoga kneza predstavku u kojoj ponovno iznose problem nadoknade za izgubljeno mjesto u redu vožnje u zadarskoj skeli za prijevoz stoke u Veneciju. Ističu da te izmjene u redu vožnje izazivaju same vlasti povlačeći pojedine brodove za izvršenje drugih zadataka. Ponovno traže da se svakom brodu koji se vrati iz državne službe prizna apsolutno pravo na prednost krcanja stoke, ukoliko je patrun u to vrijeme izgubio mjesto u redu vožnje i obavi toliko krcanja stoke koliko ih je izgubio dok je bio u službi države. Naravno, ako za vrijeme dok obavljaju zadatke u službi države, nisu izgubili svoje mjesto u voznom redu, nemaju pravo na nadoknadu. Zadarski knez Ottaviano Valier dekretom je osnažio njihov prijedlog.²⁷⁶

Takvih povremenih sporova bilo je na dnevnom redu. Najlakši su slučajevi bili kad su sami zadarski patruni iz gore navedenog reda vožnje jedan drugom ustupali mjesto u krcanju stoke bez protivljenja. u srpnju 1766. god. patrun Ivan Marija, sin Apostola Bracana, budući da mu je nedostajao potreban broj mornara, ustupio je svoj red u skeli (»la sua volta«) patrunu Matiji Caru. Patrun Bracan je dakako zadržao sebi pravo da bude prvi u redu vožnje kad naide teret brava.²⁷⁷

Teže je bilo održati ustanovljeni vozni red u slučaju da koji bosanski trgovac stokom zatraži uklanjanje broda iz reda vožnje zbog nedovoljne njegove prijevozne sposobnosti. Na zahtjev bosanskih trgovaca predstavljenih po trgovcu Salipaši postavljen u kaštelu saniteta u Zadru 18. srpnja 1766., da se iz reda vožnje isključi manzera patruna Silivestra Silvestrija, koja je bila na redu za krcanje volova, zbog njezine dotrajalosti. Knez je morao odgovoriti potvrdno. Nisu bili spremni olako izložiti opasnostima mora svoju stoku. Zatražili su zamjenu za nju. Salipaša je ujedno zamolio zadarskog kneza da se na vrijeme pobrine za zamjenu, kako ne bi u nastaloj plovidbenoj sezoni u skeli ponestali potrebni brodovi. Takvih brodova sve više i više nedostaje u skeli na štetu trgovaca stokom i nabavljača.²⁷⁸ Nered u skeli i pomanjkanje

276 I. mj., 1. 123.

277 I. mj., 1. 108.

278 I. mj., 1. 117.

transportnih brodova kronična su bolest zadarskog pomorstva u drugoj polovici XVIII. st.

Salipaša Sočivica nije govorio napamet. Istoga dana kad i Salipaša uložio je predstavku u kneževu uredu u Zadru i Todor Mihić u svoje ime i u ime drugih trgovaca stokom. U njoj iznosi da se na području Zadarskog kontada nalaze na paši u Stošiji dvije skupine volova, jedna Salipaše Sočivice, a druga Ivana (Iuan!) Samardžića, obojica turski trgovci. Oni su, prema sklopljenom ugovoru s nabavljačem stoke u Veneciji, trebali te iste večeri krenuti iz Zadra, ali su zbog pomanjkanja brodova u skeli prisiljeni odgoditi slanje stoke uz veliku štetu po prodavače, jer će nabavljači tražiti da im se šteta nadoknadi. U luci se našla jedna manzera i Mihić moli kneza da uputi makar tu manzeru da ukrca jednu pošiljku volova.²⁷⁹

Izvlačenje brodova iz reda vožnje nije uvijek za sobom ostavljalo zbrku. Tako je 15. lipnja 1769. god. patrolnik Martin Škropanić iz Silbe, pošto mu je Generalni providur nakon izvršenog pregleda njegove manzere od strane vještaka zabranio krcati stoku, ustupio mjesto patrolniku Antunu Fortuniću. Ali nije ustupio svoje pravo na krcanje, ukoliko bi se našao koji trgovac spreman na vlastiti rizik krcati stoku.²⁸⁰ I doista, osam dana iza toga Nikola Lovrić iz Sinja, usprkos gornjem rezultatu pregleda manzere patrolnika Škropanića, pristao je na vlastiti rizik ukrcati pošiljku brava.²⁸¹

Gen. prov. Domenicu Gondulmeru prosvjed agenta trgovca stokom Rade Lovrića zato što se kastrera patrolnika Šimuna Viskovića isključila iz reda vožnje da bi obavila određeno putovanje u službi države, dao je povod da zauzme službeni stav i gledanje na situacije koje mogu izazvati nered u skeli. Condulmerovu istupu u ovom slučaju dala je donekle opravdanje i činjenica što je u pravi čas (opportunamente) uplovio u luku drugi brod koji je uskočio na upražnjeno mjesto. On je priznao da se često ukazuju prilike da se brodovi za prijevoz stoke moraju upotrebiti za izvršenje državnih zadataka. Upozorio je zadarskog kneza Giambattistu Gattija da se pobrine da brodovi u zadarskoj skeli u proporcionalnoj mjeri budu spremni i za državnu službu. U pitanju su državni poslovi (fazioni). Knez je o tome dakako imao obavijestiti trgovce stokom.²⁸² Time gen. prov. Condulmer kao predstavnik najviše državne vlasti

279 I. mj., 1. 118.

280 I. mj., 1. 150.

281 I. mj., 1. 151.

282 I. mj., 1. 170.

nije stvarno riješio problem opskrbe zadarske skele potrebnim brodovima, jer patruni zadarskih manzera i kastrera nisu bili vojnici, niti je zadarski knez bio njihov zapovjednik. Bili su slobodni ljudi. Kad je bilo bolje zarade na drugim plovidbenim linijama, bez poteškoća su napuštali skelu i plovili u drugim pravcima. Kad nije drugdje bilo bolje dobiti, borili su se za mjesto u redu vožnje u zadarskoj skeli za prevoženje stoke u Veneciju. Kao lojalni podanici Republike prihvaćali su i plovidbu u službi države. Ali u bojazni da nakon obavljenog zadatka u državnoj službi ne ostanu bez zarade u plovidbi, grčevito su se borili za pravo na primat u krcanju stoke kao nadoknadu za izgubljeno mjesto. Pravo koje su im mletačke vlasti bez daljnega jamčile. Njihova borba za stečeno mjesto u zadarskoj skeli za krcanje stoke dokazuje da su na toj plovidbenoj liniji, uza sve poteškoće i opasnosti kojima su bili izloženi, imali znatno veće dobiti. A kad ni tamo nije bilo slobodnog mjesta, dobro im je dolazila i plovidba u službi države. Dobro njihovih obitelji bio im je u svemu glavni poticaj, pa makar završili život na dnu mora. Na drugom mjestu zacijelo dolazili su i njihovi religiozni ideali. Pri tome dakako teške prilike u kojima se često nalazila zadarska skela bez potrebnog brodovlja, a iz pozadine su navirali dogoni stoke, nije bila bez njihove teške odgovornosti. Čas zadarski patruni nisu odgovali svojim obvezama tražeći zarade na drugim unosnijim plovidbenim linijama, čas su mletačke vlasti »po liniji vlasti« izvlačile iz skele brodove spremne za krcanje stoke, čas su kasnili dogoni stoke, a brodovi su u luci čekali na krcanje.

Odgovornost za neredovito poslovanje u skeli snosila su sva tri navedena čimbenika. Borba među njima, kako bi jedan na drugoga svalili krivicu za prouzročene štete, predstavlja okosnicu povijesti zadarske skele za promet stokom u cijelom ovom stoljeću.

Neredi u skeli tim su bili češći i zapleteniji, što je više jačao promet stoke i što se više bližio kraj krezube Republike na Lagunama. Slijedimo daljnji tijek života u skeli barem s nekoliko izrazitijih obrisa.

Iz jedne predstavke otpremnika bosanskih trgovaca stokom Stjepana Jurića i Gavrila Petrovića uložene u uredu zadarskoga kneza 28. travnja 1770. god. saznajemo da je iz Venecije bila poslana u Tursku od strane nabavljača stoke znatna svota novaca, kako bi metropola i njezina pozadina bile opskrbljene mesom u dovoljnoj količini. Te je nabavke trebalo na vrijeme izvršiti. U zadarsku je skelu 4. i 5. svibnja trebalo stići nekoliko prijevoza stoke. A zadarska je skela bila bez brodova. Zato se šest turskih trgovaca, koji su se onda nalazili u lazaretu u Zadru, očekujući pošiljke stoke obratilo

preko navedenih špedicionera na zadarskoga kneza, da bi se skela na vrijeme opskrbila potrebnim brodovljem.²⁸³

O prilikama u zadarskoj skeli, međutim, bili su obaviješteni i nabavljači stoke u Veneciji te se obratili na Magistrat za mesnice (Provveditori alle Beccarie), kako bi ovaj preko zadarskog kneza osigurao na vrijeme potrebne brodove za prijevoz stoke. Magistrat za mesnice stvarno se obratio u tu svrhu na zadarskog kneza dopisom od 16. svibnja.²⁸⁴ Korak poduzet od strane Magistrata za meso iz Venecije dokazuje da zadarski knez nije spreman odgovoriti potrebnim koracima na predstavku Đurića i Petrovića.

U međuvremenu 5. svibnja druga skupina otomanskih trgovaca na čelu s Hadži Muratom Željkovićem, Selimom Odabašom Raškovićem, Osmanom Vejsagićem i drugima obratila se zadarskom knezu preko Jurića i Petrovića s istom molbom. Novi dogoni stoke već su blizu zadarskoj obali, a u skeli nema brodova za krcanje. Patruni su raspršeni po Pokrajini krcajući kljusad za stranu državu (misli se na Papinsku) ili u drugim državnim poslovima i kulucima. O štetama koje iz toga mogu nastati suviše je i govoriti.²⁸⁵

Zadarski se knez Catti pokrenuo na predstavke otomanskih trgovaca i prije nego je stiglo požurivanje iz Venecije. Iz dopisa istog Magistrata za mesnice od 26. svibnja saznaje se da je sedam pošiljki volova, koji su 12. svibnja čekali u zadarskoj skeli, već stiglo u Veneciju. Magistrat će te brodove odmah vratiti u Zadar, kako bi čekali na nove dogone stoke. Iz njihova pisma knezu saznaje se da se u stvar umiješao i Generalni providur i o tome ih izvijestio.²⁸⁶ Magistrat je u dopisu od istog dana, 26. svibnja, upućenom gen. prov. Alvisu Mamu izrazio svoj sud da bi svako angažiranje manzera i kastera u druge svrhe predstavljalo samovolju. Providur će nastojati osigurati normalno krcanje stoke u skeli time što će te brodove držati na okupu u skeli.²⁸⁷

I zaista, mora da je te godine priliv stoke iz Bosne bio veoma velik. U skeli situacija je bila mučna zbog pomanjkanja brodova. Jedan primjer osvjetljuje tamošnje prilike. U svibnju je spomenuti trgovac Hadži Murat Željković imao u skeli teret volova spreman za krcanje, a na krcalištu je čekao jedan jedini stari trabakul patruna Tome Vlasanovića iz Iža. Trgovac se nije

283 I. mj., 1. 506.

284 I. mj., 1. 495.

285 I. mj., 1. 507.

286 I. mj., 1. 532.

287 I. mj., 1. 528.

usudio ukrcati stoku na dotrajali brod te zamolio kneza da dade pregledati brod od vještaka, kako bi ovi na sebe preuzeli odgovornost za rizik kome se izlaže stoka.²⁸⁸

Takva se situacija u skeli ne da objasniti bez barem djelomične odgovornosti samih bosanskih trgovaca stokom, a onda i zadarskih patruna. Memorijal koji je na samom početku te godine, 21. siječnja, uputio zadarskom knezu otpremnik pošiljki volova u Zadru Giorgio Gabbo dobrano ukazuje na jedan od razloga.

Gabbo iznosi u vlastoručnom memorijalu, kako je već 1737. god. preuzeo dužnost špedicionera pošiljki (condotte) volova u zadarskoj skeli. Tada je davao zakupnicima krcališta (pontile) pola cekina po teretu, ukoliko teret nije prelazio 60 grla volova. Ako bi prelazio 60 grla po teretu, davao je zakupnicima jedan cekin po teretu. Nastojao je smanjiti teret turskim trgovcima. U tu je svrhu u dogovoru sa zakupnicima uspio svesti podavanja za krcalište na 11 solida dalmatinske monete po volu. Uzevši u obzir da je u ono vrijeme cekin vrijedio 55 lira iste monete, krcališne pristojbe znatno su smanjile teret trgovcima. Podatak koji ovdje pruža Gabbo o vrijednosti cekina od 55 lira mora da je netočan. Polovica cekina po tom računu iznosila bi 33 dalmat. lire, a ta je svota daleko od 27 lira po polovici cekina. Očito je i u ono doba, kao i u gotovo cijelom XVIII. st. mletački cekin vrijedio u Dalmaciji 48 lira, a polovica cekina 24 lire. S ovom korekturom Gabbov se podatak može uzeti kao pravovaljani iznos krcališne pristojbe po teretu od 60 volova. Međutim, obaranje krcališne pristojbe vremenom je dovelo do toga da su trgovci počeli pretendirati na 10 do 11 lira po teretu. U trideset godina oni su oborili krcališne takse na polovicu. Gabbo priznaje da njemu nedostaju saznanja otkuda tolike pretenzije bosanskih trgovaca. Misli da bi se to moglo saznati od konta Trajana Lalića, koji boravi u Veneciji, a koji je u ono doba bio nabavljač (provisioniere) stoke od tih trgovaca. Tim više što su u ono doba nabavljači plaćali krcališne troškove i pristojbe na temelju polica koje su dobivali iz Dalmacije.²⁸⁹ Pitanje krcališnih pristojbi u skeli zaplelo se u dugotrajnoj zamršenoj parnici između samostana sv. Krševana u Zadru i zakupnika skele i moguće je riješiti ga u okviru parnice, koja predstavlja poseban predmet za obradu.

288 I. mj., 1. 181. Komisija vještaka ustanovila je da brod nije u stanju voziti veći teret. I. mj., 1. 157-158.

289 I. mj., 1. 172-173.

Sporove između samih zadarskih patruna manzera i kastrera zbog prednosti u redu vožnje (»circa l'anzianità della uolta«) često su rješavali sami patruni. Tako u svibnju 1770. god. spor između patruna Antuna Todara (Todoro!) i patruna Šimuna Brnetića patruni Franjo Lovrović i Jeronim Rasol i ostalih 17 teritorijalnih zadarskih pomoraca (»marinari territoriali di questa Giurisdizione«) riješili su u korist patruna Brnetića. Ispitavši stranke, ustanovili su da se patrun Todaro nije pokazao u odgovarajuće vrijeme u zadarskoj skeli, zauzet u službi u drugoj komuni prevozeći drugu robu. Odluka je bila donesena glasovanjem. Preostalo je da ju zadarski knez potvrdi. Slijede potpisi patruna.²⁹⁰

Kraj svih tolikih posredovanja, napora i naredbi u zadarskoj skeli i dalje nije bilo reda, ponajviše zbog *pomanjkanja brodova* raspršenih po drugim državnim zadacima i privatnim poslovima. Kronično pomanjkanje odgovarajućih brodova u zadarskoj skeli zadarski knez Michele Minotto naziva »odviše udomaćenim nedostatkom u toj skeli brodova podesnih za prijevoz tereta volova« (»Il troppo famigliare difetto a questo Caricatore de Bastimenti atti al trasporo de carichi de bovi«). Tako on u pismu od 11. svibnja 1771. god. upućenom Magistratu za mesnice u Veneciji. Zadarski su patruni manzera i kastrera - izlaže Minotto Magistratu - raspršeni po cijeloj Dalmaciji od Trogira do Splita, pa čak i do Kotora i Kopra u prevoženju iste vrste stoke, a na veliko ogorčenje turskih trgovaca stokom koji u skeli čekaju na brodove i očekuju teške posljedice od takvog postupka zadarskih patruna. On očekuje da će Generalni providur izdati odgovarajuće oštre mjere, kako bi patrone primorao na izvršavanje preuzetih obveza. Minotto apelira i na mletački Magistrat za mesnice da tamo ne zadržavaju pristigle brodove, već da ih hitno upute natrag u Zadar. U skelu je stiglo pet tereta volova, a očekuju se druga četiri dogona, a u skeli nema ni obavijesti da bi u zadarsku luku imali pristići brodovi za krcanje stoke. Takvo stanje mora dati misliti državnim magistratima.²⁹¹

Istog dana, 11. svibnja, u istom predmetu knez Minotto se obraća i gen. prov. Domenicu Condulmeru. Iznosi mu stanje u skeli. Dan prije toga stiglo je iz Turske Carevine pet skupina volova upućenih u Veneciju. Prate ih turski trgovci. A u zadarskoj se skeli nalazi jedna jedina manzera patruna Tome Vlasanovića spremna da razvije jedra. Trgovci su se počeli natjecati tko će dobiti prednost u krcanju. Knez je jedva jedvice uspio (»con somma

290 I. mj., 1. 1.67.

291 I. mj., 1. 512.

fatica») da prvome dade brod, a druge je tješio (»lusingando gl'altri«) da će odmah stići drugi brodovi jednake nosivosti. Prirodna neposlušnost i tvrdo-glavost tih ljudi izbila je u prijetnje i prosvjede. Tražili su nadoknadu za štetu koju trpe zbog kašnjenja krcanja stoke. U isto se vrijeme proširio glas da se nedaleko nalaze druge četiri skupine volova.

Da bi izbjegao veće neredne knez se obraća Generalnom providuru s molbom da uloži sav svoj autoritet i vlast te primora raspršene zadarske patrune po drugim lukama da odmah doplove u skelu.²⁹² Namjerno sam naveo najvažnije pasuse iz pisma kneza Minotta upućenog Generalnom providuru, iako je on ujedno apelirao i na Magistrat za mesnice u Veneciji. U prvom je pismu bio dijelom rezerviran, dok je Generalnom providuru iznio stvar kako stoji. Iz ovog drugog pisma vidi se, kao u rijetko kojem dokumentu, kakva je bila mučna situacija u zadarskoj skeli i nabijena atmosfera. Malo je falilo da dođe do otvorenog sukoba između turskih trgovaca i mletačkih magistrata u Zadru ili da se trgovci potpuno povuku iz skele. Pismo nam zorno prikazuje tu tešku situaciju koja se ponavljala iz godine u godinu.

Suhoparni odgovor gen. prov. Condulmera knezu napisan istoga dana, 11. svibnja, potvrđuje gore izrečeni sud o mlitavosti mletačkih vlasti u ovoj stvari. Obavješćuje kneza da je izdao odgovarajuće naredbe u svim mjestima gdje se pretpostavlja da se nalaze zadarski patruni sa svojim brodovima. Nada se da će brodovi uskoro stići u Zadar.²⁹³

A u stvari trebalo je revidirati sustav *brodarine*. Povećanje vozarinu, riješilo bi se goruće pitanje kako za privredu Zadra, tako i za opskrbu mesom Venecije i njezine pozadine. Razlozi gospodarske naravi bili su glavni uzrok tih i tolikih nereda u zadarskoj skeli. Nebriga za temeljne interese zadarskih pomoraca, zadržavanje starog navla koji nije odgovarao novim uvjetima zarade, sve snažnije su ogorčavale zadarske patrune manzera i kastera. Tražeći odgovarajuću zaradu na drugim plovidbenim linijama i prevozeći stoku iz drugih luka u druge zemlje, oni su u stvari slabili gospodarsku snagu vlastite matične luke. Umjesto da krenu u borbu s bosanskim trgovcima stokom i mletačkim teritorijalnim vlastima za promjenu režima brodarine - a to će kasnije i uvidjeti i poduzeti odgovarajuće korake - oni su stvarno podrivali ekonomske temelje svoje regije na vlastitu štetu. Nije rijedak slučaj u povijesti da časoviti gospodarski interesi premaše racionalne motive ljudske

292 I. mj., 1. 96-97.

293 I. mj., 1. 56.

svijesti i osjećaj životne povezanosti s domaćom grudom, od koje su u osnovi u svim pogledima ovisili.

Dakako da kronično pomanjkanje brodova u skeli za krcanje stoke nije bio jedini uzrok navedenim neredima. Napomenuli smo već prije da su dobrim dijelom za to krive i mletačke vlasti odvođeci brodove spremne za krcanje na izvršenje drugih državnih zadataka. Neuredno dovodenje stoke iz Bosne u skelu treći je osnovni čimbenik koji je udaljivao zadarske patrone iz vlastite luke u traženje spremne i stalne zarade.

Jedan od razloga zbog kojih je zapinjao redoviti izvoz stoke iz Zadra u Veneciju bilo je i slabo stanje dijela zadarskih brodova. Prosvjedi bosanskih trgovaca zbog slabe prevozne sposobnosti manzera i kastera na dnevnom su redu, koji puta neopravdano, a često i opravdano.

Otpremnik stoke turskih trgovaca Stjepan Jurić 24. srpnja 1772. god. zamolio je u kneževu uredu da se odobri patru Matiji Caru ukrcati na svoj brod pošiljku volova, koja se u to vrijeme nalazila u skeli. Jurićevoj je molbi bilo udovoljeno, ali se Careva manzera nalazila na pregledu vještaka, očito zbog sumnje u njezinu prijevoznu sposobnost. Car je istoga dana ustupio prijevoz volova patru Bartolu Čupičiću.²⁹⁴

Nešto prije toga, u svibnju, patrun Sebastijan Car priznaje u kneževu uredu da je u zadnji čas stigao u skelu s putovanja u državnoj službi. A na njega je bio red da te iste večeri krca volove za Veneciju. Međutim, brod je lišen vode, više drugih potreština i opreme (arnesi). Stoga ne bi mogao obaviti predviđeno krcanje stoke i ustupa svoje mjesto u redu vožnje patru Antunu Todaru, ali s time da ne prejudicira svoju prednost na mjesto za krcanje prvog transporta volova koji bude naišao.²⁹⁵ Patrun Todaro od svoje strane lojalno izjavljuje da je spreman ukrcati stoku koja u skeli čeka, ali jedino zato što mu je patrun Sebastijan Car dragovoljno ustupio svoje mjesto u redu vožnje.²⁹⁶

Još je izrazitiji slučaj patruna Pavla Batistića u kojoj je mjeri miješanje državnih vlasti remetilo rad u skeli. U lipnju 1773. on je morao na svojoj kasteri prevesti neki mramor za državne gradnje u Zadru i tom je prigodom izgubio svoje mjesto u redu vožnje u skeli, predviđeno za 13. lipnja. Iako je

294 I. mj., 1. 195.

295 I. mj., 1. 210.

296 I. mj., 1. 211.

stigao u skelu na vrijeme, nije mogao ukrcati volove za Veneciju, jer nije našao momčad koja bi na vrijeme iskrcala mramor. Umjesto njega ukrcao je stoku za Veneciju patrunc Josip Pavlina. Na priziv patrunc Batistića da mu se osigura pravo na krcanje prve skupine volova, koja bude naišla u skelu, njegovoj je molbi bilo udovoljeno na osobno posredovanje gen. prov. Pietra Michiela. On je u preporuci upućenoj knezu istaknuo, kako patrunc Pavao Batistić pruža pomoć vojnom guverneru (Governator del'Armi) kolonelu kontu Rego (!) u nastavljanju navedenih državnih radova. Prema mišljenju Generalnog providura za prijevoz kamenja za državne gradnje, kao i drugog materijala, treba upotrebiti velike brodove. Poručuje knezu da na tim radovima angažira, ako je potrebno i prisilno, i druge trabakule, manzere i kastre. ²⁹⁷ Ako je gen. prov. Michiel mogao izdati ovakvu naredbu usred pune sezone za prevoženje stoke u Veneciju radi izvršavanja hitnih građevinskih radova u Zadru, onda se ne treba čuditi što su često puta državni poslovi teško remetili red u krcanju stoke u skeli.

Pored samih mletačkih vlasti i zadarskih patrunc prevoznika stoke dio odgovornosti za neprekinuti nered u skeli, kako smo već gore napomenuli, snose zacijelo i prodavači stoke, prije svega bosanski trgovci.

Na izmaku osmog desetljeća, god. 1779., došlo je do spora između kupaca stoke (partitanti) u Veneciji Giuseppa Bagatelle i druga s jedne i turskog trgovca Hasan Baše Bubića iz Požarevca zbog neodržavanja rokova isporuke stoke. Bubić je ugovorom od 1778. preuzeo takvu obvezu, kako sam gore iznio. ²⁹⁸ Takvih sporova između kupaca i prodavača stoke u spisima zadarskih knezova i Državnog blagajnika (Savio Cassier) imade čitav niz.

Promet stoke u zadarskoj skeli u devetom desetljeću

Pogledajmo konkretnu situaciju u skeli u svjetlu kojeg će nam biti jasniji podaci koje nam statistike pružaju o prometu stoke kao glavnom cilju teme.

U prve dvije godine, prije nego je izbila strahovita *kuga* god. 1783., u Veneciji se osjećala tolika kriza u mesu da su tamošnji nabavljači stoke bili spremni plaćati je i skuplje, samo da mogu opskrbiti grad i mletačku pozadinu

²⁹⁷ I. mj., 1. 213.

²⁹⁸ Parnica se može pratiti i na temelju spisa drugih zadarskih knezova.

potrebnim mesom. Krizu je zacijelo djelomice pooštravalo potajno prevoženje stoke drugim kanalima, u prvom redu iz Trogira i Splita, koje je bilo bolje plaćeno i kao takvo privlačilo i dio zadarskih patruna manzera i kastrera. Takva vrsta verižne trgovine i potajnog izvoza stoke u druge luke, pa i u samu Veneciju, naravno, nije mogla ostati nezapažena od strane mletačkih vlasti u Dalmaciji. Osamdesetih godina kršenje povlastica zadarske skele za prevoženje stoke u Veneciju dobiva šire razmjere.

U vezi s takvom situacijom 12. ožujka 1780. god. zadarski knez Giambattista Corner obratio se Magistratu za mesnice u Veneciji i izložio mu stanje u skeli. Pošto je naveo brojne službene dokumente o isključivom pravu zadarske skele na izvoz stoke u Veneciju i spomenuo verižno obilježje izvoza stoke iz drugih luka, knez navodi mišljenje gen. prov. Alvisa Foscarija III. da se stoka potajno nabavlja u Turskoj i protiv zakona za zaštitu zdravlja kriomice se uvozi na područje Mletačke Republike na veliku štetu državnih carina. U tome su se posebno istakli sinjski trgovci, tako da su generalni providuri bili prisiljeni poduzimati protiv njih represivne mjere. Foscari je već prethodne 1779. god. svratio pozornost knezovima u Splitu i Trogiru da ne dozvole nikakvo krcanje stoke u njihovim lukama i posebno da pripaze na sinjske trgovce. Kad ovima nije lako uspjelo prevoziti volove i škopce, prešli su na izvažanje mesa u daleke krajeve. U potvrdu toga priložio je memorijal zakupnika zadarske skele u kome tvrdi da je znatno oštećen zbog krcanja stoke u drugim lukama. Magistrat je kneževu predstavku dostavio Senatu.²⁹⁹

Senat je predmet uzeo u pretres 15. travnja³⁰⁰ i istog dana izdao dukalu kojom je zabranio izvoz stoke iz drugih luka, potvrdivši jus privativum zadarske skele. Slijedile su odgovarajuće naredbe Magistrata za mesnice, Generalnog providura za Dalmaciju i zadarskog kneza.³⁰¹

Ali ni navedene mjere nisu bile u stanju spriječiti potajno dovoženje stoke iz Bosne na mletački teritorij i njezino prevoženje u druge zemlje mimo mletačkih vlasti. Posljedica toga je bila da su se i sami zadarski patruni za prijevoz stoke razilazili po drugim lukama Dalmacije i otuda uz veću brodarinu prevozili stoku. U međuvremenu iz Bosne su stizali dogoni stoke na temelju ugovora s nabavljačima stoke, a u skeli nije bilo brodova.

299 H. A. Z., Spisi zadar. kneza Angela M. Orija, sv. I, l. 206.

300 I. mj., l. 297.

301 I. mj., l. 262.

U jeseni te godine 1780. otpremnici stoke u Zadru Jurić i Petrović u ime Salibaše Sočivice i drugih bosanskih trgovaca stokom svratili su pozornost zadarskoga kneza na teško stanje u skeli. Sočivica je preko navedenih špedicionera uložio prosvjed kod kneza zbog šteta koje podnose trgovci nepotrebnim zadržavanjem stoke u Zadarskom kotaru. Ističe da su silbanski patruni uzeli na sebe obvezu za redovito prevoženje stoke. knez je prosvjed Sočivice dostavio silbanskim patrunima.³⁰² Ujedno je uputio poziv svim zadarskim patrunima za prevoženje stoke da smjesta doplove u matičnu luku i tu čekaju na pošiljke volova koje su nadolazile. U protivnom će slučaju odobriti trgovcima stokom da se za prevoženje u Veneciju služe stranim brodovima.³⁰³

Očito je pritisak pošiljki bosanskih volova te godine morao biti veoma jak i zbog zaostataka prethodnih dogona. Zadarski pak patruni manžera i kastrera s jedne strane nisu vršili svoje obveze i dužnosti u skeli, a s druge su strane čuvali svoje isključivo pravo na prevoženje stoke u Veneciju preko zadarske skele te nisu dozvoljavali strancima zalaziti na područje rezervirano za njih. Iz predstavke zadarskih patruna Šimuna Cara i Antuna Bujačića uložene 18. rujna 1780. u kneževu uredu u Zadru saznajemo da je porečki patrun Mattio Callegari oduzeo u zadarskoj skeli mjesto za krcanje brava u Veneciju patrunu Šimunu Caru. Silbanski su patruni oštro protestirali prijeteći se prizivom i na Vrhovni sud u Veneciji.³⁰⁴

Patruni pak koji su u skeli krcali stoku za Veneciju dobivali su oštre naredbe da budu što savjesniji i djelotvorniji u prevoženju stoke. Dne 17. listopada patrun Šimun Visković krenuo je s teretom volova u Veneciju. Njemu je knez bio naredio da se, čim obave to putovanje, vrati odmah natrag u skelu, da bi obavio novo ukrcavanje stoke. Visković je u kneževu uredu izjavio da će se pokoriti kneževu nalogu, ali, ukoliko ne bi u skeli pri povratku našao transport stoke spremne za krcanje, računat će vozarinu prazno za puno («vuoto per pieno») na teret špedicionera stoke. Predstavka je bila uručena otpremnicima Juriću i Petroviću koji su zastupali Sočivicu i ostale bosanske trgovce stokom.³⁰⁵

302 I. mj., 1. 526.

303 I. mj., 1. 308.

304 I. mj., 1. 287.

305 I. mj., 1. 294.

Sličnu naredbu izdao je zadarski knez i patrunu Matiji Petitu, koji je 16. listopada krenuo u Veneciju s teretom volova. On je morao ostati u službi skele tako dugo, dok budu završene sve pošiljke volova za Veneciju pod prijetnjom da će odgovarati za svaku štetu koja bi od toga proizišla. Izričito mu je napomenuo da to čini na traženje bosanskih trgovaca stokom.³⁰⁶ U pitanju je bilo nekoliko pošiljki volova koji su čekali na krcanje, a u sekli nije bilo brodova.

U toku 1781. god. priliv stoke u zadarskoj skeli bio je još snažniji. Dne 6. svibnja bosanski su trgovci uputili pismo knezu, a 29. lipnja ponovili su upozorenje u uredu zadarskoga kneza agenti bosanskih trgovaca stokom Salibaša Sočivica i sedmorica drugih, kako u Stošiji kod Islama Latinskoga čekaju na krcanje ništa manje nego 11 pošiljki volova (condotte), zaustavljene tamo, jer u skeli nema brodova za krcanje. Prema njima takvo stanje proizlazi iz zlobe patruna manzera koji s jedne strane traže da se održi na snazi njihov privilegij na krcanje, a s druge nastoje izbjeći svoje obveze. Agenti izjavljuju da svi izvanredni troškovi zbog čekanja stoke van skele (stalie) i posebno pogoršanje stanja i mršavljenja stoke teško oštećuju trgovce i padaju na teret patruna prevoznika. Krcanje stoke trebalo je započeti 14. lipnja, a osmorica agenata Salibaša Sočivica, Salibaša Sadžaković (Selaković?), Mula Osman Požepac, Alibaša Cero, Petar Šarić, Petar Petrović i Mojo Bošković (Mujo Boško!) u ime ostalih bosanskih trgovaca stokom ulažu prosvjed 29. lipnja. Na knežev nalog telal i drugi službenici krenuli su u svim smjerovima pozivajući patrune manzera da odmah doplove u skelu.³⁰⁷ Agenti su ujedno najavili nove pošiljke volova.

Dakako da zadarski patruni ni ovu najavljenju seriju pošiljki volova nisu dočekali spremni te su trgovci Salibaša Sadžaković i Mula Osman Požepac u ime svoje i u ime ostalih bosanskih trgovaca stokom bili prisiljeni 20. lipnja skrenuti pažnju zadarskoga kneza da u skeli nema potreban broj brodova koji bi ukrcali njihovu stoku, iako su je oni na vrijeme najavili.³⁰⁸ Knez se spremno odazvao njihovoj molbi i poslao poziv kolunelu Silbe da bi ga ovaj uručio patrunima na kuću.

Odgovor na predstavku bosanskih trgovaca od 6. svibnja dao je zastupnik zadarskih patruna prevoznika stoke patrun Antun Bujačić. Čudi se

306 I. mj., 1. 309.

307 I. mj., 1. 337.

308 I. mj., 1. 338.

da su gore navedeni pozivi silbanskim patrunima bili upućeni na njihove kuće, dok su oni bili u plovidbi. Bosanski trgovci pretendiraju da zadarski brodovi čekaju u skeli bez sigurnosti kada će pristići tereti stoke, jer njihov dolazak nije točno određen. Oni gledaju samo svoje interese, a ne vode računa o kapitalima koje su patruni uložili u brodove, a vezani su za dobit koja daleko zaostaje za potrebama koje je donijelo vrijeme od starog ugovora do časa njihove žalbe. Bujačić se poziva na konvenciju od 31. srpnja 1734. sklopljenu u vrijeme konzula Trajana Lalića i nabavljača stoke u Veneciji Niccolò Lambrazija i tadašnjih predstavnika bosanskih trgovaca Tabakovića, Jankovića, Šarića i Todora Petrovića. Kad bi bosanski trgovci poštivali rokove dolaska stoke u Zadar određene u ugovorima, kako je bilo u staro doba, ne bi došlo do uzbune («emmergenze») i neopravdanih optužbi protiv zadarskih patruna. Ovi često pri dolasku u Zadar moraju tražiti od agenata koji čekaju stoku vijesti o dolasku dogona. A agenti im nisu u stanju dati točan odgovor jer ni sami ne znaju kada će stoka stići te varaju patrone uvjeravajući ih da će ova svaki čas pristići. Tako patruni moraju u skeli čekati na utovar stoke i za onako nisku brodarinu, ustanovljenu prije 50 godina, koju Bujačić naziva potpuno bezvrijednom («affatto vile»). Ona nikako ne odgovara troškovima kojima su izloženi prevoznici stoke.

Uza sve to - brani stanovište zadarskih patruna Antun Bujačić - ovi su brižni i spremni biti što više i redovitije na službi u skeli. Nepravedno je stoga predbacivati da patruni zlobno kasne i promišljeno mijenjaju red u zadarskoj skeli. Oni dapače žele nastaviti rad u njoj, ali pod uvjetom da on ne ide, iz gore navedenih razloga, na njihovu štetu. Osim toga oni traže da im se pravedno poveća vozarina od strane nabavljača stoke u Veneciji. To je jedan od razloga zašto se patruni ne mogu držati starog ugovora.

Da su patruni u pravu i da imaju čiste nakane - ističe dalje patrun Bujačić - dovoljno je uzeti u obzir da su patruni Matija Petito, Matija Car, Šimun Visković, Šimun Petito, Andrija Jadrošić i Jeronim Rasol dovezli svoje brodove u škver na popravak. Dali su popraviti svoje brodove kako bi ih osposobili za plovidbu i prištedjeli trgovcima i odviše skrupulozne stručne preglede koje često trgovci zahtijevaju.

Bujačić ovom prigodom nije poštedio ni državne vlasti kao uzročnike nereda u radu skele. Navodi primjer patruna Jadrošića koji je morao, po nalogu vlasti, ukrcati teret dvopeka za Dalmaciju. A patrun Šimun Petito prevezao je drugi teret u Kotor. Mnogi se brodovi zadržavaju na Lidu po osam do deset dana za krcanje milicije. Sam patrun Bujačić bio je zadržan u Veneciji iz istog

razloga čitavih 25 dana i tek se jučer pojavio u zadarskoj luci s jednom kompanijom konjice. Sva ova razmišljanja i navedene činjenice - zaključuje Bujačić - jasno dokazuju koliko su nepravedne optužbe protiv zadarskih prevoznika stoke od strane bosanskih trgovaca i špedicionera i kako su isprazni njihovi prosvjedi.³⁰⁹

Ovaj zaista opširan i iscrpan odgovor patruna Bujačića daje gotovo potpunu i točnu sliku odnosa između zadarskih patruna i bosanskih trgovaca stokom i pozadinu svih nereda od kojih je kronično patila zadarska skela za prijevoz stoke u Veneciju u toku cijele druge polovice XVIII. st. Prateći kretanje stoke kroz skelu upoznali smo se sa svim tim činjenicama i uzrocima zbog kojih je dolazilo do zastoja rada u skeli. Jedini novi moment iznesen u Bujačićevom izlaganju predstavlja često kašnjenje pošiljki volova zbog pomanjkanja točno određenih termina njihova dolaska u skelu. Zastupnici bosanskih trgovaca stokom Jurić i Petrović opovrgnut će ovu Bujačićevu optužbu tvrdeći da se stoka šalje iz Bosne po planu utvrđenom kupoprodajnim ugovorima.

Dokumentacija daje za pravo bosanskim trgovcima. Postojali su *plarnovi dolaska stoke u Zadar* i postupalo se po ustaljenom redu.³¹⁰ Zadarski patruni nastojeći svaliti krivnju na bosanske trgovce stokom, očito nisu vodili dovoljno računa kako je teško držati se točno rokova na putu s onako mobilnim elementom kao što je stoka, uzevši u obzir brojne čimbenike, kao što su nevrjeme, bolest goniča i same stoke, pomanjkanje vode, često i hrane. Sve je to usporavalo njihovo kretanje po teškim i neprohodnim putovima, praćeni stalnom prijetnjom od strane razbojnika, lopova, pa i vukova.

S druge strane ni bosanski trgovci nisu pokazivali uvidavnosti prema poteškoćama na koje su nailazili moreplovci provodeći život u stalnoj borbi s još mobilnijim elementom kao što je more, teško odgovorni za onako krhka

309 I. mj., 1. 339.

310 Gore sam donio plan izvoza volova s navodom vlasnika za cijelu plovidbenu godinu 1785. od travnja do listopada. Spisi istoga kneza Orija, sv. I, 1. 425-426. U spisima istoga kneza (list 444) nalazi se plan krcanja brava u zadarskoj skeli za Veneciju u toku 1786. god. s navodom datuma i broja tereta. Dani krcanja u lipnju: 12 (2 tereta), 16 (2), 20 (2), 25 (1), 30 (2), ukupno 9. Srpanj: 5 (2), 10 (2), 14 (2), 19 (2), 24 (2), 28 (1), 31 (2), ukupno 13 tereta. Kolovoz: 7 (2), 11 (1), 16 (2), 21 (2), 24 (2), 28 (2), 31 (2), ukupno 13 tereta. Rujan: 4 (1), 8 (2), 11 (2), 15 (2), 19 (2), 22 (2), 25 (1), 28 (2), 30 (2), ukupno 16 tereta. U cijeloj godini 1786. trebalo je prevesti u Veneciju 51 teret škopaca. Računajući teret po 400 grla, bilo bi u godini prevezeno 20.400, relativno slaba godina u izvozu sitne stoke, ali opet ne bi bila kritična. Trebalo je ipak plan ostvariti.

bića kao što je stoka, da bi je živu doveli na cilj, za nisku brodarinu zbog neprestanog padanja novca kroz pola stoljeća. Ova je sve prije nego zadovoljavala njihove opravdane zahtjeve.

Time su zadarski patruni prevoznici stoke otvorili pitanje povišice brodarine pred Magistratom za mesnice u Veneciji predstavkom od 31. srpnja 1781. god. preko odvjetnika Giuseppa Tabacchija.³¹¹ Ova je parnica za povijesnu obradu lišena svake vrijednosti, jer su zadarski patruni kao tužitelji tražili povišicu brodarine od mletačkih nabavljača stoke kao kupaca, umjesto da je zahtijevaju od trgovaca stokom kao vlasnika i za vrijeme putovanja morem svo do predaje kupcima na Lidu. Promašivši naslovnika, dakako da su izgubili parnicu. U smislu zahtjeva za povišicu brodarine najviše što su mogli učiniti bilo je obratiti se Petorici savjetnika za trgovinu (Cinque Savi alla Mercanzia) za posredovanje kod zastupnika trgovaca stoke u Zadru. Ali ni oni nisu imali nikakvo pravo na presudu.

U godini 1781. koja je bila - kako smo vidjeli - veoma jaka u prometu stoke kroz zadarsku luku, zabilježio sam dva transporta volova u Istru. Patrunk Dominik Čupčić prevezao je u travnju teret od 94 vola, a patrunk Matija Petito u istom je mjesecu ukrao na svojoj manzeri, pored ostaloga, i 20 volova za Istru.³¹²

Dne 15. travnja 1782. god. stigao je u zadarsku skelu trgovac iz Sinja Ivan Radonjić (Radugnich!) s pošiljkom od 76 volova namijenjenih nabavljaču u Veneciji, kako sâm izlaže u predstavi uloženoj u uredu zadarskoga kneza 22. travnja. U luci nije našao nijedan brod spreman za krcanje stoke. Zbog toga se morao vratiti natrag i zadržavati stoku sad u jednom, sad u drugom selu Kontada. On je štetu procijenio na nekih 90 cekina, a svu je krivnju prebacio na zadarske prevoznike stoke, kojima je dužnost držati stalno opskrbljenu skelu potrebnim brodovima. Iz Radonjićeve se predstave saznaje da je naskoro imala stići nova pošiljka volova. Zamolio je kneza za posredovanje.³¹³

Jedanaest dana iza toga trgovac stokom iz Livna Muharemag Saltagić izložio je u kneževu uredu u Zadru, kako je došao na područje Zadarskog distrikta s dvije pošiljke volova od 150 grla. Prema ugovoru s nabavljačem stoke u Veneciji stoka je trebala biti ukrcana na brodove dan ranije, 25.

311 I. mj., 1. 354.

312 I. mj., 1. 316.

313 I. mj., 1. 372.

travnja. Ne našavši brodove u skeli, i on je morao zadržati se sa stokom na području Zadarske općine gdje nema potrebne hrane za stoku pa ova opada. I on baca krivnju na patrune prevoznike stoke.³¹⁴

Tih je dana međutim nahrupilo u Zadar više pošiljki volova, kako saznajemo iz predstavke otpremnika stoke bosanskih trgovaca Stjepana Jurića od 21. travnja. Jurić ističe kako su se bosanski trgovci držali rokova i na vrijeme uputili stoku u skelu. Zbog nebrige zadarskih prevoznika stoke ova mora čekati na ukrcavanje u oboru skele ili se povlačiti natrag na ispašu, dakako na veliku štetu trgovaca i nabavljača stoke zbog toga što ovi drugi ne primaju na vrijeme naručenu stoku. Jurić moli zadarskog kneza da se već jednom stane na kraj tim neredima, tim više što na području Zadarskog distrikta nedostaju pašnjaci i sijeno. Na ovu Jurićevu primjedbu može se postaviti pitanje: a koji bi kraj smogao pašnjake i sijeno za onolike gomile krupne i sitne stoke koje su navirale iz Bosne?³¹⁵

Daleko snažnije se doimlje slučaj turskog trgovca iz Livna Halilbaše Čizmića. Ovaj je bio 15. kolovoza 1782. god. sklopio ugovor za dogon jedne pošiljke volova u Zadar potpisan od Šimuna Burovca, nadzornika u Zdravstvenom uredu u Zadru. Dne 11. prosinca iste godine spomenuti Burovac izlaže u uredu zadarskog kneza kako je Čizmić 18. listopada dognao pošiljku volova. Do dana ove predstavke u skeli se nije našao nijedan brod koji bi tu pošiljku ukrcao za Veneciju. Od toga je pretrpio velike štete. Tri su mu vola crkla, a drugih devet pokradeno. Halilbaša se u to vrijeme nalazio u lazaretu u Zadru. Morao se pobrinuti za hranu stoci i dati joj čuvare. Istoga dana pojavio se u kneževu uredu i potvrdio navode Šimuna Burovca i obavijestio kneza da se tek toga dana pojavila u skeli jedna manzera da bi ukrcala Čizmićevu pošiljku volova. Prebacivši krivnju za pretrpljene štete na zadarske patrune prevoznike stoke, zamolio je da knez o tome obavijesti Magistrat za trgovinu u Veneciji, prokuratora zadarskih prevoznika patruna Antuna Bujačića i Giuseppa Bagatellu, nabavljača stoke u Veneciji.³¹⁶

U takvim prilikama, naravno, špedicioneri stoke Jurić i Petrović imali su pune ruke posla. Na njihovo ponovljeno traženje zadarski je knez Giorgio Loredan izdao terminaciju u kojoj je pozvao zadarske prevoznike stoke da izvršavaju svoje obveze u skeli optuživši ih da redovito kasne barem za

314 I. mj., 1. 273.

315 I. mj., 1. 385.

316 I. mj., 1. 389-390.

nekoliko dana s krcanjem stoke. Trgovci stokom zbog toga ne mogu odgovoriti preuzetim obvezama u ugovorima sklopljenim s nabavljačima stoke. Terminacija je utoliko zanimljivija što sadrži jedan novi element. Kasneći s ukrcavanjem stoke u zadarskoj skeli, patruni prevoznici su znali u plovidbi žuriti se, kako bi nadoknadili zakašnjeli odlazak iz skele. U tu svrhu nisu prekidali putovanje na Kvarneru ili na istarskoj obali, da bi stoku odmorili, nahranili i napojili. Često su znali voziti ravno do Venecije na veliku štetu trgovaca, jer je stoka na predugom putovanju dijelom crkavala od gladi i žeđe, a ostala je opadala i mršavila.³¹⁷

O kugi kao glavnom čimbeniku za gotovo potpuni zastoj u redovitom prevoženju stoke iz Turskog Carstva preko zadarske skele tijekom 1783. i dobrim dijelo i 1784. god. bilo je gore dovoljno riječi.

God. 1785., pošto je bila minula opasnost od kuge, nastavilo se s normalnim dovoženjem stoke u Zadar. Još 8. siječnja tvrtka otpremnika stoke za Veneciju sa sjedištem u Zadru sastavljena od Stjepana Jurića i Gavrila Petrovića bila je složila plan izvoza stoke uvezene iz Bosne za krcanje u zadarskoj skeli za cijelu tu godinu. Dne 3. lipnja Jurić i Petrović predali su plan pošiljki volova kneževu uredu u Zadru, kako bi sebe kao špedicionere zaštitili od eventualnih optužbi. Naravno da plan nije mogao uključiti zadarske prevoznike volova u Veneciju, već samo bosanske trgovce stokom na temelju sklopljenih ugovora s Carlom Pollijem pok. Valentina u Veneciji kao predstavnika mletačke tvrtke otkupljivača stoke. Plan je utoliko interesantniji što sadrži sve bosanske trgovce stokom koji su izvozili stoku u Veneciju, dok nam je tridesetak zadarskih patruna prevoznika stoke već dobro poznat i iz pojedinih dokumenata i iz statističkih prikaza.

Ovaj plan predstavnika bosanskih trgovaca stokom dokazuje da se stoka nije slala bez reda i rasporeda. On predstavlja dokumentirani odgovor na optužbe zadarskih patruna dovoznika da stoka stiže u skelu bez najave, kako smo gore vidjeli. Prenosim ga u cjelini.

Broj	Datum	Trgovac izvoznik	Transp.
1.	2. IV.	Alija Željковиć	2
2.	16. IV.	"	2
3.	4. V.	"	1

317 I. mj., 1. 388.

Broj	Datum	Trgovac izvoznik	Transp.
4.	5. V.	Alija Željковиć	1
5.	7. V.	"	1
6.	10. V.	"	1
7.	13. V.	"	1
8.	18. V.	"	1
9.	20. V.	"	1
10.	22. V.	Salibaša Sočivica	1
11.	4. VI.	"	1
12.	5. VI.	Petar Savić	1
13.	5. VI.	Risto Jovanović	1
14.	9. VI.	Mojo Bošković	1
15.	11. VI.	"	1
16.	12. VI.	Mihajlo Vasiljević	1
17.	13. VI.	Osmah i Omer Požepac	1
18.	14. VI.	Aleksije Ostojić i Gavriilo Savić	1
19.	15. VI.	Abdijabaša Sočivica	1
20.	19. VI.	Saliaga Kunošić	1
21.	20. VI.	Mojo Bošković	1
22.	24. VI.	Ahmedbaša Kunošić	1
23.	26. VI.	Mojo Bošković	1
24.	27. VI.	Huseinaga Đino	1
29.	29. VI.	Mojo Bošković	1
30.	4. VII.	Halilbaša Požepac	1
31.	7. VII.	Mojo Bošković	1
32.	9. VII.	Mihajlo Vasiljević	1
33.	9. VII.	Risto Jovanović	1
34.	10. VII.	Risto Gavrilović	1
35.	12. VII.	Ahmedbaša Kunošić	1
36.	13. VII.	Saliaga Kunošić	1
37.	14. VII.	Jovo Bošković	1
38.	17. VII.	Alibaša Karo	1
39.	18. VII.	Simo Jovanović	1
40.	18. VII.	Obrad Petrović	1
41.	20. VII.	Ivan Salaković	1
42.	21. VII.	Abdijabaša Sočivica	1
43.	21. VII.	Kosta Todorović	1

Broj	Datum	Trgovac izvoznik	Transp.
44.	22. VII.	Jovo Bratulović	1
45.	24. VII.	Aleksije Ostojić i Gavriilo Savić	1
46.	25. VII.	Petar Petrović	1
47.	26. VII.	Salibaša Sočivica	1
48.	28. VII.	Mojo Bošković	1
49.	4. VIII.	Osman i Omer Požepac	1
50.	5. VIII.	Ibrahimbaša Češćin	1
51.	6. VIII.	Jovo Mitrović	1
52.	6. VIII.	Risto Jovanović	1
53.	7. VIII.	Mihovil Tripković	1
54.	8. VIII.	Jovan Bošković	1
55.	9. VIII.	Savo Sočivica	1
56.	10. VIII.	Salibaša Sočivica	1
57.	11. VIII.	Ibrahim Stoboranin	1
58.	12. VIII.	Ivan Salaković	1
59.	13. VIII.	Mojo Bošković	1
60.	17. VIII.	Kosta Todorović	1
61.	18. VIII.	Huseinaga Đino	1
62.	19. VIII.	Risto Gavrilović	1
63.	21. VIII.	Saliaga Kunošić	1
64.	22. VIII.	Ahmedbaša Kunošić	1
65.	23. VIII.	Halilbaša Požepac	1
66.	24. VIII.	Jovo Bratulović	1
67.	25. VIII.	Ivan Salaković	1
68.	25. VIII.	Petar Petrović	1
69.	26. VIII.	Petar Savić	1
70.	27. VIII.	Dimitrije Petrović	1
71.	28. VIII.	Ivan Salaković	1
72.	3. IX.	Ibrahimbaša Češćin	1
73.	5. IX.	Ivan Salaković	1
74.	6. IX.	Salibaša Sočivica	1
75.	7. IX.	Ivan Salaković	1
76.	9. IX.	"	1
77.	11. IX.	Abdijabaša Sočivica	1
78.	11. IX.	Sulejmanbaša Zumbul	1
79.	12. IX.	Osman i Omer Požepac	1

Broj	Datum	Trgovac izvoznik	Transp.
80.	13. IX.	Huseinaga Đino	1
81.	14. IX.	Ivan Salaković	1
82.	16. IX.	"	1
83.	17. IX.	Mihovil Tripković	1
84.	18. IX.	Petar Savić	1
85.	19. IX.	Aleksije Ostojić i Gavriilo Savić	1
86.	20. IX.	Ivan Bošković	1
87.	21. IX.	Dimitrije Petrović	1
88.	22. IX.	Simo Jovanović	1
89.	23. IX.	Ahmedbaša Kunošić	1
90.	24. IX.	Alibaša Karo	1
91.	25. IX.	Petar Petrović	1
92.	26. IX.	Jovo Mitrović	1
93.	27. IX.	Obrad Petrović	1
94.	28. IX.	Salibaša Sočivica	1
95.	29. IX.	Saliaga Kunošić	1
96.	30. IX.	Jovo Bratulović	1
97.	2. X.	Petar Petrović	1
98.	3. X.	Risto Gavrilović	1
99.	5. X.	Ivan Bošković	1
100.	7. X.	Ahmedbaša Kunošić	
101.	9. X.	Osman i Omer Požepac	1
102.	10. X.	Aleksije Ostojić i Gavriilo Savić	1
103.	11. X.	Halilbaša Požepac	1
104.	12. X.	Saliaga Kunošić	1
105.	14. X.	Huseinaga Đino	1
106.	15. X.	Obrad Petrović	1
107.	16. X.	Sulejmanbaša Zumbul	1
108.	17. X.	Halilbaša Karo	1
109.	19. X.	Savo Sočivica	1
110.	20. X.	Salibaša Sočivica	1
111.	20. X.	Abdijabaša Sočivica	1

Ukupno 109 prijevoza u godini 1785. (Alija Željковиć u travnju je ukrcao 4 transporta; u popisu pogreškom skok od br. 24 na 29). Računajući prosječno 80 volova po prijevozu, ukupno prevezeno 8.720 grla.

Broj transporta po pojedinim trgovcima je sljedeći:

Bošković Jovan	4	Mitrović Jovo	2	Sočivica Abdijabaša	3
Bošković Mojo	8	Ostojić Aleksije	4	Sočivica Salibaša	6
Bratulović Jovo	3	Petrović Dimitrije	2	Sočivica Savo	2
Češćin Ibrahimbaša	2	Petrović Obrad	2	Stoboranin Ibrahim	1
Đino Huseinaga	4	Petrović Petar	4	Todorović Kosta	2
Gavrilović Risto	3	Požepac Halilbaša	3	Tripković Mihovil	2
Jovanović Risto	3	Požepac Omer	4	Vasiljević Mihajlo	2
Jovanović Simo	2	Požepac Osman, v. Omer		Zumbul Sulejmanbaša	2
Karo Aleksa	3	Salaković Ivan	8	Željковиć Alija	11
Kunošić Ahmedbaša	5	Savić Gavriilo, v. Savić			
Kunošić Saliaga	5	Savić Petar	3		

Od trgovaca stokom po narodnosti: pravoslavaca, po svoj prilici svi Srbi, 17, muslimana neodređene narodnosti 12, katolika Hrvata 1. Ukupno 31.

Po broju prijevoza i količini izvezene stoke vode Alija Željковиć, Mojo Bošković i Ivan Salaković.³¹⁸

Nije se, međutim, postupilo prema ovom planu izvoza stoke preko zadarske skele. U kolovozu, u punoj transportnoj sezoni, nije bilo u skeli brodova spremnih za krcanje stoke. Iz predstavke otpremnika stoke Jurića i Petrovića od 20. kolovoza 1785. uložene u uredu zadarskog kneza, saznajemo da su u skelu stigle tri pošiljke brava prema sklopljenom ugovoru s otkuplivačem Carlom Pollijem, a u luci su se našle samo dvije kastre. Dok je stoka čekala na krcanje, crkla su 34 škopca. Otpremnici stoke su se nato obratili na kneza i, pozvavši se na dekret Magistrata za mesnice, zamolili da se stoka može ukrcati na strane brodove. U luci se našao jedan mletački podanik sa svojim brodom i on je ukrcao stoku.³¹⁹

U godini 1786. prevladava nekoliko krupnih problema u životu zadarske skele: borba za opskrbu skele brodovima, održavanje reda vožnje, ugovori s nabavljačima stoke u Zadru, spor otkupnika volova s Carlom Pollijem i sl.

318 I. mj., 1. 425-426.

319 I. mj., 1. 427.

Najveći problem i u ovoj godini predstavljalo je *pomanjkanje brodova* za krcanje stoke. Nisu, međutim, o normalnom prevažanju stoke iz Zadra u Veneciju vodili brigu samo otpremnici stoke bosanskih trgovaca, već i najviši mletački magistrati. Senat je u travnju te godine raspravljao o pitanju pomanjkanja brodova za prevoženje stoke u zadarskoj skeli te ovlastio Magistrat za mesnice da u dogovoru sa zadarskim knezom osigura redovito prevoženje stoke u Veneciju. Ukoliko se to ne bi moglo ostvariti, Magistrat za mesnice može ovlastiti nabaljače stoke Carla Pollija da se posluži krcanjem stoke i u drugim lukama («... attese l'esposte insorgenze, possa per il solo periodo di tempo, che sussistesse l'impedimento su indicato, valersi il Partitante suddetto anco di altre imbarcazioni»³²⁰).

Iz ovoga koraka samog mletačkog Senata vidi se da je situacija u opskrbi Venecije stokom bila u to vrijeme zaista kritična. Tim tragom je pošao i nabavljač brava u Veneciji Agostino Bellarosa pok. Giovannija Marije. U njegovu memorijalu od 8. svibnja upućenom Magistratu za mesnice tvrdi se da je protekla godina u nabavci stoke za Veneciju bila veoma slaba. Zbog toga su cijene mesu u gradu premašile svaku mjeru. Ova se Bellarosina konstatacija, međutim, može odnositi samo na opskrbu Venecije sitnom stokom i na sve slabije dovoženje stoke u grad iz mletačke kopnene pozadine. On sam priznaje da je fond stoke na toj strani iscrpljen. A iz Zadra mu javlja opskrbljivač stoke da tamo nedostaju kastre za prijevoz brava, jer su angažirane u državnoj službi i upućene u Boku kotorsku. U pomanjkanju kastre u Zadru - javlja Bellarosa - bit će prisiljen upotrebiti za prevoženje brava i druge vrste brodova.³²¹ Zadarski otpremnici stoke Jurić i Petrović u predstavi od 11. lipnja upućenoj knezu tvrde da se dešava da se pošiljke brava određene za krcanje u svibnju utovaruju u brodove tek u lipnju. Prilažu notu prema kojoj će u toku sezone stići u Zadar ništa manje nego 76 tereta brava. Svu odgovornost za prouzročene štete prebacuju na vlasnike kastre.³²² Radilo se o približno 30 tisuća grla sitne stoke (računaju približno 400 brava po transportu).

U tako kritičnoj situaciji u pogledu prijevoza stoke iz Zadra za Veneciju nije čudo da je došlo do *pokušaja monopoliziranja prijevoza stoke* od strane trojice zadarskih patruna prevoznika u dogovoru s nabavljačem stoke u

320 I. mj., 1. 401.

321 I. mj., 1. 490.

322 I. mj., 1. 441-442.

Veneciji Carlom Pollijem. Ovaj se bio stavio u tajni kontakt s patrunima Antunom Bujačićem, Antunom Marinićem i Dominikom Čupičićem i s njima sklopio ugovor da oni preuzmu na sebe obvezu za prijevoz stoke u Veneciju. Da se ostalim patrunima prevoznicima stoke ne bi činilo da su time ovi dobili monopol za prevoženje stoke u Veneciju, ugovorne su se strane dogovorile da se tobože taj ugovor odnosi samo na prevoženje stoke do Verude kod Pule u Istri, gdje se ionako stoka iskrcavala da bi se odmorila, nahranila i napojila. A od Verude do Venecije stoku su trebali preuzeti drugi brodovi koje je trebao Polli organizirati.

Iz dokumentacije se ne mogu saznati detalji tog tajnog sporazuma ni uvjeti pod kojima je bio sklopljen. U svakom slučaju predstavljao je težak udarac za ostale zadarske patrone prevoznike stoke. Isto tako ne možemo znati, je li inicijativu za sklapanje sporazuma dao nabavljač stoke Carlo Polli u namjeri da konačno uspješnije riješi pitanje dobavljanja stoke iz Turskog Carstva preko Zadra. Ili su možda povod dali navedeni patruni kao ugovorna stranka s namjerom da izigraju svoje drugove i usredotoče u svoje ruke tako unosnu pomorsku djelatnost.

Bilo kako bilo, saznajući za taj sporazum, zadarski su patruni Matija Car, Pavao Maras, Bartol Čupičić i Gašpar Rasol u ime patruna manzera, a patruni Antun Bogdanić, Božidar Čupičić i Ivan Lovrović u ime patruna kastrera i mornara u predstavi od 2. studenoga 1786. god. upućenoj knezu izrazili čuđenje, da su se tri navedena silbanska patruna tajno sporazumjeli i dogovorili s nabavljačem volova u Veneciji Pollijem da isključivo oni izvoze stoku u Veneciju s lukavom izlikom da pošiljke stoke prevoze u mletačku Istru. A to se apsolutno protivi zakonima zadarske skele i odlukama vlasti. Oni protestiraju da se u skeli uvode bilo kakve novosti na račun njihovih prava.³²³

Dva dana nakon toga novom predstavkom proglašuju navedeni tajni sporazum pokušajem od strane trojice patruna isključiti sve druge iz voznog reda i oduzeti im svaku zaradu od vozarine.³²⁴ Odlučan otpor zadarskih patruna da se stavi monopol na izvoz stoke u Veneciju od strane navedene trojice silbanskih patruna onemogućio je njihov pokušaj.

323 I. mj., 1. 463.

324 I. mj., 1. 474.

Tijekom 1786. god., kako smo vidjeli, smanjen je dovoz stoke u Veneciju iz Turske. Nešto prije toga znatno je opao uvoz stoke iz Njemačke. Venecija se našla u teškoj nevolji za opskrbu grada mesom. Senat je već u proljeće te godine presumptivno dozvolio državnom nabavljaču volova Carlu Polliju da u slučaju skrajnje potrebe može krcati za Veneciju i u drugim dalmatinskim lukama. U jeseni je dukalom od 4. listopada to izričito odobrio, svakako na inzistiranje Pollija. U dukali Senat ističe da time ne kani dirati u isključivo pravo zadarske skele za krcanje stoke za Veneciju. U pitanju je bila privremena mjera zbog izvanrednog stanja u kome se našla Venecija u pogledu opskrbe stokom.³²⁵

Teške prilike u kojima se onda našla Venecija u pogledu opskrbe mesom prisilile su vladu da poduzme odgovarajuće posebne mjere kako bi što uspješnije riješila to tako vitalno pitanje za grad. Bila je formirana pri samom Magistratu za mesnice *Konferencija za opskrbu stokom* sastavljena od Magistrata i državnog blagajnika (Savio Cassier). I ona je uzela sve u svoje ruke.

Konferencija je znala tešku situaciju u kojoj se nalazila stoka na putu od granice do zadarske skele i posebno u samoj skeli. Ponavljanim instrukcijama područnim organima ona nastoji zaštititi stoku od nepotrebnih šteta i osigurati slobodan prolaz, ispašu, pratnju i stražu. U njezinoj naredbi od 21. lipnja 1788. stoji da područni organi moraju osigurati stoci ispašu na komunalnim dobrima bez ikakva protivljenja. Sela u krajevima kuda stoka prolazi moraju svake večeri, gdje stigne stoka, uzeti ju prebrojanu. Za čuvanje stoke od razbojnika u noći odgovorni su noćni stražari. Ujutro će je predati pratnji kako su je primili. Za svako pomanjkanje stoke odgovoran je seoski knez.³²⁶

Usprkos jasnim uputama Konferencije, narod je znao davati otpor obvezama kojima je bio podvrgnut. Tako je nabavljač stoke (provigionere) Franjo Vuletić 14. srpnja 1788. god. optužio seljake Islama Grčkog zbog otpora pobunjeničkim držanjem, a serdar im je bio Dede Mitrović. Prema Mitroviću pak pastiri su ušli na komunalna dobra s bezuzdanom drskosti. A to je izazvalo seljake. Prezirući naredbe vlasti, ispalili su iz mnogo pušaka, teško ranili tri goniča (conduttori), nemilosrdno izmlatili samu stoku koja se raspršila po cijelom području. Zadarski kapetan Giancarlo Zorzi nato je pro-

325 H. A. Z., Spisi gen. prov. Angela Mema (1787.-89.), sv. III, I. 4.

326 H. A. Z., Spisi zadarskog kapetana Giancarla Zorzija (1788.-90.), sv. II, I. 371v.

glasom naredio da se krivci kazne, a svu načinjenu štetu nanesenu goničima i stoci mora selo nadoknaditi.³²⁷

Nije bio manje drastičan slučaj triju pošiljki volova, ukupno 141 grlo, koje su u listopadu iste godine stigle iz Sinja u Stošiju. Stoka je bila vlasništvo Maksima Miobratovića, a vodili su je sedmorica pastira i sami trgovci. Okolni su seljaci uskratili osigurati volove. Tijekom noći trojica namaskiranih (»tre persone coperte colle loro velade sopra la testa«) prestrašili su i raspršili stoku. Jadni pastiri morali su cijele noći tragati za volovima da bi ih skupili natrag. Kasnije se ustanovilo da su nestala tri vola. Pastir, koji je ujutro otišao do konta Dede Mitrovića podnijeti prijavu, bio je upućen od konta na nekoga Radu Alavanju u Suhovarama, a ovaj je stvar priopćio zadarskom kapetanu. Vlasnik stoke Miobratović prijavio je slučaj kapetanu preko zastupnika Šimuna Jakšića koji je zatražio odštetu od osam cekina po volu, prema općoj procjeni.³²⁸

Nešto je bolje prošao sarajevski trgovac stokom Vojin Ilijić (!) zvan Bašić koji je u rujnu 1789. god. dopratio tri pošiljke volova. Prva do 198 grla bila je vlasništvo Milutina Simovića, druga od 203 grla pripadala je Jovanu Simoviću, a treća od 106 grla bila je vlasništvo Koste Todorovića. Ukupno 507 grla. Na molbu Bašića serdar Ilija Dede Mitrović u Islamu, gdje je stoka stigla 15. rujna, naredio je da tamošnji seoski poglavari imenuju stražu i prebroje stoku prije nego je preuzmu. Tijekom noći jedan je vol bio nestao. Bašić je, prije nego će krenuti natrag u Sarajevo, preko odvjetnika dr. Nikole Jakšića podnio tužbu kod zadarskog kneza zbog nestalog vola.³²⁹

Ovih nekoliko slučajeva jasno pokazuje na kakve su nepravilike nailazili goniči bosanske stoke na putu od turske granice do Zadra. Nema sumnje da je bilo slučajeva da su goniči drskim ponašanjem izazivali seljake. A ovima je bilo svega dosta. Pored toga što im stoka popase svu travu i nanese štetu, morali su čak u toku noći jamčiti za njezinu cjelovitost, po danu dati pratnju i osigurati hranu. Oni su bili daleko od toga da bi shvatili smisao naredbi teritorijalnih vlasti iza kojih je stajala potreba Venecije za mesom. Kraj svega toga neoporeciva je krivnja dijela seljaka koji su krađom i nasilnim otimanjem stoke na prolazu teško štetili trgovce. A time škodili i samoj trgovini od koje su djelomice i oni sami imali koristi.

327 I. mj., sv. III, 1. 377.

328 I. mj., sv. IV, 1. 5.

329 I. mj., sv. V, 1. 108.

Zadarska skela u sutonu Republike

Vidjeli smo da je nabavka stoke iz Bosne i Dalmacije za opskrbu Venecije preko zadarske skele bila povjerena državnom nabavljaču u Veneciji. Same vlasti se nisu podrobnije brinule o nabavkama. Ove su se zasnivale na ugovorima sklopljenim između bosanskih trgovaca stokom i državnog nabavljača stoke u Veneciji. Poteškoće na koje je trgovina stokom između Otomanskog Carstva i Mletačke Republike nailazila rješavali su pokrajinski poglavari, Generalni providur u Zadru i bosanski Paša u Sarajevu.

Međutim, pri kraju Republike, na samom isteku devetog decenija XVIII. st., Austrijsko-turski rat (1787.-91.) u toj je mjeri bio poremetio opskrbu Venecije stokom iz Turskog Carstva, da je mletačka vlada bila prisiljena posebnim mjerama staviti u akciju Konferenciju providura i pomoćnika za mesnice blagajnika Kolegija koji su se imali brinuti da svladaju poteškoće koje su stajale na putu u nabavci stoke iz Turske angažirane u teškom ratu protiv Monarhije na Dunavu. Stočni fond je u toku rata bio namijenjen za potrebe vojske na bojištima. S druge je strane bio decimiran od strane austrijskih trupa u turskim pokrajinama koje su bile zauzele. U takvim je uvjetima bosanski Paša bio prisiljen zabraniti svako izvažanje stoke u inozemstvo. Venecija je time bila teško pogođena.

Konferencija Magistrata za mesnice spremno je reagirala. Na početku 1788. god. uputila je u Tursku Petra Petrovića da nabavlja stoku za potrebe Venecije. Ovaj je ostavio u Zadru za svoga zamjenika brata Gavrila da se brine za istu stvar i da stoji u vezi s najbližim pograničnim otomanskim trgovcima. Gavrilo je već 16. siječnja bio sklopio ugovor s Hasanom Spajom (Speja?) Karimanom i Mula Alijom Jugom (Giugh!) iz Glamoča za 120 volova, koji su trebali stići u zadarsku skelu 25. veljače. Poslovni drug Stjepan Jurić primio je u to ime 400 cekina.

Međutim, u vrijeme kad je pošiljka stoke trebala stići na granicu, izišla je zabrana od strane bosanaksog Paše na izvoz stoke iz države. Da bi stvar regulirali za onih 400 primljenih cekina, oni su preko Gavrila Petrovića zamolili zadarskog kapetana da posreduje kod zapovjednika austrijskih trupa, kako bi dozvolio prevesti preko granice navedenih 120 volova jer je ugovor

sklopljen prije nego je austrijska vojska bila prodrla preko turske granice.³³⁰
Iz dokumentacije se ne vidi ishod Petrovićeva koraka.

Iz jedne rasprave u mletačkom Senatu održane 12. veljače 1788. god. saznajemo da je Nikola Rajčević zvan Bošnjak, trgovac stokom, na temelju vlastitog memorijala dostavljenog Senatu preko Konferencije, prethodne godine bio poslužio mletačku administraciju s nekoliko pošiljki volova iz Turske. Bošnjak se i nadalje nudio dovesti na Lido što veći broj pošiljki volova, pod uvjetom da mu se dozvoli krcati stoku u Splitu, Trogiru i Šibeniku.

Senat je ustanovio da je iz Njemačke slab izvoz stoke, kako javlja mletački poslanik u Beču. Na prijedlog Konferencije Senat je produžio odobrenje *izvoza stoke preko Splita, Trogira, Šibenika*, pa i preko Kopra, ne dirajući pri tome u jus privativum zadarske skele.³³¹

U tim teškim i upravo kritičnim prilikama za opskrbu Venecije mesom Mlečane je spasio diplomatski takt. Generalni providur u Zadru Angelo Memo nastojao je na sve moguće načine udobrovoljiti bosanskog Vezira da odobri izvoz žita i sitne stoke iz Turske u Veneciju. Nešto kasnije Paša je digao i zabranu na izvoz volova, ali samo u Veneciju.

Preostajalo je spriječiti zloporabe na tom području i održati umjerene cijene stoci. Nabavljači stoke sa svoje strane pretjeravali su u svojim izvještajima o nestašici stoke u samoj Turskoj, kako bi povećali cijene svojoj robi. Članovi Konferencije bili su toga svjesni i zato nisu imali previše povjerenja u nabavljače. Oni su težili osim toga monopolizirati trgovinu stokom, jer turski trgovci u ratno doba nisu dolazili u Zadar. Konferencija se ipak obratila na Generalnog providura u Zadru da dobro ispita i ustanovi što je na stvari.

Gen. prov. Angelo Memo poslao je Konferenciji 7. svibnja veoma opširan i iscrpan izvještaj. Kroz dulji period boravio je u Gornjoj krajini (Craina Superiore), tj. u Bukovici, te nije stigao posvetiti predmetu dovoljno pažnje. Udaljen od Zadra nije mogao ustanoviti istinu i spriječiti te nove poteškoće, a da ne ugrozi samu nabavu volova. Povrativši se u Zadar, pristupio je najpomnijem ispitivanju stvari. Otkrio je zasjede i makinacije kod povjerenika i njihovu težnju da nametnu svoj monopol na tako unosnu

330 I. mj., sv. V, 1. 223.

331 H. A. Z., Spisi mletačkih dragomana, filca XXXIV, br. 54/17.

privrednu djelatnost. Pod izlikom da istražuje neke druge stvari, pobrinuo se kako bi dobio nepristrane izvještaje, pročišćene od svake natruhe; kako bi došao do istine utemeljene na činjenicama. Ustanovio je da u Bosni na žalost nedostaje stoka krupnog zuba. Tamošnje se vlasti boje da izvozom stoke ne izazovu poskupljenje. Proteklih su godina otomanski trgovci izvozili obilate količine volova iz Vlaške, Moldavije i Srbije te je ljeti slali u Veneciju. Sada pak Moldavija i Vlaška postale su ratno poprište, dok je Srbija dijelom uništena od samih Turaka i opustošena brojnim iseljenjima. Stoga - nastavlja Memo - nemoguće je iz navedenih zemalja uvesti potrebnu stoku, pa i u najmanjim količinama. Osim toga turski su se trgovci potpuno povukli s ovog polja trgovine.

Obaviješteni o prilikama u Bosni, mletački su se podanici, u nadi da nešto zarade, i sami počeli baviti trgovinom stokom. Ali im ostaje zatvorena Bosna, dijelom osvojena od austrijskih trupa. A nakana je Austrije da time dokaže svoje pravo na Bosnu.

U nastavku svog dugog izvještaja Memo prikazuje koje sve napore čini da bi otpremio u Veneciju barem nekoliko pošiljki stoke i u tome je uspio. Ali taj uspjeh predstavlja tek palijativne mjere prema stvarnim potrebama Venecije. U pogledu postupaka državnih nabavljača stoke Stjepana Jurića i Petra Petrovića, nakon svih ispitivanja priznaje da nije mogao ustanoviti bilo kakav znak potajnog manevriranja ili pokušaje da u svoje ruke uzmu monopol nad trgovinom stokom.

U vezi s povlačenjem bosanskih trgovaca s ovog područja Generalni providur ističe koju ulogu u tome igraju tri mletačka podanika: Franjo Vuletić, Rade Lovrić i Nikola Rajčević zvan Bošnjak. Nada se da će djelovanje njihovih kompanija barem donekle nadoknaditi odsutnost bosanskih trgovaca s ovog područja.³³²

Iz ove druge relacije Generalnog providura za Dalmaciju može se utvrditi da je izvoz stoke iz Turske, zbog rata koji je na izmaku ovog desetljeća Austrija povela protiv Turske, posebno preko zadarske skele, pao valjda na najniži stupanj, otkad je završio drugi Morejski rat 1718. god. Upravo kao da je trgovina stokom s Turskom bila na izdisaju zajedno s Mletačkom Republikom koju će Napoleon izbrisati sa zemljopisne karte osam godina nakon ovog providurova izvještaja.

332 I. mj., br. 54/23.

U odgovoru Angelu Memu od 19. svibnja Konferencija priznaje da je ostala razočarana u pogledu gotovo nepremostivih poteškoća za uvoz stoke iz Turske, tim više što je bosanski Paša odobrio izvoz stoke u Veneciju. Potiče ga da učini sve što je u njegovoj moći, kako bi osigurao opskrbu Venecije stokom. Što se tiče nabavljača stoke koji nastavljaju obarati vrijednost volovima koji dolaze iz Bosne («... soliti per metodo a degradare di valore li bovi da colà provenienti...»), Konferencija prepušta stvar uvidavnosti Generalnog providura i mjesnim vlastima. Glavno je da se sporazumije s nabavljačima stoke, kako bi se nastavilo sa slanjem i u sljedećim mjesecima prema istim cijenama.³³³

Memo u odgovoru Konferenciji od 2. lipnja javlja kako mu je uspjele dobiti slobodan prijelaz preko tursko-mletačke granice za osam pošiljki volova za zadarsku skelu, kao i za luke Splita i Trogira. Osim masovnog ugibanja volova, koje je iznenadno naišlo, u pitanju su i fizičke nemogućnosti da se stoka doveze do granice i iz najudaljenijih krajeva, dok su vojske poplavile pokrajine najbliže granici. Same trupe troše ogromne količine mesa i sam bosanski Vezir nailazi na poteškoće da vojsci osigura dovoljne količine stoke. Stoga dok još uvijek traje pravi rat Generalni providur ne može dati puno nade učesnicima Konferencije da bi mogli računati sa znatnijim uvozom stoke iz Turske. A on će od svoje strane i dalje ulagati sav napor da ostvari što snažniji uvoz stoke iz Turske.³³⁴

Mletačke su vlasti na području opskrbe ne samo mesom, već i svim drugim potrepštinama, nastojale opskrbiti prije svega sam grad i pozadinu, a druge su pokrajine dolazile u obzir tek na drugom mjestu. Primjer Franje Sore iz Splita, koji je uspio uputiti jedan transport volova u svibnju u mletačku Istru s dozvolom Generalnog providura, a stvarno uputio je volove u Friuli, dovoljan je dokaz ove tvrdnje. Konferencija je pozvala Generalnog providura u pismu od 23. svibnja da poduzme odgovarajuće korake protiv Sora.³³⁵ Memo je, međutim, već bio poduzeo odgovarajuće korake protiv Sora zbog lažne izjave dane u njegovu uredu o namjeni izvezene stoke. Sora će, čim se pokaže, biti predan u vojni zatvor.³³⁶ A Konferencija se požurila da u pismu

333 I. mj., br. 54/18.

334 I. mj., br. 54/5-6.

335 I. mj., br. 54/16.

336 I. mj., br. 54/15.

od 12. lipnja odobri oštre mjere protiv Sora. Ona je već dobila od namjesnika u Friulima saslušanje Sora i prijepis saslušanja šalje Memu.³³⁷

Zbog takve politike u pogledu opskrbe stokom Konferencija je došla u sukob s mletačkim namjesnikom u Kopru. Ona je sljedeće godine 3. ožujka obavijestila rektora u Kopru, da je Senat odobrio krcanje stoke za Veneciju i u lukama Splita, Trogira i Šibenika samo za stoku upućenu u Veneciju. Ostali se mogu opskrbljivati jedino preko zadarske skele. To je vrijedilo i za mletačku Istru.³³⁸ Načelnik Kopra se nije mogao složiti s odlukom Senata. On je zamolio Konferenciju da se stoka može slati u Istru i iz drugih dalmatinskih luka i to 50 volova mjesečno za Istru. Konferencija je ostala pri odluci Senata i odbila molbu koparskog namjesnika.³³⁹ Spor između Konferencije i načelnika Kopra jedna je potvrda više da su se gradovi mletačke Istre opskrbljivali stokom pretežno preko splitske i trogirске luke.

Godine 1790. situacija u pogledu opskrbe Venecije mesom bila je tako teška da se nitko nije javio na dražbi za novi zakup nabavljati stoku za metropolu. Konferencija se onda tim odlučnije obratila na Generalnog providura u Zadru s molbom da surađuje s njom, kako bi se što više stoke uvezlo iz Turske. Memo je trebao dati punu podršku nabavljačima volova Juriću i Petroviću.³⁴⁰

U skrajnje kritičnim prilikama u pogledu nabavke stoke za potrebe Venecije mletačke su vlasti počele gubiti busolu, uključivši i sam Senat: produžiti slobodno krcanje stoke i u drugim dalmatinskim lukama ili ga usredotočiti u samoj zadarskoj skeli; dati slobodu drugim pokrajinama, u prvom redu Istri, opskrbljivati se stokom i preko dalmatinskih luka ili je usmjeriti prema Zadru; povjeriti nabavku stoke nabavljačima ili opskrbu prepustiti samim trgovcima itd. Na koncu se Konferencija odlučila cjelokupnu nabavu stoke povjeriti Petru Petroviću i njega je imenovala državnim nabavljačem (Pubblico espediente).³⁴¹

U posljednjoj fazi dokumentacija potvrđuje da je jedan od čimbenika dizanja cijene stoci bilo *preprodavanje uz višu cijenu*. I prijašnjih su godina mletačke vlasti oštro zabranjivale prepordaju stoke, ali se čini da je god. 1790.

337 I. mj., br. 54/14.

338 H. A. Z., Spisi mletačkih dragomana, filca XXXIV, br. 54/12.

339 I. mj., br. 54/19.

340 I. mj.

341 I. mj., br. 54/1-4.

zloraba prevršila mjeru. Državnog nabavljača stoke Petra Petrovića osobno bio je pogodio proglas gen. prov. Angela Dieda, kojim je ovaj, pozivajući se na Senat, zabranio izvoz stoke u druge države i preprodavanje izjednačujući ga s verižnom trgovinom. U proglasu je Diedo spomenuo Petra Petrovića, a ovaj je odgovorio protuoptužbom onih koji su njega optužili pred Generalnim providurom. U pitanju su bili Gligorije Kužalo, Petar Gravonja(!), Trifun Kovačević, Petko Matijević iz Ervenika, Ostoja Knežević, Tomo Sparčić, Maksim Rajnović iz Mokropolja i drugi, koji se usuđuju - ističe Petrović - slobodno («a man salva») preprodavati brave i drugu vrstu stoke u Zadarskoj općini. Oni su izvezli u pograničnu Austriju otprilike 1.000 grla i više. Takvim tajnim izvažanjem stoke i preprodavanjem onemogućuje se redovita nabava stoke za Veneciju.³⁴²

S neprekinutim dopisivanjem između Konferencije za nabavku stoke, gen. prov. Angela Dieda, nabavljača stoke i ostalih područnih organa protiču posljednje godine Republike. Niti ukidanje državne uprave u nabavci stoke i prepuštanje inicijative samim trgovcima i nabavljačima nije donijelo željene rezultate. Inkvizitor za mesnice u Veneciji Girolamo Ascanio Molin ustanovio je da je trgovina stokom s Turskom udarila natrag upravo kad je prestala djelovati državna uprava na tom području. Zatražio je od gen. prov. Angela Mema za bolje informacije a ovaj mu je odgovorio da je glavni razlog tog pojavi što trgovci stokom iz Bosne nisu osigurani kaucijom da će im stoka koju će prevesti u Veneciju biti isplaćena. Nato je kolonel Giuseppe Sagramora uložio u kasu za mesnice 1.000 dukata za isplatu volova koji će dolaziti na Lido.³⁴³ O tome su bili obaviješteni turski trgovci.

Stanje dobave stoke iz Turske nije ni nakon toga krenulo na bolje sve do propasti Republike. U godini pada Mletačke Republike rat između Francuske i europskih saveznika prouzročio je gusarski rat na moru, a ovaj je imao za posljedicu nagli pad pomorske trgovine. Turski su se trgovci zbog gusarenja na moru prestrašili i obustavili slanje stoke u Veneciju preko Dalmacije. Nisu dospjeli izvršiti sklopljene ugovore. Tražili su da im država zaštiti transporte od napada gusara. Aristokratska je vlada bila pristala na to i 8. svibnja 1797. god. Magistrat za mesnice i državni blagajnik Kolegija izdali su državno jamstvo i dostavili ga Generalnom providuru u Zadru.

342 I. mj., br. 54/26.

343 I. mj., br. 22/4.

Oslobođeni straha, turski su trgovci nastavili obavljati ugovore šaljući redovito krupnu stoku u Veneciju. Ali nakon pada aristokratske vlade Turci su naslutili da će strane trupe ući u Dalmaciju i Istru. Tražili su nove garancije od novog režima da preuzme zaštitu njihovih prijevoza stoke od Zadra do Venecije. Turske su trgovce u ovom zahtjevu zastupali Ismail Barjaktar, Ibrahimbaša Dautović i Mojo Bošković, a posrednik je trebao biti posljednji generalni providur za Dalmaciju Andrea Querini.³⁴⁴

Padom Republike (1797.) Venecija gubi svoje tisućljetno povijesno značenje na Jadranu. Dolaze u obzir novi odnosi Turske s Austro-Ugarskom Monarhijom i s Francuskom.

Zaključak

Po naravi same stvari snaga primorskih naroda i država nalazi se na moru. To vrijedi i za hrvatski narod. Ušao je u svjetsku povijest kad je u VII. st. izbio na Jadran. Stvorio je državu u IX. st. na tadašnjem europskom nivou na Jadranu. Stupivši početkom XII. st. u personalnu uniju s Ugarskim Kraljevstvom, pošto je izgubio narodnu dinastiju Trpimirovića, težište države povlači se na sjever. Hrvatska gubi svoju snagu na Jadranu. Od nje se odcjepljuje Bosna i kreće svojim putem.

Međutim, ekonomika zemalja i naroda ne slijedi uvijek logiku politike. Tako je i hrvatski jadranski pojas od Boke do Istre, barem na gospodarskom polju, slijedio povijesni put jadranskih zemalja. Dalmatinske komune od XII. do početka XV. st., i u samim gradovima pohrvaćene, i s onom slabom podrškom koju dobivahu od hrvatsko-ugarskih vladara, odupirući se uspješno presizanjima Mlečana na istočnu jadransku obalu, u znatnoj mjeri razviše autonomno svoje gospodarstvo, prije svega trgovačku mornaricu, preko koje su održavale trgovinske odnose s jadranskim i tirenskim primorskim gradovima.

Ali definitivnim padom pod Veneciju na početku XV. st. politički svladane komune Istre i Dalmacije bijahu silom zakona i na polju gospodarstva u potpunosti usmjerene prema Veneciji. To vrijedi posebno za njihovu trgovinu. Tek u razdoblju opadanja Otomanskog Carstva koncem XVI. i tijekom XVII. st. pojavise se mogućnosti za uspostavu redovite trgovinske

344 I. mj., br. 55/1.

razmjene između Carstva na Bosforu i zapadnih zemalja, prije svega Venecije i Habsburške Monarhije. U jadranskoj regiji na ovom području ulazi u obzir trgovačko pomorstvo u dva smjera: duž Jadrana uz obale Grčke prema Aleksandriji, Smirni i Carigradu i transverzalno preko Dalmacije i Bosne prema srcu Turskog Imperija.

Kopnenim putem preko Bosne i Dalmacije Turska je mogla ponuditi Veneciji na sjeveru, a preko Dubrovnika na jugu Papinskoj Državi i ostaloj Italiji nepokvarljivu dugotrajnu robu, kao što su vuna, štavljena koža, suho meso, vosak, proizvodi bogatih balkanskih rudnika (željezo, olovo, bakar, dragocjene kovine) i sa stočarskog područja stoku krupnog i sitnog zuba.

Iz ovog rada proizlazi da je izvoz iz Turske u prekojadranske zemlje išao prije svega preko Splita na sjeveru i Dubrovnika na jugu, dok je izvoz stoke iz Turske iz fiskalnih razloga, po snazi zakona Mletačke Republike, bio u cijelosti usredotočen u zadarskoj skeli uz izuzetke sve do pada Republike.

U pogledu koristi koje su navedeni gradovi Dalmacije imali od trgovinske razmjene između Turske i Venecije, Split je, ne razvivši u većoj mjeri brodarstvo niti na razini srednje plovidbe, mogao poslužiti jedino kao tranzitni centar za trgovinsku razmjenu preko mora. Nisu splitski trgovci išli u Bosnu kupovati robu, nego su brojne turske karavane krcate navedenom robom kroz puna dva stoljeća preko Kupresa silazile u Split, koji je imao veoma ograničene kupovne mogućnosti. Pristiglu robu iz Turske nisu splitski brodovi prevozili u Veneciju, već mletačka mornarica i dijelom ona iz drugih dalmatinskih gradova, prije svega ona Boke kotorske. Južna Dalmacija, nemajući većeg lazareta, dobrim je dijelom vozila robu na raskuživanje u veličanstveni i dobro uređeni splitski lazaret. U tom velikom trgovinskom kolu između Turske i Venecije Split je mogao koristiti samo svoje usluge u lazaretu i ubiranje carina.³⁴⁵ Tek u drugoj polovici XVIII. st. Split će u znatnijoj mjeri razviti svoje brodarstvo.³⁴⁶

Dubrovnik je kao država držao u svojim rukama i balkansku trgovinu i onu pomorsku preko svoje snažne trgovačke flote koja se mogla takmičiti i s najvećim mornaricama Zapada.

Snaga zadarskog pomorstva stoji u prometu stoke koja se izvozila iz Turskog Carstva i dijelom iz ostale Dalmacije u Veneciju usredotočenom u

345 G. NOVAK, Povijest Splita, II, str. 146-147.

346 ISTI, i. mj., str. 178.

zadarskoj skeli, a pravo na prijevoz stoke u Veneciju imali su isključivo zadarski teritorijalni pomorci, prije svega oni iz Silbe. Zadar je imao sreću da je *Silba* razvila brodarstvo na visokom jadranskom nivou i pored toga se javlja s više brodova duge plovidbe i na Mediteranu, pa i na Atlantiku.

Izvoz stoke iz Turske u Veneciju preko zadarske skele dosegao je veći zamah već prvih desetljeća XVII. st. Da bi spriječio daljnje oštećivanje zadarske luke, gen. prov. Belegno, kako smo vidjeli, dekretom je 1622. god. udaljio iz luke krcanje stoke. Statistički podaci o izvozu 4.142 grla volova u Veneciju iz 1672. god. svjedoče da je već onda promet stoke u skeli dosegao gotovo standard izvoza iz XVIII. st. Detaljni podaci o izvozu stoke iz skele po mjesecima i danima god. 1711., ukupno 10.148 volova, uvjerljivo dokazuje da je promet stoke u skeli dosegao zaista visok stupanj. Zadarska je skela počela opskrbljivati Veneciju i njezinu kopnenu pozadinu za obilatuu trećinu njihovih potreba mesom. To vrijedi, kako smo vidjeli, i za 1713., kada je u pola godine bilo izvezeno 6.937 volova. Pad izvoza u IV. deceniju objašnjava snažna kuga iz 1731.

Brojidba o desetljetnom izvozu volova u Veneciju, 1740.-1749. god., označuje znatan pad, prosječno godišnje 4.700 grla, ukoliko je statistika potpuna. Tomu su dijelom doprinijeli Austro-turski rat (1737.-40.) i kuga koju je rat sobom donio. Nadoknađuje pad izvoza volova snažniji prijevoz sitne stoke manje osjetljive na kugu od circa 6.000 grla godišnje.

Šesto desetljeće označuje novi uspon u izvozu od 8.137 grla volova, koji dosiže gotovo normalu, koja se kretala između 9 i 10 tisuća grla (1756.).

Za slijed dinamike izvoza stoke preko zadarske skele u Veneciju indikativna je brojidba iz desetljeća 1757.-66. god. od 74.116 volova (godišnje 7.400 grla) i 305.462 grla sitne stoke (godišnje 30.000). Dobrani pad izvoza stoke iz prvih godina desetljeća objašnjava epidemija koja je snažno udarila po stoci u cijelom Turskom Carstvu i mletačkoj Dalmaciji. Donesena statistika o izginuloj stoci od kuge je upravo porazna. A ona predstavlja tek neznatan detalj.

Brojidba izvoza volova 1777. i 1778. god. zacijelo je nepotpuna. Nju upotpunjuje brojidba za god. 1778.-1782., ukupno 45.767 grla goveda, u prosjeku godišnje 9.150 volova. Dosegnuta normala u svih pet godina. Brojidba donesena ovdje u bilješki 171.

Brojidba transporta volova god. 1777.-87. i to samo za listopad i studeni i travanj, dakle završni mjeseci prijevozne sezone i prvi u proljeću, ukupno

16.798 grla, na svoj način nas obavješćuju o ritmu plovidbe s krupnom stokom. Nedostaju mjeseci prave plovidbene sezone. Mjesečni prosjek od 1.680 grla u svakom je slučaju neobično nizak. Objašnjava ga najgroznije haranje kuge, koja je zadesila Tursku i Dalmaciju, kao nikada u njihovoj povijesti. Nešto stvarniju sliku o ritmu izvoza stoke pruža na temelju ovdje analiziranih dokumenata brojidba za dva završna mjeseca, studeni i prosinac 1786. Ne donosi broj grla prevezene stoke, ali u 9 putovanja manzera, ako uzmemo da su one prevezile najmanje 75 volova na jedanput, proizlazi da je bilo prevezeno oko 657 grla, što je za mjesece izvan plovidbene sezone veoma visok broj.

Statistika izvoza stoke sljedeće, 1787., sadrži transporte tartanona iz Pesara koji su krcali jedanput manje krupne stoke od dalmatinskih patruna. Ali su zato dva puta brže vozili i u zimskim mjesecima. Brojidba daje naravno jedanput niži broj prevezenih volova, ukupno 373 grla. Talijani su svakako pokazali daleko više smjelosti na moru od naših Dalmatinaca. Treba međutim uzeti u obzir velike terete od kojih 80 volova koje su ovi krcali, da se shvati njihov oprez ne izlagati stoku opasnostima mora i neprekinutom ljuljanju, koje je teško mučilo taj svijet životinja unaprijed osuđenih na smrt.

Statistika iz 1787. i 1788. god. tim je interesantnija što nam pruža podatke o opskrbi Venecije stokom iz talijanske pozadine i iz Turske preko zadarske skele. Na drugim mjestima nalazimo da je zadarska skela izvozila u Veneciju za preko trećine njezinih potreba. Ovdje pak taj omjer dodiruje polovicu, te se čak u jednom slučaju gotovo izjednačuje.

Neobično dinamična godina u izvažanju volova u Veneciju 1788., prema statistici sastavljenoj na temelju pojedinačnih prijevoza, daje brojku od 6.611 grla. Broj izvezenih volova ovdje smanjuju papinski tartanoni koji voze kroz prva tri mjeseca u godini s prepolovljenim teretima.

Dvije navedene brojidbe o plovidbi brodova Zadarske općine u službi države proširuju nam vidik o stvarnom obujmu obavljenih putovanja na moru tog agilnog svijeta pomoraca.

Posljednja faza plovidbe zadarskih manzera i kastera kao prevoznika krupne i sitne stoke na temelju potpuno iscrpne dokumentacije zahtijeva posebnu detaljnu obradu, koja će biti donesena na drugom mjestu.

Provedene analize na temelju statističkih podataka kao i na osnovu pojedinih putovanja stokom zadarskih teritorijalnih patruna u tijeku XVIII. st. svjedoče da je zadarska luka preko skele za izvoz stoke uvezene iz Turskog

Carstva i same Dalmacije u Veneciju odigrala ulogu na europskom nivou u dosadašnjoj historiografiji, osim dva-tri rada ovdje navedena, gotovo netaknutu.³⁴⁷ U cjelokupnoj pak ekonomici Zadarske komune u navedenom stoljeću promet stoke u zadarskoj skeli s gospodarskog stanovišta zauzima zacijelo prvo mjesto, jer je cjelokupno transportno posredovanje između Turskog Carstva i Mletačke Republike bilo u rukama naše hrvatske trgovačke mornarice. A Hrvatska je makar na jednom sektoru i u jednom stoljeću ostvarila svoju determinantnu funkciju na Jadranu.

Padova, studeni 1993.

Nikola Čolak: CATTLE TRADE VIA ZADAR PORT FERRY IN THE 18th CENTURY

S u m m a r y

The strength of the Zadar navigation economy was in the cattle trade. Cattle was exported to Venice from the Turkish Empire and, in part, from Dalmatia. The trade was focused on the Zadar port ferry. Entitled with the exclusive right of cattle transport were the Zadar area sailors, in the first place those from the island town of Silba. Cattle export via the Zadar port ferry was on a significant rise as early as in the first decades of the 17th century, almost reaching the figures that became standard throughout the 18th century. In 1711 a total of 10,148 oxen was exported, which can be evaluated as rather high an intensity of trade. It can be said that throughout the entire 18th century it was the Zadar port ferry that was catering for Venice and hinterland, providing it with approximately one third of its demand for (bovine) meat. However, this figure oscillated, depending on occasional plague, epidemics or wars.

347 Npr. J. TADIĆ u »Historiji naroda Jugoslavije«, Zagreb, II/1959., pogl. XI, str. 248-282, niti ne spominje izvoz stoke iz Turskog Carstva u Veneciju u XVII. i XVIII. st. preko zadarske skele. To isto vrijedi i za »Ekonomsku historiju Jugoslavije«, Zagreb 1958., MIJE MIRKOVIĆA, I KRISTOF GLAMANN u standardnoj »The Cambridge Economic History of Europe«, Cambridge 1977., u obradi trgovine stokom niti ne spominje onako snažan trgovinski izvoz stoke iz Turskog Carstva i Dalmacije u navedenim stoljećima u Veneciju, iako izričito obrađuje trgovinu stokom. Akademije i Sveučilišta u svijetu očito ne obavljaju znanstvena izdanja na hrvatskom jeziku radi samih resuma na kojem od svjetskih jezika kojima običajemo popratiti radove. Navod prema talijanskom prijevodu »Storia economica Cambridge«, Torino, 1978., V, str. 273-281.

